Intervju: Stevan Filipović
VELIČANJE IDEOLOGIJE KRVI

Izbori 1990: Odsjaj u sadašnjosti
SA NJIMA NEMA NEIZVESNOSTI

BiH 4,70 BAM; Hrvatska 25 HRK; Makedonija 175 MKD; Crna Gora 2,50 EUR; Slovenija 3,50 EUR

cena 250 RSD

VREME

broj 1611

18. novembar 2021.

MORAL I VREDNOSTI DANAŠNJE SRBIJE

JUNACI NAŠEG DOBA

OBRATI PAŽNJU!

Knjige u izdanju nedeljnika

VREME

možete kupiti u:

prostorijama redakcije,
boljim knjižarama,
pouzećem ili preko interneta

informacije na 011/3234-774
ili www.vreme.com

VREME

BROJ 1611
18. novembar 2021.

Dragoljub Žarković (1951–2020), glavni urednik od 1991. do 2020.

Zoran Jeličić (1945–2018), glavni urednik od 1990. do 1991.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Kosovska 17, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni i odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

redakcija
Slobodan Bubnjević, Sonja Ćirić (mozaik), Zora Drčelić, Slobodan Georgijev, Andrej Ivanji (svet), Marija Janković (foto), Jelena Jorgačević, Slobodan Kostić, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Milan Milošević, Uroš Mitrović, Vukašin Obradović, Teofil Pančić (kultura), Saša Rakezić, Nemanja Rujević, Nedim Sejdinović, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Bojan Stekić, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija:
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Slobodan Tasić;
lektori: Olga Babić, Živana Rašković, Ivana Stanković;
korektori: Nikola Dragomirović, Ana Ćuk Dragomirović, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa: Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

Prenošenje, preuzimanje ili korišćenje tekstova objavljenih u Nedeljniku "Vreme" je zabranjeno. Za svako eventualno korišćenje potrebna je posebna dozvola autora i NP VREME, kao nosioca isključivih imovinskih prava na iskorišćavanje autorskih dela koje su stvorili zaposleni u NP VREME.

04 Slika Srbije: Junaci našeg doba

07 Ova situacija: Taoci jedne karijere

11 TV Manijak: Genocid kao komunalni problem

12 Intervju: Stevan Filipović

17 **Lik iz naše novije istorije: Kako je Ratko Mladić omogućio "Bljesak" i "Oluju"**

20 Novi zakon o referendumu i narodnoj inicijativi: Kvaka 22

22 Izbori 1990: Odsjaj u sadašnjosti

27 Nuspojave: Momak u penziji

28 Politika nemačkih Zelenih na Balkanu: Aleksandar ne voli Violu

30 Energetika i zagađenje: Kako Srbija može da smanji emisiju gasova

34 Lični stav: Hazardi restauracije pretenzija i reakcija na planu srpskog ujedinjenja

KULTURA

36 **17. slobodna zona: Slobodo, pevaj ako možeš!**

39 Polemike: Jesmo li izgubili estetiku otpora (3)

40 Premijere: Gospođica Julija

41 Pozorište: Košmarni san, neosvešćenost

43 Nova ploča: Aimee Queens of the Summer Hotel (Super Ego)

44 Roman... o novinarima: Kolumnisti na mukama

45 Roman... o piscu: Zagrizao i sažvakao

SVET

46 **Migrantska kriza: Odbrana evropskih vrednosti na poljsko-beloruskoj granici**

50 Kina: Era Si Đinpinga

MOZAIK

54 Žene: Digla se kuka i motika

56 Povodom baleta: Ovamo i tamo

58 Festival fotografije: O meni, tebi i nama

60 Strip i serija: Elegija peščanog čoveka

61 Navigator: Floki, Dafiment za Britance

62 Vreme uživanja: Utapanje griže savesti

Sadašnji "branitelji srbstva" koji kuju u zvezde bivšeg komandanta Vojske Republike Srpske, zaboravljaju dve činjenice: kako su pala Kupreška vrata, strateški više nego važan prevoj i kako su se potom hrvatske snage popele na Dinaru, čime im je bio otvoren put za osvajanje Knina i cele Krajine

DAVOR LUKAČ

Motiv slobode, koja i na osnovu toga što se moglo spoznati u pet filmova o kojima će ovde nešto pomnije biti reči ostaje prilično varljiv, možda i u biti neuhvatljiv koncept, ako ne i konstrukt večito pred vratima boljih i pravičnijih društava i svetova koji nikako da nastupe

ZORAN JANKOVIĆ

Dok Evropa polako zatvara krug progresa od rušenja Berlinskog zida do izgradnje kilometara i kilometara ograda od bodljikave žice, kličući pritom slobodi i ljudskim pravima, "odbrana evropskih vrednosti" na poljsko-beloruskoj granici miriše na militarizam, jaku ksenofobiju "novih Evropljana", cinizam stare Evrope, nacionalizam i rusofobiju

MILAN MILOŠEVIĆ

Fotomontaža na naslovnoj strani: **Graforidža**

JUNACI NAŠE

Na zidu je haški osuđenik Ratko Mladić. Ispred zida su neki nimalo bezopasni mladići. Okolo je policija, a iza policije država. Ista je to država koja stoji i iza Pinka i Hepija, koja dozvoljava štandove Kapetana Dragana, koja leži na vakcinama, koja gura u javni prostor Branimira Nestorovića

Slika na zidu – to je, kad maksimalno pojednostavimo, mural sa likom Ratka Mladića oko kog se bije bitka u beogradskoj opštini Vračar. Samo slika na zidu, i to samo jedna od ko zna koliko širom Beograda i Srbije. O uramljenim fotografijama, tetovažama, posterima i onim najintimnijim slikama u srcu, da ne govorimo.

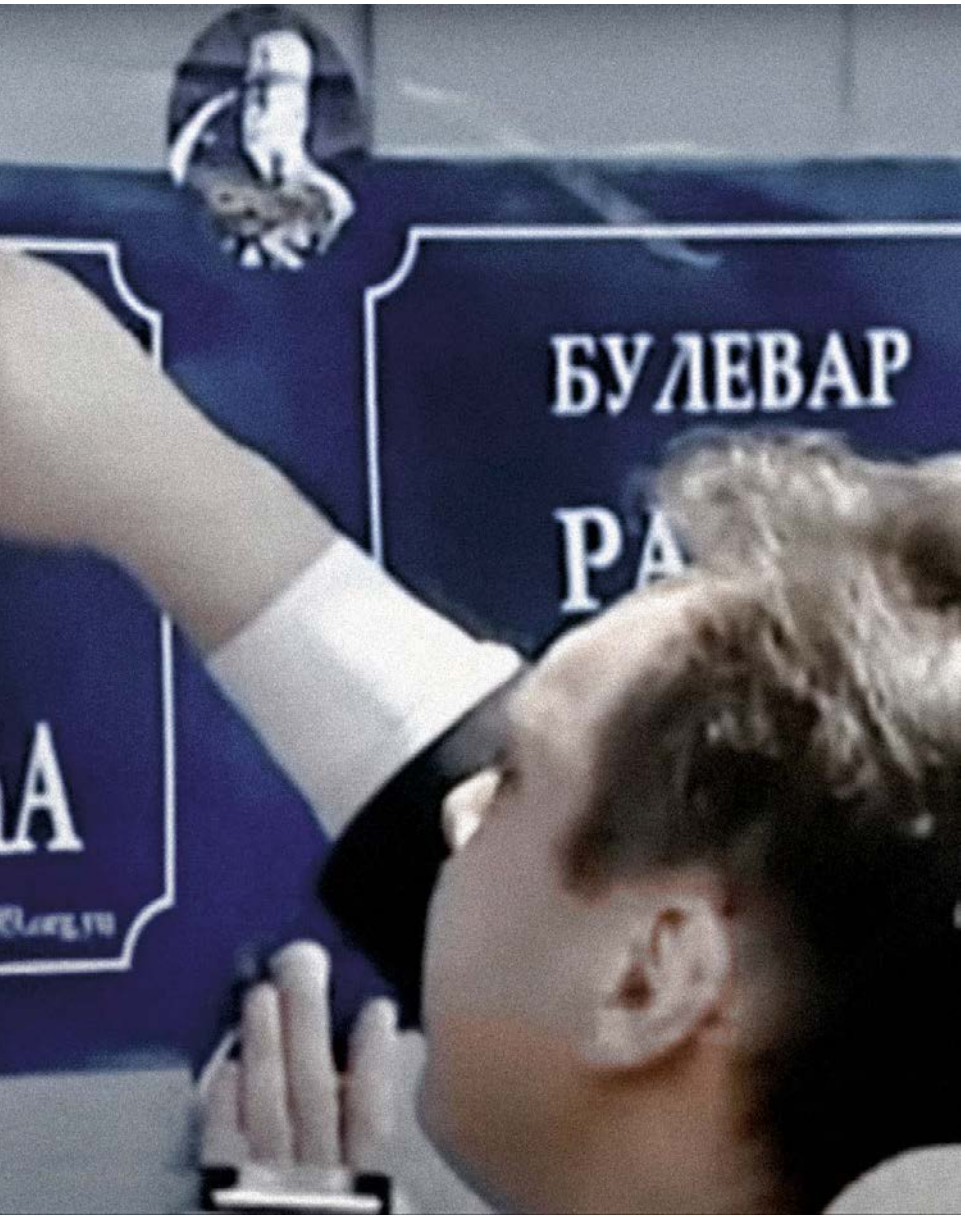
Nema banalnije tvrdnje od one da je Mladić za jedan deo srpskog društva heroj a za druge ratni zločinac. To nije stvar debate, jer za potonju ocenu postoje egzaktni dokazi, u vidu presude Međunarodnog suda za ratne zločine u Hagu. Međutim, deo javnosti ga zaista vidi kao heroja. Problem se dodatno komplikuje kad uzmemo u obzir da iz generacije u generaciju postoje oni kojima je heroj, koji veruju u zablude, podložni su mitomaniji i slepi za dokaze, zapisnike i iskaze svedoka. No, Ratko Mladić je, u kontekstu "nadriheroja" srpskog društva tek vrh ledenog brega. Ispod leži čitava plejada ljudi koji imaju poštovanje i divljenje dela društva iako zastupaju stavove koji su nedvosmisleno štetni mada ne nužno ratnohuškački i nacionalistički. Presek ta dva skupa postoji, uvideće čitalac kasnije.

Poslednjih desetak dana u javnom prostoru vodi se debata o tome da li je slučaj "mural" fabrikovan da nam skrene pažnju sa ustavnih reformi, pandemije, predstojećih izbora, klimatskih promena, plasmana fudbalske reprezentacije, poskupljenja hleba i peciva, položaja zombija kao višestruko marginalizovane grupe u novijoj televizijskoj produkciji i čega sve ne. Ali, ako vratimo film unazad, videćemo da je slučaj murala Ratka Mladića kulminacija događaja kojima svedočimo u poslednjih nekoliko meseci i ne obraćamo previše pažnje na njih. A iza tih događaja stoje konkretne osobe, čvršće ili labavije međusobno povezane. Štaviše, kad ih sve poređamo u mozaik, dobija se slika duha vremena u kom živimo, a onda i koliko se taj duh razlikuje od ostatka sveta.

SVE JE VODILO K NJEMU

Zadržaćemo se još koji momenat na "ratnoj teritoriji", u prošlosti iz koje je nedavno, opirući se zaboravu, iskočio

G DOBA

POLITIČKI KONTINUITET: A. Vučić "preimenuje" Bulevar Zorana Đinđića, maj 2007.
Foto: *youtube.com*

Dragan Vasiljković, poznatiji kao Kapetan Dragan, vođa paravojne jedinice Knindže.

Kapetan Dragan osuđen je u splitskom Županijskom sudu. Vasiljković je proglašen krivim za dve tačke optužnice – zlostavljanje zatvorenika na Kninskoj tvrđavi i napad na policijsku stanicu u Glini. Vasiljković je pravosnažno osuđen na 13,5 godina zatvora zbog ratnog zločina u Kninu i Glini tokom rata. Na suđenju je dokazano da je kao zapovednik Jedinice za posebne namene u sastavu paravojnih srpskih jedinica, odnosno zapovednik Nastavnog centra za obuku pripadnika specijalnih jedinica Alfa, tokom juna i jula 1991. u zatvoru na kninskoj tvrđavi mučio, zlostavljao i ubijao zarobljene pripadnike hrvatske vojske i policije.

Isto tako je i tokom jula 1991. godine u Glini, u dogovoru sa zapovednikom tenkovske jedinice JNA, izradio plan napada na tamošnju policijsku stanicu i prigradsko naselje Jukinac, sela Gornji i Donji Viduševac, a potom i njihovo zauzimanje. Tokom te akcije ubijeni su i ranjeni civili, od kojih je jedan bio strani novinar. Zbog nedostatka dokaza, pred splitskom sudom oslobođen je optužbe da je naredio ubistvo dvojice nepoznatih zarobljenih hrvatskih vojnika u januaru 1993. u Bruškoj kraj Benkovca.

Robijao je pre toga Kapetan i u Australiji gde je jedno vreme bio u bekstvu, potom i u Hrvatskoj, a onda je, u martu prošle godine, nakon odsluženih 13 godina (kad mu se saberu australijska i hrvatska robija), proteran u Srbiju. Sudbina se poigrala s njim, pa je iz zatvora u Lepoglavi, po dolasku u Srbiju, morao u – karantin. Protivepidemijske mere koje su tada bile na snazi odnosile su se i na njega – svako ko uđe u Srbiju iz bilo koje druge zemlje morao je u izolaciju u trajanju od 28 dana. Ove jeseni opisao je kako je izgledao njegov dolazak u Srbiju i ispričao da je od navijača Crvene zvezde, među kojima je bio i Danilo Vučić, sin predsednika Aleksandra Vučića, dobio tridesetak hiljada dolara, kao i ključeve od automobila, odnosno ključ za stan od 45 kvadrata.

"Okupili su se neki Srbi koje ne poznajem, skupili su vreću para koju su mi dali na granici. Dali su mi tridesetak hiljada dolara, ključeve od automobila i ključeve od stana od 45 kvadrata. To nije bilo iz budžeta, da se razumemo. Tu su učestvovali sin predsednika Srbije Aleksandra Vučića, Zvezdini navijači... To su stvarno patriote. Svakog od njih koji su tamo bili možete da pogledate pravo u oči i u njima vidite pravog rodoljuba. Hvala im puno za to", rekao je Vasiljković, pa dodao da su mu rekli: "Ovo ti je, Kapetane, da imaš da kupiš novo odelo. Stvarno me to dirnulo, nisam to očekivao."

Nakon što se u medijima podigla velika larma oko pominjanja Danila Vučića i 30.000 dolara u istoj rečenici, Kapetan je "reterirao". »

Komentarišući navode medija da je dobio veliku sumu novca od sina predsednika Srbije, Vasiljković je rekao da je to "toliko tipično za izdajnike": "Kad ne mogu na tatu, onda udaraju na sina. Od Danila nisam dobio ništa. Možda je stavio pet ili 10 evra u vreću novca koju su mi uručili, a najveća donacija je iznosila 500 evra i to je dao moj prijatelj iz Australije", rekao je Vasiljković. Dodao je da je jedini zvaničnik Vlade Srbije sa kojim se sreo ministarka pravde Maja Popović sa kojom je razgovarao o srpskim zatvorenicima u hrvatskim zatvorima. "Posle tog sastanka uspeli smo da izvučemo devetoro Srba koji su bez ikakvih dokaza trunuli u hrvatskim zatvorima. Mislim da država ni blizu ne radi dovoljno da pomogne tim herojima, ali mi se čini da postoji raspoloženje da se nešto uradi."

Ovo je Vasiljković izneo na konferenciji za novinare povodom peticije koju je pokrenuo za oslobađanje Zvezdana Jovanovića, pripadnika "Crvenih beretki" osuđenog za ubistvo premijera Srbije Zorana Đinđića. Peticiju je pokrenula Fondacija "Kapetan Dragan", inače, u junu 2020. upisana u registar zadužbina i fondacija, čiji je osnivač, naravno, Dragan Vasiljković. Prva medijski ispraćena aktivnost Fondacije "Kapetan Dragan" bila je, dakle, peticija za oslobađanje upravo čoveka koji je, kako je na sudu dokazano – sa dva snajperska metka ubio Zorana Đinđića.

I time stižemo do još jednog heroja za zbunjene i moralno prikraćene – Zvezdana Jovanovića. Kada je u avgustu Fondacija "Kapetan Dragan" počela ovu akciju, jedini predstavnik vlasti koji je reagovao je poslanik Srpske napredne stranke Dragan Šormaz. On je kasnije u medijima govorio da je odustao od krivične prijave – zato što je MUP pripadnicima Vasiljkovićeve organizacije dao dozvolu da postave štandove. Najviši predstavnici vlasti u Srbiji od avgusta do danas ni jednom jedinom rečju nisu osudili ovu akciju. Viši sud u Beogradu oglasio se tvrdnjom da nema po kom osnovu da reaguje. Štandovi su bili postavljeni u Beogradu, Novom Sadu, Subotici, Kragujevcu... Konferencije za novinare održavane su u svakom od ovih gradova, a nezaobilazna pratnja Draganu Vasiljkoviću bio je Pavle Bihali, vođa Pokreta Levijatan.

Koja je tačno argumentacija kojom Vasiljković traži pomilovanje Zvezdana Jovanovića teško je dokučiti, jer jedino razumljivo što je izgovorio bilo je na jednom od opskurnih Jutjub kanala. Vasiljković smatra kako je Zvezdanu Jovanoviću naneta nepravda u odnosu na druge zatvorenike u Srbiji, posebno Albance koji su za teška mučenja i silovanja odslužili svega dve godine kazne, dok je Zvezdan Jovanović u samici 17 godina. Vasiljković je još dodao da ne negira kako je Jovanović ubio premijera Srbije, ali takođe smatra da je dobio "neadekvatnu kaznu" i da sud nije uzeo u obzir da je on "srpski heroj". Sve ostalo što bismo preneli iz te "emisije" bilo bi prepričavanje veličanja Zvezdana Jovanovića, tako da ćemo se uzdržati. Reći ćemo tek toliko da se Kapetan Dragan "ježio" od tolikog herojstva i da je spreman da objavi Jovanovićevu knjigu.

ZLOČINAČKA PROZA I ŽENA ZELENA

To što je Jovanović napisao knjigu nije ništa neobično. Milorad Ulemek Legija napisao je, pa, može se reći, sabrana dela, od pusta vremena na robiji. I taj se "heroj" nedavno na blic pojavio opet u medijima, doduše, u obliku – torte. Autorki i voditeljki jutarnjeg programa Televizije Pink usred programa uživo stigla je ružičasta torta, kao poklon za veliku gledanost – od Legije.

"Za najbolji šer. Pozdrav iz Alkatraza od Legije i Dače", pisalo je belim slovima na torti. Voditeljka Jeremić sutradan je sa bivšim operativcem Državne bezbednosti Božidarom Spasićem radila procenu sopstvene bezbednosti i eventualne skrivene poruke koja stoji iza torte. "Torta spada u kategoriju kolača", izjavio je precizno i analitično Spasić. "Kada mafijaš hoće nekome da izrazi zahvalnost, on pošalje kutiju kolača ili tortu. Mislim da se na taj način zahvaljuje za određene stvari koje si iznela u emisiji, sasvim objektivno. Mislim da ti na ovaj način iskazuje zahvalnost", dodao je onako operativno. "Znači, nisam ugrožena. Ja to jako poštujem, to je bilo džentlmenski", kazala je Jovana Jeremić.

Za slučaj da čitaoci u ovom momentu, s punim pravom i jakim razlogom, misle da im nešto nije u redu sa kognitivnim funkcijama, ponavljamo: da, čovek koji stoji iza ubistva premijera, iza nebrojenih zločina zemunskog klana, osuđen na 40 godina zatvora, iz istog tog zatvora šalje tortu voditeljki programa na nacionalnoj frekvenciji i sve se to prikazuje u programu uživo.

Ali, nije bitna torta. Ako postoji tačka koja spaja Kapetana Dragana, Legiju, razne teoretičare zavera, još jednog haškog osuđenika – Vojislava Šešelja, nadrilekare koji šire dezinformacije o korona virusu, onda je to Jovana Jeremić. Heorina je ovog vremena, šta god to značilo. Neko joj se podsmeva, neki se zgražavaju, drugima je samo smešna, treći misle da sa njom nešto nije u redu.

Međutim, treba videti malo dalje od svog dvorišta, pa shvatiti da Jovana Jeremić samo prepisuje dobro poznati obrazac brojnih televizijskih ličnosti, pre svega iz Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Formula je relativno jednostavna: treba biti što kontroverzniji, što radikalniji u ekstermnim stavovima, glasan, glumiti neobuzdanost, dovoditi problematične sagovornike i gledanost skače. Nekada na Televiziji Hepi, takođe sa nacionalnom frekvencijom, a danas na Pinku, Jovana Jeremić samo radi po obrascu koji su pre nje ustanovili TV voditelji poput, recimo, Kejti Hopkins ili Karlsona Takera, a donekle i Pirsa Morgana (sve voditelji velikih TV mreža), ali i potkastera i prognanika iz sfere tradicionalnih medija poput Džoa Rogana.

Možda je ovo pilula koju je teško progutati, ali Jovana Jeremić je samo kopija već postojećih medijskih pojava. Naravno, oni koje kopira zahvataju mnogo veće tržište i imaju veći prostor za delovanje, pa Jeremićeva nema priliku ni publiku da sa svojim sagovornicima bistri ljude-gušteru globalnom establišmentu, podzemne logore u kojima se odgajaju deca posebno za potrebe moćnih pedofila, kanone i druge, globalno poznate teorije zavera, ali zato uspešno misli globalno, a deluje lokalno, pa joj Vojislav Šešelj, a i Kapetan Dragan dođu kao deo inventara u studiju, a ne manjka joj ni raznih bivših, sadašnjih, lažnih i zamalo

nastavak na str. 8 »

FILIP ŠVARM

Taoci jedne karijere

Zašto je mural posvećen Ratku Mladiću ujedno i spomenik etički i pravno nedodirljivom režimu? Zbog čega se tu ne radi ni o kakvom skretanju pažnje, već o dominaciji toksične politike? Kako je odbrana lika i dela Aleksandra Vučića izjednačena sa Srbijom? I šta je razlog zbog kojeg mural mora pasti

Kristalno je jasno: zbivanja oko murala Ratka Mladića režim nastoji prikazati kao sukob dviju ekstremističkih manjina – "klijenata zapadnih ambasada" i "revoltiranih desničarskih navijača". Policija je tu samo da spriječi nered, odnosno – da ovi drugi ne ugaze prve. I to je sve. Predsjednik Srbije ima pametnijeg posla nego da se bavi tim tricama i kučinama. Ako mural smeta Skupštini stanara kaže on, neka ga prekreče – problem je na tom nivou.

Naravno, u pitanju je sračunata laž. Njenu srž čini politički život i priključenija Aleksandra Vučića. Konkretno – duboke i neraskidive veze sa "obranom srpstva" na način Ratka Mladića. Zbog toga se on, koji inače sve zna i o svemu ima stav, mora praviti blesav i izvlačiti komunalnim šibicarenjem.

Jer – što i da kaže? Ukoliko mural posvećen čovjeku osuđenom za genocid i zločine protiv čovječnosti proglasi za patriotsku gestu, ima da mu sa tribina skandiraju "Aco Srbine" umjesto onog drugog, ali šta će mu u tom slučaju reći Emanuel Makron, Boris Džonson, Džo Bajden, pa čak i Tajip Erdogan? I obrnuto – osudi li skaradnu mazariju Njegoševoj kao sramotu Beograda i Srbije, kako će pred biračko tijelo i mnoge druge uvjerene da je prilikom odricanja od "ružne prošlosti" držao prekrštene prste iza leđa?

Kao u rijetko čemu, Vučić je uspio u obesmišljavanju svakog suočenja sa prošlošću. U toj politici selektivnog sjećanja, besramnog istorijskog revizionizma, relativizacije, nacionalizma i permanentne autoviktimizacije, zdušnu pomoć je imao od sebi sličnih u svim državama iz bivše Jugoslavije. Međutim, između njega i njih postoji razlika: samo je on morao napraviti radikalni politički zaokret kako bi došao na vlast i samo u njegovom CV-iju nedostaje vrijeme između 1991. do 2012. godine.

Taj period iz političke karijere, Vučić prikazuje kao mladenačko lutanje, nešto nalik na vlastite navijačke dane. Kaže kako i s tim nema problem. A kad nema on, zašto bi iz istih razloga imao bilo tko drugi? Sada su nova vremena – onda je bilo isplativo i poželjno reći da će za jednu srpsku pasti sto muslimanskih glava, danas se priča o investicijama, tenderima, Evropskoj uniji... Zato je mural posvećen Mladiću najbolji spomenik predsjednika Srbije i ekipi oko njega kao ljudima za svako doba, etički, pravno i politički nedodirljivim. Nama potrebe da to izgovaraju, javnost je odavno shvatila namigivanje.

Ti migovi joj, zapravo, poprilično odgovaraju. Umjesto bavljenja uzrocima i posljedicama izgubljene decenije na kraju dvadesetog stoljeća, neusporedivo je lakše prozivati druge za njihova nepočinstva, prebrajati nacionalni sastav osuđenika u Haškom tribunalu i samosažaljevati se zbog nepravdi, duplih standarda, antisrpskih rabota... Ako je nekom to ipak gadno i moralno neprihvatljivo, uvijek može reći da je rat završen prije mnogo godina, što je bilo – bilo je, pred nama su aktualnim problemima i izazovi.

U ovo spadaju i tvrdnje da je mural sa Mladićem puko režimsko skretanje pažnje sa korupcije, kriminala i sličnih tema. No, zašto bi Vučić to radio? Da ne postoje možda u Srbiji snažni mediji ili opozicija na milimetar od vlasti, pa mora pažljivo balansirati zbog javnog mnijenja? Kako ničeg od toga nema, riječ je samo o izvrdavanju da se izjasni o ratovima devedesetih i pokušaju jeftinog podilaženja biračkom tijelu.

Naime, Aleksandar Vučić od čitave države pravi taoce svoje karijere. U tom kontekstu, proglašava rezolucije u kojim se pojedinci osuđuju za genocid u Srebrenici za napade na čitav srpski narod, razbuktava strahove od novih ratova i progona, relativizira one prethodne, proizvodi atmosferu permanentne ugroženosti, međunacionalnog zaziranja, napetosti, distanciranja, mržnje... Da mu to i te kako ide od ruke, svjedoči činjenica da nije mali broj njegovih oponenta koji u svemu ovom ne vide ništa loše, a neki su vrlo spremni i da prekopiraju ovaj politički model. Uglavnom, lik i dijelo Aleksandra Vučića izjednačen je sa samom Srbijom.

Direktne posljedice ovog oktroiranog moralnog sljepila vide se u čitavom društvu. Sve može i ništa ne mora, svaku korupcionašku aferu lako je obesmisliti, odgovornost izbjeći i izigrati, nepočinstva opravdati, nasilje i bahatost legitimizirati. Važno je samo "snaći se", dobro uvaliti, bezobzirno lagati i podvaljivati, poltronski kimati glavom, bezosjećajno udarati po slabijem i, više od svega, horski zavijati u čoporu.

Niti jedan sistem nije vječan, pa ni ovaj Vučićev u današnjoj u Srbiji. Onaj tko ga želi razmontirati ne može to uraditi fragmentarno, izbjegavajući suočavanje sa njegovim korijenima. A u njih i te kako spadaju Srebrenica i Ratko Mladić.

Shvaćamo li sad zašto mural mora pasti? ¶

pravih obaveštajaca, operativaca Državne bezbednosti, pobornika narodnih patrola (poput pokojnog Stevana Đokića), nadrilekara, a bilo je tu i vidovnjaka i astrologa. Otvorila je Jovana Jeremić vrata svog studija kad god je mogla i ljudima optuženim za seksualno nasilje, pa je njena emisija glavno utočište za braniteljke i branitelje Miroslava Aleksića, Dragana Markovića Palme, za Dušana Savića koji je i otkriće "Vremena" o seksualnom nasilju u IS Petnica stavio u kontekst šire "drugosrbijanske" agende. Dala je priliku i Branislavu Lečiću, protiv kog je nedavno odbačena optužba da je silovao glumicu Danijelu Štajnfeld i, u nekom paralelnom kosmosu, to bi možda i bilo legitimno. Međutim, "ja sam ti od početka verovala, Leko", kao i horsko nazivanje medija koji su o ovome izveštavali – kurvama, ne može da bude legitimno nikako. Za činjenicu da je Lečić izjavio kako iza svega stoji Dragan Đilas malo je prostora u ovom tekstu.

Jovana Jeremić, heroina ovog doba i promoterka diskutabilnih i problematičnih heroja, zapravo je "elitna" verzija raznih Balkan info, Srbin info, Slavija info i ostalih "dezinfo" kanala. Svi oni prepisuju od sličnih zapadnih pojava, samo jurodivost odvrću na najjače jer imaju užu ciljnu grupu. Jeremićeva publiku kuva polako, ona sama već je deo medijskog mejnstrima, a teme, ljudi i moralno diskutabilan pristup koji koristi lagano postaju mejnstrim.

Tako da – ne, nije ova žena ni nenormalna ni duševno poremećena, kako bi onaj deo javnosti koji je osuđuje voleo da veruje. Sve što ona radi već negde postoji i od nekog je videla. Desničari i ultranacionalisti su u pravu: mnogo štetnog nam dolazi sa Zapada. Previđaju samo jedan detalj – i sami su deo uvoznog materijala koji nam odande stiže.

No, da se vratimo na mural koji ispade "spin da nam se skrene pažnja", kao da smo, ne dao bog, nesposobni da pratimo više tema u isto vreme. Sukob nacionalističkog i antinacionalističkog dela društva nikada odavde nije nestao. Dešavanja oko murala samo su još jedna kulminacija nečega što stalno (možda večno?) tinja ovde. Ali nije se sve u vezi sa muralom u Njegoševoj dogodilo naprasno i niotkuda: kuvalo se to još od migrantske krize, od pekare u Borči, od maltretiranja Roma pod maskom zaštite životinja, od povratka Šešelja iz Haga, od Dare i Aide, od orgijanja udbaša, radikala i jurodivih u emisijama Jovane Jeremić i ćutanja vlasti, REM-a, sudova... I na kraju se došlo do zida, tog zida koji momci bez lica, sakriveni kapuljačama, čuvaju i brane od žena koje ne kriju ko su. Nije uopšte problem razlučiti koja je od dve strane ona uz koju treba stati. Ako Đorđo Žujović mora da napusti Srbiju zato što dobija pretnje jer je zalio mural kofom boje, a Kapetan Dragan šeta po Srbiji i na štandovima skuplja potpise za oslobađanje ubice Zorana Đinđića, ako Žene u crnom izađu na ulicu sa transparentom, a onda ih prate (!) momci sakrivenog lica, pa im taj transparent otmu i spale, vrlo je prosto – treba biti na strani onog ko ne skriva lice.

Foto: Peter Dejong /AP

Foto: FoNet/AP

SRPSTVO I ZDRAVLJE

Rekosmo već da je program koji je Jovana Jeremić vodila na jednoj, a potom na

Foto: Tara Radovanović /Tanjug

Foto: Zoran Žestić /Tanjug

UPRKOS ELEMENTARNOJ ETICI: Ratko Mladić, Branimir Nestorović, Kapetan Dragan Vasiljković, Jovana Stojković

drugoj televiziji sa nacionalnom frekvencijom, između ostalih, često promovisao i, u najmanju ruku, kontroverzne lekare tokom pandemije. Jedan od njih, takođe heroj ovog doba, ali i idol mladih, jeste doktor Branimir Nestorović.

Ali hajde da vidimo prvo kako nam se dogodio Nestorović i ima li mu preteče. U neku ruku, Nestoroviću je stazu utabao Miroljub Petrović, zapamćen po frazi "pod mač, bato", na koncu osumnjičen za smrt onkološkog pacijenta kog je lečio alternativnim metodama. Za razliku od Nestorovića, Petrović nema pravo medicinsko obrazovanje, ali dele sklonost ka zaradi od svojih neproverenih tvrdnji i laganom nacionalizmu. Dobro, kod Petrovića taj nacionalizam nije baš lagan, ne može ni biti lagan kod čoveka koji je snimio video u kom preti da će dići branu u vazduh i potopiti Hag, što mu je bio prvi primećen nastup u javnosti. Nestorović lagano koketira pričama o jakom srpskom genu, zbog kog se u Srbiji manje umire od kovida 19, nego među "kilavim Italijanima", koji, izgleda, imaju slab gen. Nestorović se, bar prema navodima medija koji su mu koliko do juče davali prostor, upisuje i u klasu koja raste – kovid profitere. Navodno, samo od jedne knjige, *Između dva sveta*, objavljene ove godine, prihodovao je 50.000 evra. Otkako je u penziji, pokrenuo je i privatnu praksu. Iako je specijalista dečje pulmologije, razume se i u sve druge bolesti koje leči "preko televizora".

Prema poslednjim napisima o njegovom slučaju, etički odbor Lekarske komore Srbije (LKS) od aprila prošle godine nije se sastao kako bi razmotrio dopis koji je poslala grupa profesora Medicinskog fakulteta u Beogradu, zbog javnih nastupa pulmologa i nekadašnjeg člana Kriznog štaba za suzbijanje epidemije korona virusa Branimira Nestorovića. Ipak, nedavno je u javnost dospela informacija da je 18 lekara pod nekom vrstom istrage koja bi mogla da rezultira oduzimanjem licenci. Nije poznato da li je Nestorović među njima jer imena nisu objavljena. Svakako, pojedine tvrdnje da je ovaj čovek zapravo "državni projekat" imaju uporište u realnosti: do kraja 2020. bio je član Kriznog štaba iako je od samog početka korona krize bio problematičan, ne samo zbog izjava o "najsmešnijem virusu", nego i zbog potpunog nesaglasja između njega i ostatka Kriznog štaba.

Problem sa Nestorovićem je njegova ogromna popularnost. I tu je glavna razlika između njega i Miroljuba Petrovića: Nestorovića krasi šarm, u starinskom i konvencionalnom smislu.

Ipak, najveća zvezda i heroina nastala ukrštanjem nacionalizma i kontorverznih medicinskih stavova i dalje ostaje Jovana Stojković, doktorka sa specijalizacijom iz psihijatrije, neostvarena kandidatkinja na predsedničkim izborima, liderka pokreta "Živim za Srbiju", koja je na parlamentarnim izborima 2020. ostala ispod cenzusa, sa sve koalicionim partnerom – pokretom "Levijatan".

Jovanu Stojković tradicionalni mediji izbegavaju već više godina, još od epidemije malih boginja kad se istakla kao protivnica MMR vakcine. Ona bi rekla da nije protivnica već zagovornica prava na slobodan izbor. Njenu je popularnost teško izmeriti jer, rekosmo, tradicionalni mediji je zaobilaze, a ni novi joj nisu naklonjeni – Tviter joj je uklonio profil, pa je napravila novi, ali ni na jednom nije dostigla ni 10.000 pratilaca. Doktorka »

DRŽAVNI LJUBIMCI: Desničari i policija na skupu na Cvetnom trgu
Foto: M. Janković

Nije se sve u vezi sa muralom u Njegoševoj dogodilo naprasno i niotkuda: kuvalo se to još od migrantske krize, od pekare u Borči, od maltretiranja Roma pod maskom zaštite životinja, od povratka Šešelja iz Haga, od Dare i Aide, od orgijanja udbaša, radikala i jurodivih u emisijama Jovane Jeremić i ćutanja vlasti, REM-a, sudova

Stojković je idealan miks nacionalističkih fraza "ne damo Kosovo", u nadimak na Tviteru dodala je "1244", pokušavala je da ostvari političku saradnju sa Zavetnicima, Srđanom Nogom, bilo je koketiranja sa Dosta je bilo (doduše, više su se oni udvarali njoj nego ona njima), no, pelcer joj se primio samo sa Levijatanom. Koliko je i sve to državni projekat, takođe je zanimljivo pitanje.

Naime, u jednoj kući u srcu Šumadije kaznu kućnog pritvora služi čovek koji se zove Boris Knežević. Pre nešto više od mesec dana, u kućnom pritvoru ugostio je voditelja opskurnog Jutjub kanala "Slavija info" i izneo tvrdnje koje su zanimljive, ali neproverljive. On je osuđen jer je fizički napao momka koji je lideru Levijatana Pavlu Bihaliju uputio uvredu na Fejsbuku. Knežević je vođa nečega što se zove Četnička omladina. U tom razgovoru ispričao je da je Bihali blizak sa sadašnjim ministrom unutrašnjih poslova Aleksandrom Vulinom, dok je pred izbore 2020. išao kao pratnja Jovani Stojković kod bivšeg ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića jer im je ovaj obećao "pomoć oko potpisa za listu". Ovih dana, proreživimski tabloidi obrušavaju se i na Jovanu Stojković i na Pavla Bihalija. No, potonjeg pominju samo u vezi sa jednim detaljem koji je Knežević izneo: navodno, Bihali je jednog pripadnika svog pokreta satima vezanog mučio i povređivao nožem. Na Kneževićeve tvrdnje o vezama sa Vulinom i Stefanovićem ne osvrće se niko. Naravno, sam Knežević je daleko od idealnog kredibilnog svedoka s obzirom na razlog zbog kog još služi kaznu, ali i zbog akcija proganjanja migranata koje je, po sopstvenom priznanju, organizovao. Utoliko su njegove tvrdnje zaista teško proverljive. Pogotovo ako znamo kolika je verovatnoća da naletimo na zid ćutanja.

I tako, ponovo stižemo do zida. Na njemu je haški osuđenik Ratko Mladić. Ispred njega su neki nimalo bezopasni mladići. Oko zida je policija, a iza policije država. Ista država koja stoji i iza Pinka i Hepija, koja dozvoljava štandove Kapetana Dragana, koja leži na vakcinama, koja gura u javni prostor Branimira Nestorovića... Možda onaj mural ne treba prekrečiti, možda samo treba još neke likove docrtati da bismo imali potpunu sliku trenutka sadašnjeg i ovdašnjeg. Pa nek krenu na nas kao u Poovoj pripoveci *Pad kuće Ašera*. ¶

JOVANA GLIGORIJEVIĆ

DRAGAN ILIĆ

Genocid kao komunalni problem

U Srbiji postoji više murala sa Mladićevim likom, neki od njih su nastali i pre vladavine Vučića i SNS-a, ali sam, barem načelno, mogao da prepoznam zvaničan stav države prema temi ratnih zločina. Danas ne mogu

Već danima u glavi premotavam početnu rečenicu ovog teksta. Da je danas živ, Jovan Ćirilov bi za svoju kolumnu "Reč nedelje" verovatno odabrao – *genocid*. Shvatio sam da se radi o sinhronicitetu, kada sam otkrio da je danas 16. novembar, dan kada je pre 16 godina Jovan Ćirilov napustio ovaj svet. Ima simbolike u ovom poklapanju, jer priča o genocidu u mnogo čemu govori o kontinuitetu života i smrti u svesti ljudi na Balkanu. Jovan bi o ovoj reči pisao mnogo bolje i zanimljivije od mene, navodeći reference iz istorije i semiologije. Ja sam napravio mali test, koji i vama preporučujem, da u bilo koji internet pretraživač ukucate ovu reč. Osim Vikipedije na srpskom, u gotovo svim rezultatima na prvoj stranici imaćete reference na Srebrenicu, bilo u tekstu ili na slici groblja u Potočarima.

Danas je, dakle, na internetu, reč "genocid" vezana za Srbe u Bosni koji su ubili 8000 muslimanskih zarobljenika i za Ratka Mladića, koji je presudom Haškog tribunala, osuđen za genocid na teritoriji Srebrenice. Dragi Jovane, danas na internetu reč "genocid" u većini prvih rezultata pretrage ne referiše na Nemce i holokaust, na Turke i Jermene, već na Srebrenicu. Nema tu ni "Oluje", niti prognanih Srba sa Kosova, iz Sarajeva ili Mostara. Etiketa je zalepljena.

Srbija je priznala rad i presude Haškog suda, mada postoje brojne primedbe na njegovu profesionalnost, objektivnost i pristrasnost. Međutim, primer sa borbom oko uklanjanja murala Ratka Mladića pokazuje da politika aktuelne vlasti donosi ozbiljne probleme u odnosu Srbije prema svojoj prošlosti. Primer je ministar Vulin, koji neprekidno pokušava da pitanje odnosa prema Ratku Mladiću svede na komunalni problem, koji treba da reše stanari zgrade i nadležna inspekcija. Činjenica je da je predsednik Vučić bio u Srebrenici i odao počast ubijenim Bošnjacima, ali danas, pred izbore, izbegava da se jasno i nedvosmisleno odredi prema veličanju lika i dela Ratka Mladića.

To već daje materijal, recimo, gospodinu Komšiću da prekine intervju sa novinarom Tanjuga koji nije želeo jasno da se odredi oko pitanja da li je u Srebrenici počinjen zločin ili genocid. Bakir Izetbegović tako rukovodstvo Republike Srpske naziva "genocidašima", što bi bio za stepen veći zločinac od masovnog zločinca. Na televizijama u Srbiji, poput Hepija, sada neobično veliki prostor dobijaju predstavnici desnice, pa je Miša Vacić Mariću poklonio čuveni poster "Bulevar Ratka Mladića", kojim je svojevremeno i aktuelni predsednik prelepljivao adresu B92 u Bulevaru Zorana Đinđića. Pitanje odnosa prema genocidu u Srebrenici, ili presudama Suda u Hagu, nije stvar ličnog doživljaja ili ukusa, već pitanje da li ova zemlja poštuje svoje međunarodne obaveze.

Moram priznati da zbog nepostojanja jasnog stava ove države, postoje subjektivna tumačenja i one strane koja želi da se mural ukloni. Na protestima sam čuo potpuno arbitrarnu izjavu da elementi genocida postoje na još mesta u Bosni, što nije utvrđeno nijednom presudom Suda u Hagu. Ne posipajmo se, dakle, pepelom i više nego što je potrebno, jer time nećemo biti više u pravu.

I jedan genocid, onaj srebrenički, je previše.

Da pitanje odnosa prema genocidu nije samo pravničko, niti samo komunalno, pokazuju brojni primeri revizije i relativizacije vezani za presude sudova u Srbiji. Ako nam nije valjao onaj u Hagu, zašto se javno, u medijima, osporavaju presude sudova vezane za ubistvo Zorana Đinđića? Vojislav Šešelj koristi svaku priliku da Đinđića nazove izdajnikom i mafijašem, a Zvezdana Jovanovića herojem. Isto radi i Kapetan Dragan, koji ima samo reči hvale za Legiju i Zvezdana. Advokati su nedavno pokušali da Legiju prikažu kao žrtvu ekstremne izolacije u zatvoru, što se pokazalo kao manipulacija, jer su mu date privilegije u odnosu na druge zatvorenike. Ne razumem oduševljenje koje je voditeljka sa Pinka poželela da podeli sa gledaocima kada je od Legije dobila rođendansku tortu. Legija je čestitao za najbolji "šer", što je udeo u gledanosti u okviru termina, pa mu onda Legija dođe kao neki samozvani zatvorski piplmetar, ili nadzorno telo poput REM-a. Dakle, tema revizije istorije u Srbiji ima i potencijal za nabijanje gledanosti, naročito ako je provlačite u formi tabloida i senzacionalizma.

U Srbiji postoji više murala sa likom Mladića, neki od njih su nastali i pre vladavine Vučića i SNS-a, ali sam, barem načelno, mogao da prepoznam zvaničan stav države prema temi ratnih zločina. Danas ne mogu.

Zato je mural Ratka Mladića pokazao i neuspeh jedne politike koja želi da izbriše svaki princip iz politike. U istoj stranci i na vlasti imate one za vakcinaciju i one protiv, one za EU i one koji su protiv nje, one za Rusiju i one za Ameriku, samozvane levičare i samozvane desne i ultradesne, one za liberalnu ekonomiju i one za centralizovanu državnu privredu, one koji brane žrtve nasilja nad ženama i one što bi da ih volkaju ili da ih bunga-bungaju. Imate one što su pre bili uticajni članovi Demokratske stranke i one što su pre bili uticajni članovi Srpske radikalne stranke, danas su zajedno ponovo na vlasti.

Ipak, za sve nas bi jedino bilo dobro da se oko suštinskih stvari kao što su pravna država i presude domaćih i stranih sudova konačno nedvosmisleno odredimo. Inače će pogled naše Vlade, što bi rekao David Štrbac, biti ćorav, da ne kažem razrok. ¶

Veličanje ideologije krvi

“Ovo je pitanje elementarne ljudske etike. To da neko podržava ratnog zločinca za mene je ozbiljan problem, ali da država podržava ratnog zločinca pokazatelj je fašizacije države. U tom smislu, borba protiv fašizma postoji na svim frontovima, ali najpre se vidi preko ovog pokaznog primera koji je dosta ekstreman. Meni je čak i neočekivan. Nisam stvarno mislio da će ići toliko daleko i nadam se da im je to nekakav autogol”

Mural Ratka Mladića u Njegoševoj ulici, u centru Beograda, čuvaju policija, policija u civilu i mladići u crnom “iz kraja”, koji maskirani skandiraju “srpskom heroju”, osuđenom ratnom zločincu. Ta ista policija zabranila je okupljanje aktivista na Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma, 9. novembra, koji su planirali da uklone mural. Skup je bio prijavljen i planiran na osnovu rešenja koje je izdala komunalna inspekcija na Vračaru. Aktivistkinje Aida Ćorović i Jelena Jaćimović, koje su jajima gađale mural, privedene su, protiv njih su podignute prekršajne prijave. Živi zid između branitelja mural i revoltiranih aktivista i građana činila je policija i u noći 9. novembra, ali i 13.

Fotografije: Marija Janković

novembra na Cvetnom trgu, na protestu "Mural mora pasti". Šetnja okupljenih građana do samog murala bila je zabranjena zbog tenzija i nebezbednosti. Jedino su bili bezbedni oni zbog kojih su svi zakazani skupovi građana bili nebezbedni, čuvari murala sa likom Ratka Mladića.

Ali, kako je ideja antiratna, ideja o čovečnosti postala tačka razlaza čak i u opoziciji? "Ne možete da pobedite Vučića na njegovom terenu", reagovao je na prozivke iz opozicije u intervjuu za "Vreme" Stevan Filipović, višestruko nagrađivani režiser i profesor Univerziteta umetnosti u Beogradu, "ne možete da ga pobedite u populizmu jer tu je mag, ne možete da ga pobedite u fašizmu i nacionalizmu, ne možete više puta od njega da branite Ratka Mladića... Mi moramo paralelno da živimo živote i gradimo nekakvo društvo koje će da preživi ovo ludilo".

"VREME": Prvo da objasnimo šta je u epicentru akcije "Mural mora pasti", čiji ste istaknuti učesnik. Sam mural sa likom Ratka Mladića ili borba za jednu snažnu ideju?

STEVAN FILIPOVIĆ: To i ne možemo zvati muralom, to je žvrljotina, grafit, poenta je politička poruka. A poenta cele naše akcije nije u toj jednoj žvrljotini, nego u reakciji na to da je pređena granica, da je prvi put država otvoreno stala u zaštitu ratnih zločinaca i ratnih zločina. Država je poslala policiju da štiti grafit koji je veličanje osuđenog ratnog zločinca, a koga je ista ta država Srbija isporučila Hagu, po sporazumu koji je potpisala sa Haškim tribunalom. Velika je razlika između toga da neki klinac zadojen određenom ideologijom uzme i nacrta nešto na zidu i toga da policijski kordon štiti takav crtež od antifašista. To je linija koja nas civilizacijski deli i tu ne bi trebalo da bude puno filozofije i razmišljanja, svako od nas već u startu trebalo bi da zna s koje strane linije se nalazi.

Da li je antifašizam ta osnovna, suštinska ideja dosadašnjeg i budućeg vašeg aktivizma?

S obzirom na to da sam rođen 1981, odrastao na Voždovcu tokom krvavih devedesetih, da sam od detinjstva, hteo – ne hteo, bio gurnut u razmišljanje o politici, praktično sam još od tada prisilno politički artikulisan. Politikom se kroz umetnost bavim od početka svoje karijere, naročito od filma *Šišanje*. Što se antifašizma tiče, pročitajte esej Umberta Eka "Ur-fašizam", koji govori o političkim karakteristikama fašizma kao ideologije. Dakle, o fašizmu koji je preživeo svoju italijansku i nemačku, nacističku, inkarnaciju i koji je i danas prisutan u raznim režimima i raznim oblicima. Umberto Eko je tu jasno definisao pojam i koncept fašizma, a onda bi bilo lako zaključiti šta je antifašizam. Znači, ja sam protiv svih elemenata fašizma, a posebno me zanima prisustvo tih ideja u dominantnom diskursu. Film *Šišanje* za mene je bio vododelnica u tom smislu jer sam shvatio da me ne interesuje bavljenje skinsima kojih ima ukupno tri i po u Beogradu i koji su ekstrem ekstrema, nego fenomenom prisustva potpuno fašističkih ideja u onome što bi bila mejnstrim ideologija Srbije tada, u vreme posle ubistva Đinđića. Ideologija koju će, na primer, neki prosečan klinac pokupiti na navijačkoj tribini... Velikosrpski klero-nacionalizam ima elemente fašizma. Ljudi koji su danas na vlasti u Srbiji potekli su iz onih pokreta koji su izvorno fašistički, koji su otvoreno propagirali fašističke ideje, mržnju prema drugima, ugroženost nacije, odbranu nacije ratovima, ideologije identiteta, krvi i tla. Po njihovim rečima, oni su tad "branili", a zapravo su sistemski uništavali i uništavaju i ovo društvo i ovu državu.

Fašizam i mural?

Za mene je to natpartijsko i natpolitičko pitanje. Ovo je pitanje elementarne ljudske etike. To da neko podržava ratnog zločinca za mene je ozbiljan problem, ali da država podržava ratnog zločinca pokazatelj je fašizacije države. U tom smislu, borba protiv fašizma postoji na svim frontovima, ali najpre se vidi preko ovog pokaznog primera koji je dosta ekstreman. Meni je čak i neočekivan. Nisam stvarno mislio da će ići toliko daleko i nadam se da im je to nekakav autogol.

Stav prema ratovima devedesetih kao etičko, ali i istorijsko pitanje podrazumeva suočavanje sa prošlošću. Svesni ste, naravno, da je ovde na to spreman veoma tanak sloj ljudi.

I to posle toliko godina. Kalkulantskoj većini se to ne isplati. Nažalost, naše ideje su poražene. Naše ideje su doživele konačni poraz kontrarevolucijom i ubistvom Zorana Đinđića, koje se desilo u jasnom političkom kontekstu. Tim ubistvom snage koje su bile na vlasti za vreme Miloševića omogućile su svoj povratak. Naravno, svako ko je toga svestan i ko uopšte tako razmišlja zna da smo bili i da ćemo biti manjina. Uporedio bih to sa jednom scenom iz filma *Poslednji džedaji* Rajana Džonsona, kada na kraju od cele pobune protiv novog fašizma ostane bukvalno samo vremešna Princeza/General Leja (Keri Fišer sa 70 godina) i 30 ljudi u jednoj pećini. E, to je naša realnost, međutim, ni sad ne smemo da gubimo nadu. »

Na suočavanje sa prošlošću spreman je isto mali broj ljudi i u Hrvatskoj, na Kosovu... Tako je bilo i u Nemačkoj, uostalom gledali smo film *Čitač* ako već nismo čitali knjigu. Svakom društvu je teško da prizna poraz, za početak, a onda da utvrdi koji je udeo sopstvene odgovornosti u tom porazu. U ovom društvu se to nije desilo, ali ni u mnogim drugim društvima u regionu, naročito posle ratova devedesetih, iako je to neophodan deo ozdravljenja. Bez toga ne postoji mogućnost da se napravi neko bolje društvo, a to se vidi i po onima koji misle da su pobedili, na primer u Hrvatskoj, jer su danas opterećeni istim problemima kao i mi. Svuda gde je nacionalizam ostao dominantan diskurs – ja vidim poraz. Naš nacionalizam je izgubio rat. Ali u svakom nacionalističkom ratu, i oni koji misle da su pobedili i oni koji su izgubili – izgubili su. Zato što su uopšte ulazili u takve ratove.

U pokušaju marginalizacije ideje za koju se borite, predstavljeni ste kao jedna od dve grupice "besnih", odnosno ekstrema: fašisti i antifašisti, desnica i levica...

Da, to je ta čuvena relativizatorska teza o dva ekstremizma, pri čemu su dva ekstrema: ubica i ubijeni. S jedne strane imamo fašiste ili, još gore, fašiste koji rade za državu i otvoreno pokazuju "zig hajl", viču "ustaše, ustaše", smatram zato što su najbliži toj ideologiji. S druge strane, imate ljude koji kažu da je fašizam zlo. To nikako ne mogu biti dva ekstrema. Ne mogu ni filozofski, ni ljudski, ni politički da se čitaju kao dva pola i mislim da je to velika greška. To je greška nekih medija, ali i namerna manipulacija nekih drugih medija koji pokušavaju da nametnu stav da je, recimo, Nataša Kandić isto što i Ratko Mladić.

Da li je protest "Mural mora pasti" ujedno najava neke nove "gerile"?

Nema najave, nego svi treba da razmisle o tome u kakvom društvu žive, da li im je ono okej, i šta je odgovor na to. Da li ovo može da se reši u okviru institucija, na izborima, da li ima medija gde možemo da imamo normalan dijalog o tim stvarima ili moramo da uključujemo i te gerilske elemente koji su nastali iz nužde. Koji, naravno, ne moraju da uključuju nasilje, nego, na primer, pank, umetničke performanse, mogu da uključuju baš sve i svašta, ali su gerila, ulica su. Ali to nije kraj sveta, kraj sveta je kada nema baš nikakvog otpora.

Ovaj slučaj je mogao biti razlog za postizanje opšteg društvenog konsenzusa bar oko osnovnih stvari, kao što je odnos prema ratnim zločinima.

Apsolutno. Ali niko drugi nije rekao: "Ljudi, ovo je osnovno civilizacijsko pitanje".

Na skupovima su bili prisutni predstavnici određenog broja opozicionih stranaka, ali, recimo, niste dobili podršku okosnice opozicije SSP-a i Narodne stranke.

Da budemo pošteni, SSP je izdao saopštenje u kome osuđuje napad na Aidu Ćorović i ograđuje se od zločina Ratka Mladića. To nije potpuna podrška, ali nije ni potpuno ćutanje.

Od člana Narodne stranke Vladimira Gajića stigla je neka vrsta upozorenja preko društvenih mreža da je ceo događaj oko murala iskonstruisan i da obema zaraćenim stranama praktično upravlja sam Vučić.

Kako to objašnjavate?

Ta stranka je u političkom smislu naslednica tvrdog krila DSS-a. Oni su politički profilisani kao prilično jaka desnica, u nekim slučajevima i ekstremna, njihove političke pozicije su jasne, pa tako i u vezi sa genocidom u Srebrenici. Mene ne zanima ideologija koju je odlučio da prodaje Jeremić, ja nisam kupac toga. S druge strane, treba da reagujemo kad lažu. Dakle, laž je to što je o nama rečeno, laž je da je ovo nekakvo mućenje vode.

Posmatrajte stvari iz ugla prosečnog, sluđenog građanina, koji na medijima takođe može čuti da Vučić zbog dešavanja u vezi sa muralom "trlja ruke".

On trlja ruke i u raznim drugim situacijama, pa je li onda najbolje da se i ne radi ništa? On trlja ruke od svakog konflikta, od svakog mikrokonflikta, od svakog deljenja, što, naravno, ne znači da mi treba da ćutimo i sedimo dok se napolju dešava nešto anticivilizacijsko. Ovo je klasičan primer upadanja u zamku koju je napravio Vučić. On hoće da bude jedina tema. On je nametnuo da bude jedina tema, ali ja to neću. Živim u društvu koje je kompleksnije od toga i okružen sam ljudima koji imaju druge teme, kojima je najmanje u životu tema Aleksandar Vučić, a svi

"Svuda gde je nacionalizam ostao dominantan diskurs – ja vidim poraz. Naš nacionalizam je izgubio rat. Ali u svakom nacionalističkom ratu, i oni koji misle da su pobedili i oni koji su izgubili – izgubili su. Zato što su uopšte ulazili u takve ratove"

su za to da ga sklonimo. Tu nemamo dilemu. Ja neću da slušam samo njega, neću da slušam svaku glupost koju kaže, sve što je trebalo da saznam o njemu saznao sam 1991. godine. I nema ništa novo što može o njemu da se sazna, a da je zanimljivo i što će da promeni perspektivu. Tako da je on jedna potrošena, dosadna, repetitivna priča. Jedino me interesuje kako ga najefikasnije skloniti i kako posle toga uspostaviti neko društvo koje će biti, eto, minimalno civilizovano. Ali prvo da ga sklonimo. Nećemo ga skloniti ako budemo upadali u njegove zamke.

Slažete li se sa tim da se običan građanin odavno nije nalazio u većoj političkoj šizofreniji? Kod pitanja izaći ili ne izaći na protest, izaći ili ne izaći na izbore, izaći ili ne izaći na referendum, pa i drugim važnim pitanjima, ne postoje ni dva stranačka bloka koja će mu reći isto.

Moramo da razmišljamo svojim glavama i moramo sami da donosimo pojedinačne odluke, nema vođa više. Žao mi je, to je teža situacija, ali sad stvarno mora sve da dođe odozdo. I svako neka izabere šta će da radi u datoj situaciji. Ja sam izabrao ovo, smatram da mi je to obaveza. Ali, opet kažem, ne treba da upadamo u zamku i pravimo dnevnu politiku od svake situacije. Rio Tinto nije dnevno-politička situacija, to je egzistencijalno pitanje da li Srbija želi da se pretvori u deponiju, i politički i sasvim bukvalno, ili ne želi. To nadilazi partijsku, dnevnu politiku, to je pitanje veće od svih nas. Upravo u takvim pitanjima postoji šansa za ujedinjeni front, a primer za to je i borba protiv fašizma oličenog u čoveku osuđenom za genocid, a čiji lik i delo brani država. To je šansa za sve nas, da se tu opredelimo.

U govoru na Cvetnom trgu pomenuli ste studente, kojih tu nije bilo. Neki drugi mladi, u crnom i pod kapuljačama, stajali su s druge strane kordona, među desničarima, dok su na ovoj strani većinom primećeni mirovnjački veterani iz devedesetih. Gde su mladi?

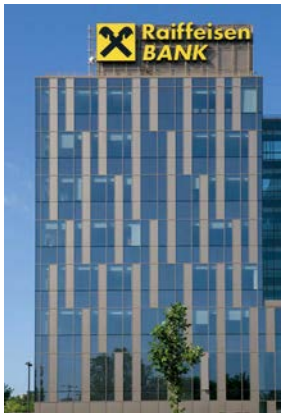
Dogodila se borba protiv politike, kao sistemski plan Vučića, ukidanje politike i plasiranje poruke mladima da su nemoćni i da je politika nešto prljavo, da se time ne treba baviti. To je rezultiralo osećajem kastracije kod čitavih generacija mladih ljudi. Oni se stvarno osećaju nemoćnim. Osnaživanje mlađih generacija u tom smislu je sada glavni zadatak. Ne dodatna kastracija, ne poklapanje preko svake reči, nego pokušajem da se osnaže. Da im se daju krila, da vide da mogu i da treba da učestvuju, da je njihov glas bitan, da je njihovo mišljenje bitno.

Koliko uopšte može da ih se tiče lik Ratka Mladića? Da li su spremni da nose sav užas i teret jednog vremena u kom nisu bili ni rođeni?

Trebalo bi da ih se tiče jer ih, s oproštenjem, taj Ratko Mladić danas ujeda za guzicu. Moraju malo da istraže zašto je to tako i kako taj lanac prekinuti. Zbog toga ipak moraju politički da se obrazuju i da nauče istoriju u poslednjih 30 godina. Znači, ne možeš da ne znaš kako je došlo do raspada Jugoslavije, ne možeš da ne znaš ko je bio Aleksandar Vučić devedesetih, ko je bio Šešelj, šta su pričali, šta su radili, jer to su ljudi koji ti danas determinišu stvarnost. Ko su ljudi koji služe njima, koji su se prodali onima koji danas determinišu stvarnost? Kakve veze ima Ratko Mladić sa svim tim? Evo, zagonetka. Neka čitaju, neka se obrazuju, pa neka sami formiraju mišljenje.

U *Šejtanovom ratniku* postavio sam kao centralnu temu to da svaka nova generacija ni kriva ni dužna mora da plaća neke dugove prethodnih generacija. Znači, to »

Magazin "Global Finance" dodelio Raiffeisen banci priznanje "Najbolja banka u oblasti privatnog bankarstva u Srbiji"

Raiffeisen banka je dobitnik prestižnog priznanja u godišnjem izboru "Nagrade za najbolje svetske banke u oblasti privatnog bankarstva za 2022. godinu" ("World's Best Private Banks Awards for 2022), koji organizuje renomirani međunarodni finansijski magazin "Global Finance".

Uslugu privatnog bankarstva banka je uvela sredinom 2020. godine, pod imenom "Friedrich Wilhelm Raiffeisen" (FWR), a sa idejom da klijentima ponudi ekskluzivnu bankarsku uslugu, u skladu sa najsavremenijim svetskim standardima. Za nešto više od godinu dana poslovanja FWR privatno bankarstvo je postiglo zapažene rezultate i potvrdilo se kao lider u svojoj branši na domaćem tržištu.

"Priznanja poput ovog veoma su nam važna. Utoliko više jer ga dobijamo za novu uslugu uvedenu u pandemijskoj godini, i to za segment klijenata koji ima razvijene bankarske potrebe, ali i zahteva sveobuhvatnu i visoko profesionalnu uslugu. Ova nagrada je dokaz da smo uspeli u našoj osnovnoj misiji - da ostvarimo dugoročan odnos sa klijentima i da osiguramo njihovo zadovoljstvo kroz individualan pristup, koristeći moderne digitalne tehnologije. Istovremeno, prateći najsavremenije tokove na finansijskom tržištu, osiguravamo da je naša ponuda proizvoda i usluga jedinstvena i prilagođena potrebama sofisticiranih klijenata privatnog bankarstva", izjavio je ovim povodom Petar Jovanović, zamenik predsednika Izvršnog odbora Raiffeisen banke.

Inače, ovo je drugo priznanje u 2021. godini koje je FWR privatno bankarstvo osvojilo u izborima za najbolje banke, organizovanim od strane poznatih međunarodnih finansijskih magazina. Prvo priznanje za "Najbolju banku u oblasti privatnog bankarstva" dodelio mu je magazin EMEA Finance u aprilu ove godine.

“Ljudi koji su danas na vlasti u Srbiji potekli su iz onih pokreta koji su izvorno fašistički, koji su otvoreno propagirali fašističke ideje, mržnju prema drugima, ugroženost nacije, odbranu nacije ratovima, ideologije identiteta, krvi i tla. Po njihovim rečima, oni su tad ‘branili’, a zapravo su sistemski uništavali i uništavaju i ovo društvo i ovu državu”

zlo se prenosilo iz generacije u generaciju dok nije došlo do nekih klinaca koji su ga presekli. Da bi presekli, moraju da razumeju o čemu se tu radi i da, nažalost, preuzmu odgovornost za neke stvari koje nisu sami kreirali.

Da li će u simboličkom smislu Ratko Mladić za buduće generacije biti isto ono što je već dugo Draža Mihailović, kamen razdora i uzrok njihovih dubokih podela?

Istorija je nauka koja ima svoju metodologiju, svoje izvore i svoje zaključke. Naš akutni problem je što ovde istorija nije nauka nego narativ koji zavisi od subjektivne vizure. Istoriju ovde tumači svako iz svog ugla, i onda je nekome heroj Ljotić, a nekome partizani. Ne, ne može tako. Zato što postoje objektivne činjenice. Kada istorija bude nauka i kada budemo imali da su četnici bili kolaboracionisti, a partizani oslobodilačka vojska koja je pobedila naciste, onda ćemo preseći taj lanac istorijskih dilema i neistina i politički razrešiti dugogodišnje podele.

Već dugo aktivno i opredeljeno učestvujete u političkoj stvarnosti, kao pojedinac, kao umetnik. Koja je cena toga?

Cena je da nećeš dobiti novac za filmove. To me prati od prvog filma. Onda smo i *Šišanje* snimili bez novca, gerilski, da bi nam na kraju dali neku crkavicu koju legalno moraju da daju, a film je bio najgledaniji domaći film te godine. Film *Pored mene* osvojio je Zlatnu arenu. “Variety”, “Hollywood reporter”, “Screen daily” objavili su pozitivne kritike o mojim filmovima, prikazivani su u britanskom parlamentu, u Oksfordu, na stotini festivala širom sveta, dobili domaće nagrade i ono što je meni posebno važno, gledale su ih desetine hiljada gledalaca u bioskopima. *Pored mene* je bio najgledaniji film te sezone. Ne znam šta više može da se traži od empirijski proverljivih parametara, a rezultat toga je ništa, zato što domaćoj filmskoj mafiji koja krije svoje interese iza poluproizvoda koje nazivaju filmovima, a koji su, u stvari, nusproizvodi mešetarenja po konkursima, empirijski utvrdljivi kriterijumi ne znače ništa.

Za ovaj poslednji film, za mene lično pređena je crta posle koje većinu ljudi koji se bave istim poslom ne smatram više kolegama. Dobili smo novac za snimanje trećeg dela trilogije *Pored mene*, a onda je krenula pandemija i nismo mogli da snimimo taj film pošto je kompleksna koprodukcija i terensko snimanje u pitanju.

Govorimo o filmu *Pored nas*?

Da, ali hteli smo kreativno da iskoristimo to vreme pandemije i odlučili da napravimo drugi film, drugi deo trilogije, film *Pored tebe*, priču o novinarstvu u Srbiji danas, koja je politički prilično eksplicitna. Cela ekipa je prihvatila da radi bez honorara, skupili smo neverovatnu glumačku ekipu, od Mine Nikolić koja igra glavnu ulogu, preko Mirjam Margolis iz Britanije koja je dobitnica Bafte za Skorsezeovo *Doba nevinosti*, a koja je pristala da učestvuje u srpskom projektu u takvim uslovima, što je presedan, Baneta Trifunovića, Cece Bojković, Tike Stanića, Vlaste Velisavljevića, kome je, nažalost, to bila poslednja uloga... Sa snimljenim filmom aplicirali smo na konkurse. Prvo smo dobili odgovor od nekoliko komisija FCS da neće da gledaju film jer nas to “stavlja u nepošteno povoljnu poziciju prema onima koji konkurišu samo sa scenarističkim predloškom”. Zašto je to povoljnija pozicija kada im nudimo skoro gotov film, a od izabranog scenarija ne mora uopšte da izađe dobar film? Što drugi nisu rizikovali i snimili nešto? Odbijeni smo, a zvanična odbijenica komisije u kojoj su bili Srdan Golubović, Biljana Srbljanović i ostali glasi da ne vide zašto je tema da od tabloidne novinarke postaje istraživačka bitna u Srbiji danas. To su napisali, ostavili su, dakle, i pisani trag svog beščašća. A onda su novac dali za film u produkciji Laze Ristovskog. Poslednja komisija u kojoj je bio neki drugi sastav ljudi odbila je da uopšte gleda film. I toliko o toj građanskoj eliti, profesorima na fakultetu i njihovoj etici.

Srećom, ovaj film će se prikazivati u bioskopima, to bar ne mogu da zaustave, videćemo kako će da prođe. Tri puta smo odbijeni, možda su oni u pravu što ga nisu finansirali, možda je taj film loš, ali nisu u pravu što nisu hteli ni da ga pogledaju. Ja pitam samo: šta ćemo ako film bude uspešan kao što su to bila tri moja prethodna filma? Koja je njihova odgovornost u tom slučaju?

Mislim da su te komisije interesne grupe koje dele parčiće kolača, zato ih zovem “donovima mafijaških porodica”. Niko od mojih kolega neće da priča o ovome u javnosti, ali neće ni u privatnim razgovorima zato što se nadaju mrvicama, zato što se nadaju sinekurama na državnim fakultetima, na poslovima i tezgama koje drže ti donovi, to je začarani krug. Nikad nisam igrao tu igru, a sad nemam nikakvu želju da ćutim o tome.

Ovo sa poslednjim mojim filmom je njihova najveća šamarčina do sada, to je direktna poruka – mi ne želimo tebe u ovoj profesiji, mi ćemo direktno da ti uskratimo pravo da budeš kolega, da govoriš i da postojiš kao umetnik. Tu više nema rukavica. ¶

IVANA MILANOVIĆ HRAŠOVEC

POSLEDICE MLADIĆEVE STRATEGIJE: Izbeglice iz Krajine
Foto: Predrag Mitić

Kako je Ratko Mladić omogućio "Bljesak" i "Oluju"

Sadašnji "branitelji srbstva" koji kuju u zvezde bivšeg komandanta Vojske Republike Srpske i proglašavaju ga za heroja, zaboravljaju dve činjenice: kako su pala Kupreška vrata, strateški više nego važan prevoj i kako su se potom hrvatske snage popele na Dinaru, čime im je bio otvoren put za osvajanje Knina i cele Krajine

"Pravac Potočari i Bratunac! Kreći ispred mene, hajde. Kreći naprijed, pa ćeš me pozdravljati kad dođemo u Bratunac... Krećite, iskoristite ovu paniku kod Turaka. Da budemo ako Bog da brzo u centru Goražde! Evo nas 11. jula u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikog srpskog praznika poklanjamo srpskom narodu ovaj grad i napokon došao je trenutak da se poslije bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovome prostoru", rečenica je izgovorena 1995. godine u kameru snimatelja Glavnog štaba Vojske Republike Srpske (VRS) koja je kasnije mnogo koštala njenog komandanta, general-pukovnika Ratka Mladića. Da nije bilo rata u Jugoslaviji, Mladić, rođen 1943. godine u Božinovićima kod Kalinovika u BiH, bio bi verovatno jedan od generala JNA koji bi uživao u penziji pecajući i igrajući se sa unucima, obeležavajući godišnjice sa svojim "klasićima".

Dete palog borca odlazi prvo u srednju Vojnu industrijsku školu u Zemunu, potom na Vojnu akademiju, smer Kopnene vojske, koju završava 1965. godine kao 18. u klasi, kao šesti u rangu. Mladićeva karijera se nastavlja »

NIŠTA GA NEĆE OPRATI: Ratko Mladić, Srebrenica

šablonski, kao i većine oficira JNA koji nisu imali vezu i protekciju. Prvo Skoplje, kao potporučnik, komandir automatičarskog voda, potom slede redovna unapređenja, do čina majora, u koji je unapređen 1974. Od 1976. do 1978. godine pohađao je Komandno štabnu akademiju JNA koju je završio kao prvi u rangu. Po završetku je poslat u Kumanovo za komandanta bataljona. Sledi Komanda garnizona Skoplje, gde dobija čin potpukovnika, onda dužnost komandanta pešadijske brigade u Štipu, da bi početkom 1991. bio prekomandovan za pomoćnika komandanta za pozadinu u 52. (Prištinskom) korpusu.

To bi bila tipična karijera oficira kome se pred zalazak karijere smešio čin generala, da se prvih dana juna 1991. godine nije desila prekomanda u tada "varljivi" garnizon u Kninu, gde se nalazila komanda 9. korpusa JNA koji je bio u centru sukoba Srba i Hrvata i glumio tampon-zonu. Mladić je bio postavljen za načelnika Odeljenja za operativno-nastavne poslove, a kada su nedugo nakon toga počeli otvoreni sukobi, imenovan je za načelnika Štaba.

NIŠTA BEZ KAMERE

Pre toga je komandant Korpusa (koji je bio podređen Komandi Vojnopomorske oblasti) bio general-major Špiro Niković, izuzetan oficir i gospodin, a na njegovo mesto je došao general-major Vladimir Vuković, smiren starešina koji je znao promišljati i nije bio eksplozivan. Verovatno znajući kakav mu načelnik štaba treba, on je na tu funkciju predložio temperamentnog i impulsivnog Mladića, kome je odnos sa potčinjenim, zavisno od situacije, bio od roditeljskog do onog na kočijaškom nivou.

Mladić je na vreme shvatio moć medija, posebno kamera, i to je obilato koristio u ličnoj propagandi, naročito krajem avgusta kada su JNA i krajiška milicija osvojile selo Kijevo između Knina i Sinja, a potom i Drniš. Gde god je išao, pratile su ga kamere, bilo da je obilazak osvojenih područja ili razmena zarobljenika. Komandant Vuković se klonio kamera, kao i prethodnik mu Niković. Ostaće zabeležena anegdota kada je novinar podgoričke "Pobjede" Vasko Radusinović, pošto je Nikovićeva konferencija na kojoj je prezentovao stanje u tampon-zoni kasnila jer nije stigla ekipa Televizije Beograd, a kolegi se žurilo na vruću jagnjetinu (da se ne ohladi), generalu poturio diktafon i rekao: "Đenerale, ja ne mogu više da čekam ove s televizije, a ti kad počneš, pritisni ovo crveno (dugme)."

Medijska pratnja na terenu od Mladića je stvorila heroja, posebno se u tome isticao pokojni Radovan Brankov, koji ga je, sa mini kamerom u ruci, pratio u stopu. Tako Mladić, kada ide prema Vrlici, glumi pred kamerama kako lično uklanja detonatore sa eksploziva postavljenog na plinskim bocama (inžinjerci su ih ranije osposobili), kako ide napred i naređuje, što je kod novinara koji su dolazili iz Srbije da izveštavaju sa dalmatinskog ratišta stvorilo o njemu mit kao o supermenu. Naravno, ne treba sporiti da je stizao svuda, bilo da borcima podigne moral ili da ih psuje i preti zbog raznih stvari, zbog pljačke ili dezerterstva. Voleo je pred borcima i da "izriba" oficire.

LUPANJE ŠAKOM O STO

Mladićeva velika sreća bila je tada što je imao uz sebe sposobne oficire na čelu brigada ili nekih taktičkih grupa – potpukovnike Borislava Đukića, Slavka Lisicu, Tripka Čečovića, Mileta Aćimova, Zdravka Tolimira, Ivana Vlačića, Mladena Skenderiju i druge oficire nižih činova, plus oficire poslate iz Beograda u razne organe 9. korpusa. Bilo je tu, svakako, i raznih hohštaplera i neznalica, koji su svoje ratno iskustvo sticali srbujući u restoranu Doma JNA u Kninu, odakle ih je Lisica jedne večeri proterao i naredio da se ugasi televizor na kome su gledali čuveni "Dnevnikov dodatak".

Pregovori sa hrvatskom stranom odvijali su se u selu Žitnić između Drniša i Šibenika. Dok ih je vodio general Vuković (poginuo kasnije u padu helikoptera na Brezovici), oni su se odvijali u mirnom tonu. Dežmekasti oficir nižeg rasta, Vuković nije mnogo polemisao ni pretio ultimatumima, ali nije ni popuštao. Zahvaljujući njemu deblokirani su garnizoni u Šibeniku, Splitu, Zadru i Sinju. On je, na primer, dao rok da se pusti struja i voda u kasarne, posle čijeg isteka bi sledila odmazda – bombardovanje vojnih ciljeva. Hrvatski pregovarači su mu verovali na reč i ispunjavali traženo, tako su i deblokirani i evakuisani garnizoni.

Sa Mladićem je stvar bila drugačija. On je na pregovorima galamio, pretio, teatralno udarao šakom o sto, tako da padaju čaše i flaše sa kiselom vodom, a i da čuju oni koji stoje napolju, samo što od njegovih ultimatuma nije bilo ništa. Tipičan primer je prekid primirja i upad hrvatskih snaga u selo Nos Kalik na ušću Čikole u Krku – nikad nije ostvario pretnju da će povratiti silom tu teritoriju. Ili pak primer prve razmene zarobljenika, u zoni razdvajanja prema Sinju, kad su razmenjeni artiljerijski major i dvadesetak vojnika koji su upali u zasedu kada su hrvatske snage presekle kolonu JNA u Pakovu Selu kod Šibenika. Mladić je zamerao majoru, izmučenom i pretučenom, na kome se vide tragovi zlostavljanja, da je kriv što je pao u ruke protivniku.

Prekomandom Vukovića u Banja Luku na mesto komandanta 5. korpusa JNA u decembru 1991. godine, Mladić postaje komandant Kninskog korpusa i dobija čin general-majora.

KOMUNISTA I OFICIR JNA

Njegov odnos prema podređenima tada postaje drugačiji. Nastupa s visine,

Mladić je tokom "Oluje" bio na komandnom mestu na Oštrelju iznad Drvara. Poslao je jednu specijalnu jedinicu iz istočnog dela RS da zaustavi hrvatski napad. Oni su to uradili, a potom ih je povukao

a odjednom je zahladio i prema medijima, zabranjujući čak i da televizijske ekipe odlaze na teren bez posebne dozvole i vodiča. Razlog za to je bio opravdan – Brankov je napravio neku glupu, providnu i insceniranu priču o "hrabrom potpukovniku" koji u Lici prolazi kroz minska polja i vodi za sobom borce kroz "negaženi sneg, kud srpska noga nije kročila". A kamera snima ugaženu prtinu.

Dok je Mladić bio načelnik štaba, ekipa TV Beograda želela je da snimi "akciju" kako su dva vojnika poginula, a četiri ranjena, pa su na liniji razdvajanja iza jezera Peruča zatražili od tenkista da ispale nekoliko granata prema protivniku, tobože odgovaraju na napad hrvatske strane. I to se desi, ali stigne i odgovor druge strane – vođena protivoklopna raketa "maljutka" koja pogodi oklopni transporter, raznese komandira koji je stajao u kupoli, ubije još jednog, a rani četiri vojnika.

Mladić je imao svog snimatelja, zastavnika prve klase, inače po nacionalnosti Hrvata, kome je bezrezervno verovao. I za razliku od ovih koji su ga snimali u VRS i zahvaljujući kojima je snimak iz Srebrenice "procurio" u javnost (a zna se kako se to radi), taj čovek je sa sobom u grob odneo tajnu gde su ti snimci koji nikad nisu nikom prodati ni objavljeni. Čovek je bio posle u krajiškoj vojsci, pa u Vojsci Jugoslavije, živeo kao podstanar u Beogradu, jer su mu zbog "pogrešnih krvnih zrnaca" poništili već dato rešenje o dodeli stana. Vikendom je prodavao na buvljaku, ali nije došao u iskušenje da proda snimljeni materijal.

Mladiću su mnogi zamerali da je terao vojnike da skinu kokarde i vrate petokrake. On jeste bio fanatični oficir JNA i komunista, ali nije išao tako daleko. Postoji priča da je naredio hapšenje čoveka koji je prodavao u centru Knina kasete sa četničkim pesmama. Istina je da je Mladić poslao vojne bezbednjake da ga privedu i mobilišu. A razlog je jednostavan: taj čovek (danas biznismen u Beogradu) ujutru je na parkingu u Kninu preko puta Komande korpusa u glavnoj ulici, parkirao automobil, na haubu iznosio pojačalo i zvučnike i od jutra do popodneva puštao te pesme. A sve to na deset metara od prozora Mladićeve kancelarije. I ovaj pobesneo i zbog buke naredio da ga mobilišu.

PODELA BIH PREMA AMERIČKOM PLANU

Mladić u proleće 1992. godine odlazi u BiH, preuzima komandu nad VRS, sa sobom vodi tada već pukovnika Zdravka Tolimira i kapetana prve klase Dragomira Pećanca (Mladićev šef obezbeđenja, jedina osoba koja je dva puta robijala u Haškom tribunalu zbog odbijanja da svedoči). Obojica su bili bezbednjaci. Neke druge oficire povlači tek kasnije. Pećanac iz Knina odlazi u Sarajevo da deblokira Kasarnu "Maršal Tito" i to čini uspešno, potom i onu u Lukavici. Povlači sa sobom i Lisicu, oficira koji je početkom aprila ostvario izuzetno efikasan i vojnički savršen napad na hrvatske snage na Kupresu.

O Mladićevom ratnom putu u BiH sve je uglavnom rečeno, ali sadašnji "branitelji srbstva" koji ga kuju u zvezde kao heroja, zaboravljaju samo dve naizgled sitnice: kako su pala Kupreška vrata, strateški više nego važan prevoj, i hrvatske snage se popele na Dinaru, čime im je bio otvoren put za osvajanje Knina i Krajine; kako potom nije reagovala VRS u hrvatskoj operaciji "Bljesak" kojom je osvojena Zapadna Slavonija, da bi sve kulminiralo padom Glamoča, Bosanskog Grahova, Drvara i ostalih mesta sve do Manjače, dok Amerikanci nisu zaustavili ofanzivu; Posebno je zanimljiva njegova uloga u zaustavljanju kontraofanzive VRS na Bihać novembra 1995, kada su pripadnici 5. korpusa Armije BiH u tobože iznenadnoj ofanzivi osvojili srpske linije na bihaćkom ratištu i "nonšalantno" došli 30 kilometara do sela Krnjeuša, nadomak Bosanskog Petrovca. Napredovanje je sprečeno kad se uključila specijalna jedinica banjalučke policije koju je predvodio sadašnji ministar unutrašnjih poslova RS Dragan Lukač, uz podršku specijalaca kninske milicije i Vojne policije iz Knina i Banja Luke. Onda je krenula kontraofanziva VRS, stiglo se do bihaćke bolnice, pa je sve zaustavljeno.

Drugi krajiški korpus VRS je, inače, bio to samo na papiru, imao je praktično dve i po brigade. Mladić nije slao pojačanja, očigledno znajući da su neke stvari dogovorene na političkom nivou i da je trebalo, po nalogu Slobodana Miloševića, "očistiti" prostor uz levu obalu Drine. Tako se i desilo. Hrvati su u proleće i leto 1995. godine praktično ušetali uz Glamočko i Livanjsko polje, Krajini i zapadnom delu RS je stavljena omča oko vrata. Mladić je demonstrativno, kada je tokom "Oluje" bio na komandnom mestu na Oštrelju iznad Drvara, poslao jednu specijalnu jedinicu iz istočnog dela RS da zaustavi hrvatski napad. Oni su to uradili, a potom ih je povukao. Time je američki plan teritorijalne podele BiH bio završen – 49:51 odsto.

"Ako izuzmemo veliku pomoć vazduhoplovstva VRS, helikoptera sa 'maljutkama' u februaru 1993. godine, kada je došlo do suprotstavljanja hrvatskoj ofanzivi na Ravne Kotare i Maslenicu, i dolazak jedinice 'Vukovi sa Vučjaka' Veljka Milankovića, nađi mi kad nam je VRS pomogla. A mi smo zajedno s njima probijali koridor 1992. I to nije vodio Mladić nego Momir Talić. I kad smo ga probili, trebalo je da očistimo desnu obalu Save, osvojimo Orašje. Tad je iz GŠ VRS rečeno da će to uraditi Istočnobosanski korpus. I naravno da nije urađeno, a mogli smo časkom da završimo tu operaciju. Što se tiče Cazinske krajine, VRS ne da nam nije pomagala, nego je odmagala kad god je mogla. Zbog švercerskih kanala, naravno. Nemoguće je da Mladić za to nije znao", sublimira celu situaciju jedan bivši visoki oficir SVK. U razgovoru s njim i više bivših oficira VRS, iskristalisao se njihov zaključak: kad je video da mu potčinjene vode u Hag, trebalo je da se sam preda da ih brani. ¶

DAVOR LUKAČ

Kvaka 22

Nakon što se sa zakašnjenjem od petnaest godina navrat-nanos bude usvojio novi zakon o referendumu, u januaru će biti održan referendum za promene odredaba Ustava vezanih za pravosuđe. Ove promene bi trebalo da omoguće da političari ubuduće mogu u potpunosti da kontrolišu izbor sudija

Vest od utorka 16. novembra glasi: predsednik Narodne skupštine Republike Srbije Ivica Dačić sazvao je sednicu Skupštine za četvrtak 25. novembar 2021, sa jednom jedinom tačkom dnevnog reda – Predlogom zakona o referendumu i narodnoj inicijativi. Dačić je tako uspeo da izbegne da tog četvrtka bude 17 tačaka dnevnog reda u Skupštini (kao što će biti dva dana ranije), ali je uspeo i da ova sednica ne padne na 29. novembar: "Neki su mislili da to bude 29. novembar, ali nisam hteo da se to vezuje za vreme socijalizma", rekao je Dačić.

I dok Dačić izbegava 29. novembar, izgleda da ni njemu, a ni drugim funkcionerima ne smeta što je najavio da će referendum o promeni Ustava Srbije u delu koji se tiče pravosuđa biti održan 16. januara 2022. Godine – na četvrtu godišnjicu od ubistva Olivera Ivanovića.

ŠTA SE MENJA

Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi je usvojen još 1994. godine u skladu sa Miloševićevim Ustavu iz 1990. Nakon legendarnog dvodnevnog referenduma za usvajanje Ustava iz 2006. – koji je ličio na poneke nameštene fudbalske utakmice po principu "igra se dok ne padne gol" – ovaj zakon je zastareo i bio u neskladu sa novodonetim Ustavom.

Prateći smernice Miloševićevog Ustava, ovaj zakon je sve ove decenije propisivao – i još uvek propisuje – da je uslov da referendum uspe, tj. da bude punovažan, da na njemu glasa većina građana upisanih u birački spisak. Tog oktobra 2006. gotovo sve političke stranke, plus Srpska pravoslavna crkva, pozivale su građane da izađu i usvoje predlog Ustava koji je političkim dogovorom donet bez ikakve javne rasprave. Na kraju su uspeli da namaknu dovoljno izašlih građana da bi referendum uspeo.

Za razliku od Ustava iz 1990, koji je za sopstvenu promenu (član 133) tražio da za akt o promeni Ustava na republičkom referendumu glasa više od polovine ukupnog broja birača, Ustav iz 2006. (član 203) predvideo je da građani ne moraju za svaku promenu Ustava da glasaju na referendumu, a da je za delove za koje je potrebna referendumska potvrda dovoljna većina od broja izašlih birača (a ne većina upisanih u birački spisak).

Iako je, dakle, još od 2006. Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi u ovim "cenzusnim" stvarima bio suprotan Ustavu, ostao je na snazi sve do danas, uprkos obavezi svih vlada naovamo da ga promene najkasnije do kraja 2008. godine.

Predlog zakona o kojem će "raspravljati" i na zvonce "glasati" *de facto* jednostranačka skupština predviđa, između ostalog, usaglašavanje svih referenduma sa pomenutim Ustavnim rešenjem o sopstvenom menjanju – da je za uspeh referenduma potrebna većina izašlih građana na teritoriji za koju je referendum raspisan.

KRAJNJE VREME

Iako su sve vladajuće većine od 2006. naovamo imale čak 15 godina da izmene ovaj zakon (a aktuelna skoro 10), na kraju je država "primorana" da menja ovaj zakon navrat-nanos, jer je ušla u proceduru izmene Ustava: to je onaj referendum koji je Dačić najavio za 16. januar, koji se odnosi na izmene u delu Ustava o pravosuđu, a aktuelni Ustav iz 2006. godine predviđa da je Skupština obavezna da akt o promeni Ustava stavi na republički referendum radi potvrđivanja "ako se promena Ustava odnosi na preambulu Ustava, načela Ustava, ljudska i manjinska prava i slobode, uređenje vlasti, proglašavanje ratnog i vanrednog stanja, odstupanje od ljudskih i manjinskih prava u vanrednom i ratnom stanju ili postupak za promenu Ustava".

"Izglasavanjem Ustava iz 2006. automatski se promenio i način na koji se menja ili donosi novi Ustav. Promena ili donošenje novog Ustava uvek je najsloženiji zakonodavni proces u zemlji. U članu 203, gde se definiše promena Ustava, definiše se i u kojim sve situacijama mora da se ide na referendum. Pošto sada menjaju uređenje pravosuđa, dakle sudske vlasti, sada mora da se ide na referendum. To je nesporno", kaže za "Vreme" advokat Marko Pantić.

On dodaje da ne stoje primedbe da bi za neke druge referendume, koji nisu zarad izmena Ustava, mogao da ostane cenzus propisan u (još kratko vreme) važećem Zakonu o referendumu i narodnoj inicijativi.

"Ako sam Ustav propiše da za sopstvenu promenu ne treba cenzus, ne može onda za neki zakonodavni referendum da se traži cenzus od 50 odsto, zato što je postupak promene ili donošenja novog Ustava najsloženiji i najtvrđi mogući zakonodavni postupak u zemlji", kaže Pantić.

Nije jasno ni otkud silna frka da će donošenjem ovog zakona biti otvorena vrata za "predaju Kosova" putem referenduma bez obaveznog cenzusa: naime, s obzirom da je tu reč o promeni (zvaničnih) državnih granica, te izmene nikako ne bi išle putem Zakona o referendumu, već postupkom promene Ustava, a taj postupak sam Ustav predviđa, a ne Zakon o referendumu.

REFERENDUM 2006: Izlazak premijera Vojislava Koštunice iz skupštine nakon izglasavanja novog Ustava
Foto: A. Levajković/ FoNeT

FINANSIRANJE REFERENDUMSKE KAMPANJE

Advokat Vladimir Tupanjac kaže za "Vreme" da je Venecijanska komisija (savetodavno telo Saveta Evrope koje daje mišljenja u vezi sa ustavima i zakonima država članica) pozdravila ukidanje cenzusa. "Postoji priručnik Venecijanske komisije koji se zove 'Kodeks dobre prakse u oblasti referenduma' i tu piše da je preporučeno da se ne propisuje kvorum izašlih birača, to jest cenzus, zato što se njime asimiluju birači koji ne glasaju onim biračima koji glasaju protiv", kaže Tupanjac.

I prema njegovim mišljenju, predlog zakona u delu koji se tiče referenduma jeste usklađivanje sa Ustavom, ali i sa dobrim praksama. "Odredbe koje će, po mom mišljenju, napraviti najveći problem u praksi jesu one o finansiranju referendumske kampanje. Probali su da u ovaj zakon prenesu odredbe vezane za finansiranje rada političkih stranaka, ali to nije isto, a najbitnije je da Agencija za sprečavanje korupcije nema iskustva sa ovim procesom", zaključuje Tupanjac.

ŠTA KAŽE VENECIJANSKA KOMISIJA

Zbog cajtnota u koji su je dovele srpske vlasti, Venecijanska komisija se odmah na početku ogradila, navodeći da njihovo mišljenje "ne predstavlja potpun i sveobuhvatan pregled celokupnog pravnog i institucionalnog okvira koji reguliše referendum u Srbiji", napominjući da su se uglavnom fokusirali na referendume na nacionalnom (a ne one na pokrajinskom i lokalnom nivou), uz upozorenje da iz toga "ne treba zaključiti da Venecijanska komisija (VK) smatra da su odredbe koje ovde nisu eksplicitno obrađene neproblematične".

Osim što generalno pohvaljuje izmenu ovog zakona, VK kritikuje ponovljenu lošu praksu da se odmah po usvajanju zakona pristupi i održavanju referenduma (kao što je prošle godine na nekoliko meseci pred parlamentarne izbore menjan cenzus).

Takođe, VK za odredbu vezanu za referendume koji ne obuhvataju celu teritoriju Srbije – da na njima mogu učestvovati ne samo građani koji tamo žive, već i koji imaju nekretnine – naziva "prilično neobičnim", napominje da "može dovesti do preterano neuravnoteženog rezultata, jer vlasnici nekretnina nisu uvek kao stanovnici toliko direktno zainteresovani za odluku koju treba doneti".

Komisija nalazi da nacrt zakona "daje prednost većini u parlamentu ili onima koji traže referendum jer bi mogli da planiraju i organizuju svoju kampanju već pre usvajanja ili čak i pre rasprave o tom pitanju u parlamentu", i ističe "utisak" da Republička izborna komisija "sistematski zavisi od političke većine u ovom trenutku". Takođe, VK nalazi da zahtevanje naknade za overu potpisa "može imati zastrašujući efekat, sprečavajući na taj način prikupljanje potpisa", te preporučuje da ona treba da bude veoma niska (država je "poslušala" Komisiju tako što je smanjila traženi iznos za overu sa 50 na 40 dinara).

Ujedno, VK kritikuje i pravo da izborne komisije donose "posebna pravila u specifičnim situacijama, uključujući epidemije", jer je ova definicija "preširoka i ne bi trebalo da dovede do preteranog ograničavanja osnovnih političkih prava".

ŠTA SE KRIJE IZA PLOTA

Nakon već viđenog usvajanja ovog zakona "na zvonce" u Skupštini, u januaru Srbiju očekuje i taj referendum, na kome će se menjati odredbe Ustava vezane za pravosuđe. I Društvo sudija Srbije i Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca ocenili su ove promene kao "veliki korak napred", te da "unapređuju položaj pravosuđa", zbog činjenice da je Skupština Srbije "maknuta" iz izbora kako sudija tako i tužilaca, te da će ubuduće te nadležnosti pripadati Visokom savetu sudstva (VSS) i (budućem) Visokom savetu tužilaca (VST).

Međutim, krajem oktobra, sudija Miodrag Majić je na svom blogu otkrio "kvaku 22": "Umesto ministra pravde i predsednika Odbora za pravosuđe Narodne skupštine, sada dobijamo pet takozvanih uglednih pravnika. Zar to nije dobro? O ne, nikako! Loše je i opasno zbog toga što se u domaćem realpolitičkom imaginarijumu, kao što znamo, zakona (Ustava) "ne držimo kao pijan plota". Zbog toga ni "ugledni pravnici" sa papira neće nužno biti zaista ugledni "kada se sa tog istog papira kroči u život i zabasa među plotove", piše Majić, dodajući da će tako "umesto dva jasno vidljiva politička predstavnika kojih smo zbog zahteva Evrope morali da se lišimo, dobiti njih pet, prikrivenijih".

"Ali ne samo to! Da ništa ne bi bilo prepušteno slučaju, predviđen je dodatni mehanizam. Kako izabrani sudijski predstavnici u Savetu nikada ne bi mogli samostalno donositi odluke, za bilo koju odluku biće potrebno obezbediti osam od jedanaest glasova. Tako su ovom nerazumno visokom kvalifikovanom većinom političari obezbedili to da nikada nijedan sudija u Srbiji ne bude izabran bez njihove saglasnosti. I tako je i nominalna sudijska većina u Savetu dodatno izgubila značaj", zaključuje sudija Majić. ¶

RADMILO MARKOVIĆ

Foto: Miloš Milivojević /Tanjug

Sa njima nema neizvesnosti

Možda su ratovi danas isključeni, možda i nisu, da parafraziramo Slobodana Miloševića, ali su u nekim stvarima radikali/naprednjaci otišli korak dalje i prevazišli svoje učitelje iz devedesetih: bez obzira na žestoku mašineriju kojom je raspolagao, Miloševiću nije pošlo za rukom ono što je danas Vučić uspeo – da ukine i privid slobodnih i fer izbora. Milošević, za razliku od Vučića, koliko god da je pokušavao, nije uspeo da uništi opoziciju, niti da ubije u pojam onaj deo građana koji je verovao u demokratiju. Tri decenije posle prvih višestranačkih izbora Srbija je ponovo na početku

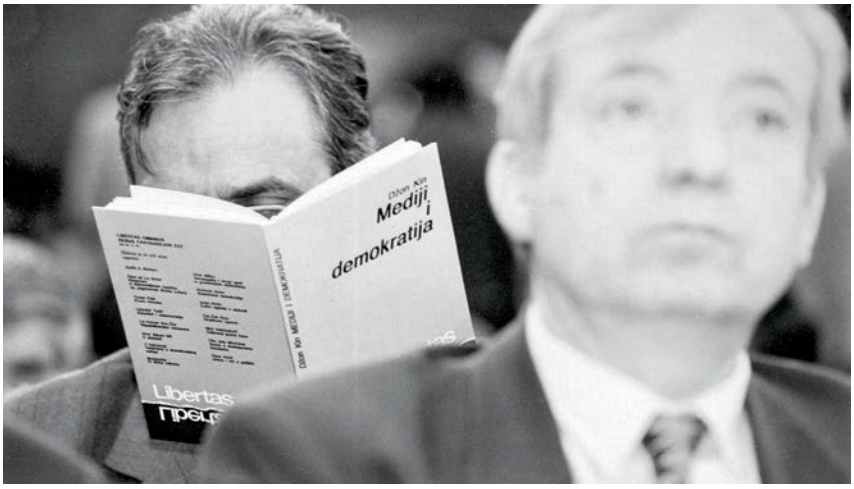
Taman kada je zaokružio apsolutnu vlast na celoj teritoriji Srbije, u trenutku kada su njegovi unutarpartijski protivnici – što institucionalnim, što vaninstitucionalnim sredstvima – sistematski potučeni do nogu, zastrašeni i marginalizovani, Slobodan Milošević se 1990. godine našao pred izazovom fenomena višestranačkih izbora. Do tada je moć bio zadobio i učvrstio gazeći preko dojučerašnjih prijatelja i saradnika, igrajući na sigurnu kartu populizma i nacionalizma, jašući na milion puta opetovanom aksiomu o ugroženosti srpskog naroda u SFRJ.

Jedan od ključnih činilaca tog aksioma bile su autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodina, koje su predstavljane kao kamen oko vrata srpskom narodu i čije su nadležnosti, kako se tvrdilo, predimenzionirane "antisrpskim" Ustavom iz 1974. godine. Milošević je pokrajine vešto, svojevrsnim pučevima u saradnji sa tajnim službama, stavio pod čvrstu kontrolu, zadobijajući velike simpatije mnogih koji su verovali da će Srbija tako ojačati i "izdominirati" u federaciji. Sa druge strane – ima toga u memoarima političara mnogo – zapadne republike SFRJ su na neformalno i antiustavno ukidanje autonomija gledale skoro ravnodušno – em nisu bile dovoljno moćne da se tome suprotstave, em su Miloševićeve agresivne poteze mogle da koriste za svoje političke agende, em su verovale da će se zahuktali apetiti srpskog režima zadovoljiti Kosovom i Vojvodinom. U ovom poslednjem su se, kasnije će se ispostaviti, prevarili. Milošević je simpatije u Srbiji, naime, dobijao i zbog svog beskompromisnog i paternalističkog stava prema drugim republikama federacije.

Nije se Miloševiću išlo u avanturu višestranačja, što je sasvim razumljivo za komunističkog aparatčika koji se dokopao izuzetno ugodne pozicije. U postojećim okolnostima sve se bilo namestilo da vlada dugo, bez ikakve alternative, da bude nekakav novi Tito, ako ne u celoj SFRJ, onda bar na prostorima Srbije i onim delovima SFRJ koje je nacionalistički Beograd smatrao svojim i koje je valjalo zaokružiti, političkim ili drugim sredstvima.

Dok se Milošević oslanjao na kontrolu i instrumentalizaciju državnih medija, Vučić svoju propagandu zasniva na privatnim medijima koji su beskrupuloznji, a koji se takođe na različite načine nalaze na državnim jaslama ostvarujući enormne prihode

30 GODINA PARLAMENTARIZMA U SRBIJI: Slobodan Milošević (gore); Skupština 2020 (skroz levo) i devedesetih (levo gore i dole) – Z. Anđelković i A. Vučić
Fotografije: Draško Gagović

Setimo se da je vlast u Srbiji na zahteve za višestranačkim sistemom u jednom periodu odgovarala sa, iz ove tačke gledišta, veoma komičnim predlogom: mogu postojati različite partije, ali neka one deluju i neka se bore za svoje ideje u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda, a Savez komunista će i dalje imati vodeću ulogu u društvu. Međutim, nije ova ideja, koliko god danas smešna, bila u suprotnosti sa raspoloženjem građana Srbije. Tadašnja istraživanja javnog mnjenja su govorila da u Srbiji (i Crnoj Gori) jednopartijsko, socijalističko uređenje ima snažnu podršku i u periodu posle pada Berlinskog zida i svetskog kraha "realnog socijalizma". Dok se ceo svet radovao novom dobu bez gvozdene zavese, državotvorni intelektualci i humoristi u Srbiji su ismevali liberalnu demokratiju i politički pluralizam. Neki analitičari kažu da je višepartijski sistem u Srbiji zapravo uveden protivno volji većinskog stanovništva.

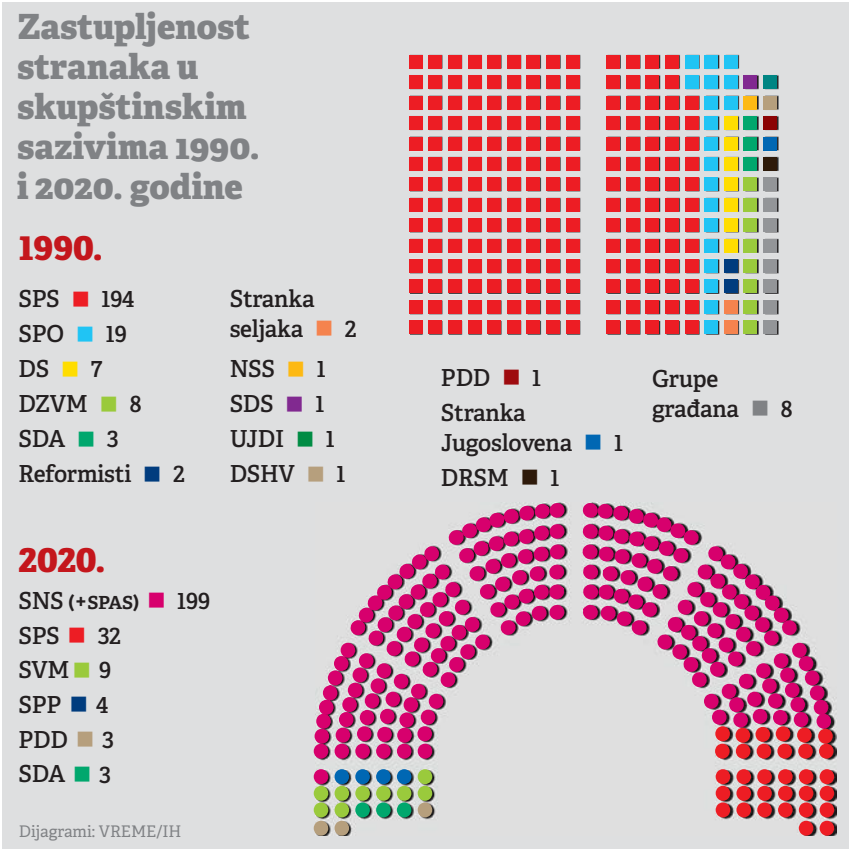
IZNUĐENO VIŠESTRANAČJE

Dugo će u Srbiji među građanskim intelektualcima opstajati teza da je Beograd zapravo prespavao pad Berlinskog zida. Ali ipak se nije moglo protiv globalne inercije, protiv onoga što se dešavalo u svim zemljama istočnog bloka – u svim dojuče socijalističkim zemljama, uključujući druge republike SFRJ, uveliko su pripremani ili održavani višestranački izbori. Morala se nevoljno progutati ta žaba, a istovremeno učiniti sve da se uvođenjem višestranačja zapravo ništa, osim malo kozmetike, ne promeni. Prethodno je ideja o višestranačkim izborima u SFRJ sahranjena, pre svega zahvaljujući Srbiji i Sloveniji. Prva je u tom trenutku bila protiv višestranačja kao takvog, a druga je već imala zacrtan put koji je izuzimao zajedničku državu.

Srbija pod spoljnim pritiskom 1990. godine donosi Zakon o političkim organizacijama koji omogućava višestranačje, a onda u julu iste godine, za mnoge neočekivano, na naslovnim stranicama odjekuje vest: Savez komunista Srbije i pomenuti SSRN se ujedinjuju i stvaraju novu organizaciju koja će se zvati Socijalistička partija Srbije, a na čijem će čelu, to je već bilo očekivano, biti Slobodan Milošević. On je na čelu ove stranke ostao sve do svoje smrti u pritvoru Haškog tribunala u martu 2006. godine, uz malu pauzu (od maja 1991. do oktobra 1992. godine) kada je ovu funkciju privremeno prepustio Borisavu Joviću jer nije hteo da gomila funkcije, da bude i predsednik stranke i predsednik države. Ubrzo je, međutim, shvatio da u partokratskom društvu čije je temelje uspostavio, bez obzira na državnu funkciju moraš biti i prvi čovek vladajuće partije ako želiš (sve)vlast. U suprotnom, može da ti se desi ono što se mnogo godina potom desilo Tomislavu Nikoliću. Ujedinjenjem SKS-a i SSRN-a, Socijalistička partija Srbije je nasledila i imovinu ovih moćnih i bogatih organizacija, postavljajući tako temelje za svoju »

višedecenijsku održivost. Imovina je tada procenjivana na oko 160 miliona američkih dolara, a sa njom je išla i kontrola nad gotovo svim medijima.

Iako se Srbija pripremala za višestranačke izbore, državna propaganda slala je poruku da je to zapravo iznuđena etapa u istoriji društva. Možda i prolazna, ako se SSSR oporavi. U knjizi *Izbori u SRJ* Vladimir Goati ističe da se u Programskim osnovama SPS-a te1990. godine nalazila odredba da je "društvena svojina temelj socijalističkog ekonomskog napretka". Za razliku od ekskomunističkih partija istočnog bloka i drugih republika SFRJ, SPS i Savez komunista Crne Gore nisu se ograđivali od autoritarnog nasleđa. Liberalna demokratija i politički pluralizam ovde nisu doživljavani kao civilizacijsko dostignuće, već više kao feler koji može da oslabi državu, njenu moć i jedinstvo. Tri decenije kasnije izgleda da stvari ne stoje baš mnogo drugačije. Šta ćemo ako činjenica da je Vučićev režim uveo autokratiju, ukinuo demokratiju, okupirao institucije i zarobio društvo zapravo kod nemalog broja stanovnika uopšte nema negativan predznak? Ako demokratija u Srbiji zapravo nikada nije ušla u modu?

SA NAMA NEMA NEIZVESNOSTI

Mnogi su zaboravili da je u Srbiji te 1990. godine sproveden i referendum, a pitanje je otprilike glasilo da li prvo treba doneti novi ustav, pa ići na višestranačke izbore, ili obrnuto. Miloševićeva vlast se zalagala da ona samohodno donese novi ustav, odnosno se druge stranke o tome ne pitaju. Opozicija je, dakako, imala drugačije mišljenje. Neki su tvrdili da je ovaj referendum bio i svojevrsni pokus Miloševića da ispita generalno raspoloženje građana. Stoga je referendumska kampanja bila žestoka, a glavna poruka je glasila: Ko glasa ZA, taj glasa za Srbiju! I tako su ljudi čekali u redu da glasaju za Srbiju.

Da mu akcija u narodnim masama veoma dobro stoje, pogotovo ako su potpomognute "patriotskom" propagandom, Milošević je shvatio kada su pristigli rezultati glasanja. Čak 97,25 odsto građana je glasalo da se na višestranačke izbore ide sa ustavom koji će doneti jedna partija. Zvuči ludo, ali tako je bilo. A možda neće biti drugačije ni ako Vučić raspiše kakav referendum "za Srbiju".

Sigurno je bilo muljanja na referendumu, ali je ipak Milošević na sledeće parlamentarne i predsedničke izbore mogao da izađe mirne duše, bez opasnosti da bude bilo kakvih iznenađenja i neizvesnosti. Tim pre jer je novi Ustav donet u septembru ojačao nacionalni kapacitet SPS-a. Usvojen u jednopartijskoj skupštini, on je doveo do toga da pokrajine izgube sve važnije autonomne funkcije, a predsednik republike dobija izuzetno snažna ovlašćenja: rukovodi oružanim snagama, utvrđuje postojanje ratne opasnosti i proglašava ratno stanje, može i da raspusti Skupštinu kad ova "nije u mogućnosti da se sastane" i "po pribavljenom mišljenju predsednika vlade". Rejting SPS-a je defakto visok, ali ništa ne košta da se politički protivnici demonizuju, proglašavaju neprijateljima društva, zastrašuju, pa i pendreče ako zatreba (slučaj iz juna 1990. godine). Nešto slično kao danas.

"Sa nama nema neizvesnosti" bila je politička parola Socijalističke partije Srbije na izborima koji su održani u decembru 1990. godine. I zaista nije bilo neizvesnosti, sve što se desilo bilo je izvesno. Prvo je usledila ubedljiva pobeda na izborima, a potom katastrofa za katastrofom: raspad Jugoslavije, ratovi i ratni zločini, kriminalizacija društva, hiperinflacija, ekonomska kriza, redovi pred praznim prodavnicama, sankcije, bezobalna pljačka državne i društvene imovine...

Uostalom, nije bilo ni neizvesnosti šta će se desiti kada Srpska napredna stranka dođe na vlast. Možda su ratovi danas isključeni, možda i nisu – da parafraziramo Miloševića – ali su u nekim stvarima radikali/naprednjaci otišli korak dalje i prevazišli svoje učitelje iz devedesetih: bez obzira na žestoku mašineriju kojom je raspolagao, Miloševiću nije pošlo za rukom ono što je danas Vučić uspeo – da ukine i privid slobodnih i fer izbora. Milošević, za razliku od Vučića, nije uspeo da uništi opoziciju koliko god da je pokušavao, ni da ubije u pojam onaj deo građana koji je verovao u demokratiju.

PARLAMENTARNI IZBORI

Izbore 1990. karakterisala je, između ostalog, odluka kosovskih Albanaca da ih bojkotuju, što će biti i konstanta njihovog većinskog političkog delovanja sve do proglašenja nezavisnosti Kosova. "Vreme" je te 1990. godine pisalo: "Najveća mrlja na izborima je apstinencija blizu 776.000 punoletnih Albanaca na Kosovu. To znači da osnovni konflikt u Srbiji ostaje i posle ovih izbora, van parlamenta. To je pelin u slavljeničkoj čaši svakog pobednika na srpskim izborima". Računalo se da bi tridesetak poslanika, da su Albanci učestvovali na izborima, osvojili pripadnici ove etničke zajednice. Ali svi ti mandati pripali su SPS-u.

Miloš Biro: Izborna krađa danas je izvesnija

Profesor psihologije i dugogodišnji istraživač javnog mnjenja Miloš Biro kaže da je ključni razlog pobede komunista u Srbiji 1990. godine bio "njihovo presvlačenje u ruho nacionalista". Pod maksimom "zaštite srpskih interesa" pumpao se strah od "spoljnih neprijatelja" i stvarala nacionalna homogenizacija. "Takva homogenizacija stvara jaz između 'nas' i 'njih', pri čemu smo mi dobri, hrabri i pošteni, a oni pokvareni, prljavi i genocidni – dakle, opasni po nas, pa ih treba uništiti. Ta retorika je dominirala medijskim prostorom i definisala politički diskurs", podseća Biro.

On kaže da to nije bila jedina prednost SPS-a u odnosu na opoziciju. "Finansijski resursi su nemerljivo bili na strani SPS-a. Kada nemate medije i nemate para, nemate ni politički marketing. Opozicioni retki plakati delovali su smešno u poređenju sa dupleks plakatima i bilbordima SPS-a. Ti 'dvojnici' (slika kandidata naporedo sa slikom Miloševića) bili su moćno sredstvo ukazivanja na ideološki kontekst kandidata i vešta upotreba popularnosti aktuelnog Vođe. Mora se priznati da je njihov marketing bio zaista profesionalan. Kad se pojavio njihov slogan 'Sa nama nema neizvesnosti', svi smo se slatko smejali. Za iole mislećeg birača, SPS je bila stranka koja se grčevito drži retrogradne komunističke tradicije i očito nas sve vodi u građanski rat, ne bi li ostala na vlasti po svaku cenu. Ali, realnost je bila drugačija. Većina glasača, a naročito onih koji su bili na nekom obliku državnih jasala, strahovala je od promena jer nije znala šta im one donose. Za njih je ta poruka bila pravi pogodak", kaže Biro.

Biro podseća da je pored finansijskih, SPS imao uza se i državni aparat. "Uz ordinarnu krađu izbornih listića i džakova sa popunjenim listićima na mestima gde opozicija nije imala kontrolu (npr. na Kosovu), izvor manipulacije bili su i birački spiskovi. Onaj ko kontroliše biračke spiskove i kontroliše MUP koji izdaje lične karte, može očas proizvesti značajan broj 'mrtvih duša', tj. izmišljenih glasača. Posle pada režima 2000. godine, ispostavilo se da birački spiskovi imaju višak od čak oko 500.000 ljudi u odnosu na podatke iz popisa stanovništva!", kaže on.

"I sad, kad uporedimo uslove 1990. i 2022, možemo samo plakati. Medijska situacija je još gora, a državni aparat još više pod kontrolom jedne stranke i nesumnjivo bezobzirniji, te su mogućnosti izborne krađe još izvesnije", zaključuje Biro.

SPS je uspostavio izborna pravila kakva su njemu odgovarala. Većinski, dvokružni sistem je u tom trenutku odgovarao jedino SPS-u. Iako je ova stranka osvojila "samo" 46,1 odsto glasova, u parlamentu je imala 194 od 250 poslanika. Većinski sistem je podrazumevao da je Srbija bila podeljena na 250 izbornih jedinica na kojima se birao po jedna poslanik. Ukoliko nijedan od kanidata ne bi osvojio više od polovine glasova izaših birača, pobednik bi bio odlučen u drugom krugu. Većinski izborni sistem primenjen je samo na parlamentarnim izborima 1990. godine, da bi već dve godine potom bio zamenjen proporcionalnim izbornim sistemom sa devet izbornih jedinica.

Na izborima koji su održani 9. i 23. decembra 1990. u skupštinu su ušli i Srpski pokret obnove Vuka Draškovića (15,79 odsto glasova, 19 mesta), Demokratska stranka Dragoljuba Mićunovića (7,45 odsto, 7), Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (2,64 odsto, 8), kao i neke manje stranke koje su imale na jednom ili dva izborna mesta jake kandidate. "Vreme" od 17. decembra 1990. piše da je opozicija po pristizanju izbornih rezultata bila "u šoku". Vuk Drašković je rekao kako su "građani glasali za stege, za boljševizam, za prošlost, za mrak i za sramotu"; Nebojša Popov iz UJDI-ja da se glasalo iz straha praveći asocijaciju na predratne nemačke izbore; Zoran Đinđić je govorio o onima koji nisu čuli da je pao Berlinski zid.

Iako je u njemu SPS imao potpunu dominaciju, iako je bilo predratno vreme i sa svih strana bujali nacionalizam i mržnja, analitičari tog vremena kažu da je prvi višestranački parlament Srbije u odnosu na današnji, naprednjački – ličio na Dom lordova. I po tome što je u njemu bilo opozicije, i po kvalitetu narodnih poslanika i skupštinske diskusije.

Tadašnja empirijska istraživanja su pokazala da su glasači SPS-a bili skloni nacionalizmu, autoritarnosti i nostalgiji za socijalizmom. Nacionalizmu su, međutim, bili skloni i oni koji su glasali za SPO i DS. Opet slična situacija kao danas, tri decenije i kusur posle.

PREDSEDNIČKI IZBORI

Rezultati na predsedničkim izborima bili su još više poražavajući za opoziciju. Već uveliko formatiran kao otac nacije, nepokolebljivi rodoljub koji vozi "jugo" i zalaže se za interese Srba diljem sveta, Milošević je odneo ubedljivu pobedu već u prvom krugu, osvojivši bezmalo 3.300.000 ili 65,34 odsto glasova. Iza njega je bio, u tom trenutku izrazito nacionalistički opredeljen, Vuk Drašković, koji je zaradio nešto manje od 825.000 ili 5,52 odsto glasova, dok je umereni, liberalni i proevropski orijentisan političar, kandidat građanske Srbije, istoričar Ivan Đurić – imao tek nešto više od 270.000 glasova ili 2,18 odsto. Vojislav Šešelj, koga je predložila grupa građana, osvojio je 96.277 ili 1,910dsto, manje nego lider sandžačkih Muslimana Sulejman Ugljanin sa 109.456 ili 2,180dsto.

Karakterističan za ove izbore bio je veliki broj kandidata u trci za predsednika, čak trideset dvoje (jedna žena), od kojih su mnogi imali zadatak da zbunjuju i zabavljaju glasače. Uglavnom su to osobe koje su osvojile simboličan broj glasova, manje nego što im je trebalo za kandidaturu. Ogromna većina njih ubrzo je nestala sa javne scene. Ostao je samo Nikola Šećeroski, ali više kao simbol jednog vremena, ismevanja i obesmišljavanja demokratskog procesa, neka vrsta Belog Preletačevića mnogo pre Belog Preletačevića. Interesantno je da je najmanje glasova osvojio Hercen Radonjić (samo 847) iz Crvenke, koji nije zauvek propao u anonimnost. Bolji poznavaoci političkih prilika pamte ga kao dugogodišnjeg odbornika u Skupštini Opštine Kula, koji je sve ove godine, pa do smrti, bio poznat po ekscentričnim nastupima i ultranacionalističkim stavovima. Analitičari kažu kako su SPS i Milošević uspeli da ostvare ubedljive izborne rezultate pre svega zbog toga što su se, mnogo pre drugih, uverljivije i žešće dokopali nacionalizma, koji je bio karakteristika skoro svih postsocijalističkih društava u tom periodu. Oni su praktično okupirali prostor koji je trebalo da zauzme opozicija. Važan faktor je bio i to što su nacionalizam uspešno kombinovali – što je dobitna kombinacija svih »

Liberalna demokratija i politički pluralizam ovde nisu doživljavani kao civilizacijsko dostignuće, već više kao feler koji može da oslabi državu, njenu moć i jedinstvo. Tri decenije kasnije izgleda da stvari ne stoje mnogo drugačije

Foto: Zoran Žestić /Tanjug

ovih godina – sa socijalnom demagogijom. Naravno, ne treba zanemarivati ni izrazito jak javno-državni aparat koji je stajao iza njih i kontrolu medija koja je takođe konstanta elita na vlasti, a koja je popustila samo u periodu od 2000. do 2012. godine. Dok se Milošević oslanjao na kontrolu i instrumentalizaciju državnih medija, Vučić svoju propagandu zasniva na privatnim medijima koji su beskrupuloznji, a koji se takođe na različite načine nalaze na državnim jaslama ostvarujući enormne prihode.

Što se tiče javno-državnog aparata, mora se reći da je Srbija u tom pogledu (i Crna Gora) najgora od sve dece. I u drugim državama je ovaj aparat bio izuzetno moćan, ali ipak se skoro svuda desila promena vlasti. Vrlo je moguće da je ovo pitanje aktuelno i danas. I možda je odgovor identičan na oba pitanja: kako je moguće da Milošević i SPS osvajaju tokom devedesetih punu izbornu dominaciju pored svih problema sa kojima se suočavalo ondašnje društvo (koje ipak nije moglo da prihvati NATO bombardovanje) i kako je moguće da je Aleksandar Vučić i njegov SNS danas apsolutni gospodar naših života? Sa njima odista nema neizvesnosti.

IZBORNE NEPRAVILNOSTI I SLABA OPOZICIJA

Prema svedočenju tadašnjih političkih aktera, opozicija u Srbiji je te 1990. godine bila veoma slabašna. U pitanju su bili mahom politički entuzijasti koji su počinjali od nule, bez velikog partijskog članstva i razgranate partijske mreže, a sa druge strane imali protivnika sa celokupnom državnom infrastrukturom. Nešto slično kao danas. Kao danas, karakteristična su bila prepucavanja i razne smicalice između opozicionara, koje su režimski mediji veoma rado prenosili. Vlast je držala pod kontrolom medije, a opozicija je svoju snagu koncentrisala kako bi bila zastupljena na RTS-u. To je bilo razumljivo u ono vreme, jer je televizijska medijska scena bila oskudna i državna televizija je imala ogroman uticaj. Manje je razumljivo što se opozicija i danas, kada zahteva regularne medijske izborne uslove, koncentriše na RTS, uza svu eksploziju medija koja se desila u međuvremenu. Goati u pomenutoj knjizi spominje da je opozicija na početku višestranačja u izbornim programima na RTS-u, za razliku od današnjeg doba, bila relativno dobro predstavljana, ali da je problem bio u ukupnom informativnom programu, u kojem je dominiralo ono što se danas zove "funkcionerska kampanja".

Naravno da je i tada bilo brojnih izbornih nepravilnosti na koje je opozicija ukazivala, čak preteći da će izbore bojkotovati. Za razliku od današnje beskompromisne vlasti, socijalisti su 1990. u nekim stvarima popuštali opoziciji i prihvatili neke njene predloge za poboljšanje izbornih uslova. Zbog tog popuštanja, ali i zbog toga što je preovladalo mišljenje da prvi višestranački izbori predstavljaju tek etapu u demokratizaciji društva, opozicija je ipak donela odluku da izađe na njih. Bez obzira na moćnu javnu i tajnu državu, čini se da su pritisci na birače bili ipak manji nego danas. Ukazivalo se i tada na višestruko glasanje, na manipulaciju prilikom prebrojavanja glasova i zloupotrebu glasanja pisanim putem. Pritom, opozicija nija mogla da efikasno kontroliše sva izborna mesta, pogotovo ne ona na Kosovu. Međutim, sama činjenica da je opozicija učestvovala na izborima smanjila je kredibilitet njenih primedbi, pa su međunarodne organizacije i posmatrači ove izbore proglasili "slobodnim".

SLUČAJ PEKIĆ

Kao primer kako Srbija uvek bira pogrešno, i to katastrofalno pogrešno, često se navodi slučaj ponovljenih izbora u beogradskoj opštini Rakovica. Kada je 1991. poslanik SPS-a, književnik Miodrag Bulatović preminuo, za njegovo mesto su se nadmetali ratni zločinac u najavi Vojislav Šešelj, auto-mehaničar Radoš Karaklajić iz SPS-a, pisac Borislav Pekić u ime DS-a i profesor Jovan Marjanović iz SPO-a. SPS je po naredbi Miloševića svoju infrastrukturu ustupio Šešelju, a radi njegove lakše prohodnosti kandidovao je slabog kandidata koji je pritom bio osuđivan za krađu. U drugi krug su prošli Šešelj i Karaklajić. Šešelj se tada dokopao skupštine i nismo ga se oslobodili do dana današnjeg, a njegovi učenici su u međuvremenu proždrali i državu i opoziciju, pa i SPS.

Veliki Pekić je govorio da se nije pokajao što je učestvovao na izborima. Govorio je da nije ni verovao da ima šanse mada je učinio sve što je mogao, i danonoćno špartao Rakovicom razgovarajući sa građanima. "Osnovna stvar je ne gledati na sat. Pobede se ne dobijaju za sekund, ni za dan, ni za godinu", rekao je. I prevario se. U Srbiji se pobede ne dobijaju ni za decenije. I sada smo tu, što se demokratije tiče, gde smo bili početkom devedesetih, a možda je situacija i gora. U svakom slučaju, u međuvremenu smo ostali bez ikakve nade. ¶

NEDIM SEJDINOVIĆ
i arhiva nedeljnika "Vreme"

NED NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY
SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

Tekst je deo projekta "Unapređenje demokratije u Srbiji", koji nedeljnik "Vreme" realizuje uz podršku američke Nacionalne zadužbine za demokratiju (NED). Projekat "Podsticanje javne debate o demokratiji uoči izbora" finansira National Endowment for Democracy. Ovaj tekst, celokupan sadržaj i izneti stavovi su isključiva odgovornost nedeljnika "Vreme" i ni na koji način ne odražavaju stavove i mišljenja NED-a.

TEOFIL PANČIĆ

Momak u penziji

Grupu od nekoliko, recimo, mladih muških antifašističkih aktivista niko neće u medijima nazivati "momci" iako oni to, tehnički gledano, nesumnjivo jesu. Što će reći da je "momak" u našem medijskom žargonu oznaka nečega drugog. Čega?

Ne znam jeste li zapazili, onako koncentrisani na "ono bitno", da se u vestima o muralu posvećenom ratnom zločincu Ratku Mladiću u mnogim medijima, elektronskim i akustičnim, prorežimskim i antirežimskim, refrenozno spominjalo kako mural čiste, čuvaju, brane i uopšte bdiju nad njim neki "momci": te momci ovo, te momci ono, sve je vrvelo od momaštva u rečenicama naših izveštača i komentatora svih boja i dezena.

A momci su, inače, samozatajni da te bog sačuva: gledam onaj snimak kako čiste mural od crne farbe, njih trojica, četvorica, svi sa kapuljačama nataknutim tako da im samo nosevi izviruju, pa još sa onim kapama što imaju krov nad čelom: to su kao neke momačke burke, šta li? U svakom slučaju, pomislio bi čovek sasvim neupućen da se momci stide onoga što upravo rade, pa zato kriju svoj identitet. Doduše, i trebalo bi da se stide, ali koliko je to realno? Ako su, dakle, ubeđeni u visoku moralnost onoga što čine, a i u visoke vrline i čojstvo-junaštvo svog zamuraljenog idola, zar ne bi trebalo da nam s ponosom pokažu svoja ljupka humanistička lica: "mama, mama, vidi me šta radim! Pogledaj kakvog si bilme... pardon, momka rodila!"

Ali, vratimo se zagonetnom i pomalo paranormalnom fenomenu momaštva: ko su, jbt, svi ti silni "momci" koji masovno iskaču iz usta naših (ne samo) novinarskih trudbenika čim je neka desničarska svinjarija na delu i zašto se zovu (zašto *ih* zovu) baš tako? Grupu od nekoliko, recimo, mladih muških antifašističkih aktivista niko neće u medijima nazivati "momci" iako oni to, tehnički gledano, nesumnjivo jesu. Što će reći da "momak" u našem medijskom žargonu više nije prosto "mlađi muškarac, verovatno neoženjen", nego je oznaka nečega drugog. Čega?

Ako se vratimo u duboke devedesete, prepoznaćemo rane momke u nižim ešalonima kriminalnih gengova: taj-i-taj krimos znamenitog imena ili nadimka "sa svojim momcima". On, alfa-baraba, nije momak nego je baja, mangaš, "čika Kure"; ostali, anonimna debelovrata boranija, jesu "momci". Nešto ređe, sličan se naziv koristio i za epizodiste u navijačkim grupama, dok se navijačke i kriminalne bande nisu sasvim integrisale. A momci obaju porekla ostali njihova pouzdana pešadija...

I tako već tridesetak godina taljigamo sa "momcima" kao specifičnim odeljkom našeg društva, a da još nismo sasvim načisto šta su oni zapravo: oznaka (krimi) žanra, političkog opredeljenja ili zapravo zanimanja? Ako mene pitate, deluje mi najrealnije da se već odavmo radi o profesiji poput svake druge. Naravno, profesionalni momci se ne rađaju takvi, nego se regrutuju iz mase entuzijasta i amatera, koja se kristališe kroz brojna iskušenja i izazove, pa oni koji preteknu i koji se dokažu, dorastu do toga da ih se javno nazove momcima. Od tada, pripadaju kasti koja se bije na utakmicama, koja obezbeđuje izvesne lokale, koja čuva izvesne murale, koja se stručno bavi izvesnim ne baš legalnim aktivnostima i od toga plaća račune...

Nije problem, naravno, u toj reči samoj po sebi; problem je u onome što ona prećutkuje. Ima nečega rastužujuće mizernog u nazivanju serijskih prekršilaca zakona prosto "momcima", zar ne? Ima, takođe, nečega poražavajućeg u nazivanju aktivista profašističkih udruženja i nasilnih obožavalaca ratnih zločinaca jednostavno "momcima", ili se možda varam? Kao da je u toj "neutralnoj" reči na samoj granici roditeljsko-pokroviteljske nežnosti sadržan sav kukavičluk, ali i sav moralni nihilizam svekolikog našeg glavnog toka u javnim poslovima i stvarima, onog koji ne bi da se zamera onima koji se lako naljute, a teški su kad se naljute...

Bilo je, doduše, neko kratko vreme kada su momci bili u kakvoj-takvoj defanzivi, u kakvoj-takvoj ilegali. Nismo iz tog vremena ništa naučili, a još manje sačuvali. Naprotiv, nije od njega ostao ni trag, a momci su, reklo bi se, nikad jači, nikad samopouzdaniji (čim poodrastu i prestanu da se stide i kriju, kao oni balavi muraločuvari). Pa dobro, možda je onda sazrelo vreme da ih nekako legalizujemo, da ozvaničimo njihov ceh, struku, lajfstajl, pogled na svet, životno opredeljenje? Neki su momci, oni najiskusniji, u međuvremenu sakupili i više od trideset godina radnog staža, treba već razmišljati kako da se to uredno penzioniše te zdravstveno i socijalno zbrine. Eto, zamislite to zanimanje: *momak u penziji*. Zašto da ne, ima ovde i luđih zanimanja. Mada verovatno nema onih koja, samim sobom, bolje dočaravaju dubine našeg potonuća.

A svako društveno i kulturno potonuće na simptomatskom je nivou najprepoznatljivije kao potonuće u jeziku. Jezik koji ne ume – zapravo ume, ali ne sme – da naziva bića, stvari i pojave onim što jesu, nego im umekšava prirodu i neutralizuje predznak, jezik je poraza i propasti, jezik odustajanja od svakog samopoštovanja. Ako kriminalci nisu kriminalci, ako fašisti nisu fašisti, ako su sve to samo nekakvi nejasni, bog zna otkud i zašto iznikli *momci*, onda ni mediji nisu mediji, politika nije politika, društvo nije civilizacijsko postignuće nego kozačka skupština, a država nije prepreka arbitrarnom nasilju, nego njegovo pogonsko gorivo. Momci to možda ne kapiraju, ali umeju da nanjuše krv i uvek su spremni da je poližu. ¶

Aleksandar ne voli Violu

Sva je prilika da će Zeleni u Berlinu preuzeti resor spoljnih poslova. Za Aleksandra Vučića to može da znači uskraćivanje podrške kakvu mu je pružala odlazeća kancelarka Angela Merkel. Treba očekivati da Zeleni neće žmuriti pred stanjem demokratije i pravne države u Srbiji. Njihovi lideri su politička deca Jozefa Fišera, koji je zalaganjem za bombardovanje SR Jugoslavije izveo zaokret u stranci. Jedna od njih je i evroposlanica Viola fon Kramon

Za "Vreme" iz Bona

U nemačkoj izbornoj jedinici 52 na jugu Donje Saksonije ređaju se varoši koje se zovu Goslar, Northajm ili Osterode. U tom trouglu su ljudi od rata naovamo birali kandidate socijaldemokrata da ih predstavljaju u Bundestagu, samo dva puta im se omaklo da izaberu demohrišćanina.

Triput se na listiću našlo i ime Viole fon Kramon, političarke Zelenih, ali ona između 2009. i 2017. nije uspevala da privuče više od pet, šest odsto birača. Jednom je bila poslanica preko partijske liste, a onda se pre tri godine, zahvaljujući izuzetnom rezultatu Zelenih na evropskim izborima, uvukla u Evropski parlament gde je postala izvestiteljka za Kosovo.

Ali, ime Viole fon Kramon-Taubadel, udata je za plemića, verovatno bi pre znao slučajni prolaznik na beogradskoj pijaci nego na tržnici u varošima koje se zovu Goslar, Northajm ili Osterode.

LOBISTKINJA KOSOVA

"Kad bih slušao šta Viola fon Kramon priča... vi sad kažete evroparlamentarac Viola fon Kramon. Ma stvarno?", iščuđavao se predsednik Srbije Aleksandar Vučić u oktobru kada je osmoro evropskih poslanika optužilo Milorada Dodika za napetosti u BiH, a Srbiju za podršku Dodiku.

"Pa to kad bismo nju slušali, odavno bismo se obesili, ostali bi samo ovi iz jedne zelene agende da žive, a svi ostali bismo mogli da skočimo u Dunav, pod led ili ne znam šta da uradimo sa sobom. A o Kosovu da ne pričam, Kosovo bi bilo zabranjena reč na teritoriji Republike Srbije", dodao je Vučić, uz nimalo suptilne aluzije na Novosadsku raciju i fašističke zločine u Vojvodini. "Ovi jedni iz zelene agende" su koalicija Ne davimo Beograd i Nebojše Zelenovića, koju nemački Zeleni otvoreno podržavaju smatrajući ih delom stranačke porodice.

Po strahovitim reakcijama Vučića i njegove medijske mašinerije moglo bi se pomisliti da je Fon Kramon nekakva prvakinja u redovima Zelenih, stranke koja će ući u iduću nemačku vladu, a ne tek jedna od 705 poslanika koji zasedaju u Strazburu i Briselu. A ona ne posustaje, kao da joj prija što njene izjave kolportiraju srpski mediji kritični prema vlastima, a onda joj, još žešće, odgovaraju režimski tabloidi i stalni gosti Pinka i Hepija. U martu je na zatvorenom brifingu za novinare rekla – i odobrila da se to citira – da sebe vidi kao "lobistkinju Kosova u Evropi" te kritikovala što Srbija nabavlja vakcine iz Rusije i Kine. Nije propustila ni natezanja oko murala Ratku Mladiću na Vračaru.

KAD PREDSEDNIK ODBRUSI

"Morate da se suočite sa prošlošću, da ljudi budu svesni šta se događalo tokom rata u Jugoslaviji, ali i tokom genocida u Srebrenici gde je gospodin Mladić bio glavni komandant. Ako želite da budete članica Evropske unije, morate da razumete šta se dogodilo u prošlosti", poručila je Viola fon Kramon.

Vučić ni to nije oćutao: "Bolje mi je da umrem ovog sekunda nego da budem ponizni potrčko nekog Picule, Viole fon Kramon i ostalih koji bukvalno nemaju drugi posao u životu nego da mrze Srbiju. I da lažu svakog dana". Predsednik je dao časnu pionirsku da neće komentarisati ovakve izjave "jedno mesec dana", ali da će onda opet da ih "klepi po ušima kad budu lagali".

VUČIĆ PROTIV "ZELENOG DŽIHADA"

Dok se u Beogradu odvijaju Vučićevi krstaški pohodi protiv "zelenog džihada", kako inače zove ideje Zelenih, i ne samo njih, o energetskom zaokretu, u Berlinu se tiho, podeljeni u 22 radne grupe, sastaju predstavnici Socijaldemokrata, Zelenih i Liberala, da skuju iduću nemačku vladu. Kako su najavili, to bi moglo da bude u prvoj sedmici decembra kada bi kancelar postao pobednik izbora Olaf Šolc (SPD). Priča se i da je Analena Berbok, jedna od dvoje šefova Zelenih, bacila oko na Ministarstvo spoljnih poslova. Zbog relativne ravnoteže snaga, Berbokova bi bila snažna ministarka kojoj politiku ne bi diktirao Kancleramt.

To za naprednjačke vlasti u Srbiji ne znači samo ostanak bez "velike sestre" u vidu nemačkih Demohrišćana sa kojima dele porodicu Evropske narodne partije. Sa Zelenima, koji polako postaju gnezdo spoljnopolitičkih jastrebova, Vučić neće moći da računa na majčinske blage kritike i prekomerne pohvale koje je dobijao tokom nedavnih poseta demohrišćanki Angele Merkel i Ursule fon der Lajen.

"Imali smo višeglasje", kaže Simon Ilse koji vodi beogradski biro Fondacije "Hajnrih Bel" bliske Zelenima. "Sa jedne strane, angažman u procesu proširenja EU, ali i pretesne narodnjačke partijske veze Merkel i Vučića. Polagalo se na stabilnost regiona, kojoj je sve bilo podređeno, a manje se radilo o borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije i demokratiji. Sa time je sada svršeno.Ton će se promeniti", objašnjava Ilse, i sam član stranke Zelenih, u razgovoru za "Vreme". Dodaje da će biti više angažmana u regionu i Srbiji, ali i više kritika, najavljuje da će se više govoriti o pravnoj državi i demokratiji.

NASLEĐE JOŠKE FIŠERA

Uz malo preterivanja, moglo bi se reći da stvar nosi zlokobno znamenje. Poslednji put kad su Zeleni imali šefa diplomatije, bio je to Jozef Fišer, od milošte zvani Joška. Vučić je tada bio ministar informi-

ZELENI VETAR IZ BERLINA I BRISELA: Robert Habek i Analena Berbok; Viola fon Kramon

Fotografije: Andreas Gebert /AP; Stephan Roehl

sanja u vlasti Slobodana Miloševića, a Srbija je bila bombardovana. "Analena Berbok spada u generaciju koja je odrasla sa Srebrenicom, ratom na Kosovu i diskusijama i svađama koje su Zeleni međusobno vodili oko toga", priča Ilse.

Malo je reći da je među Zelenima bilo "svađe" te 1999. godine nakon što je Fišer opravdao prvi odlazak Nemačke u rat od razdoblja nacizma rečima da su Zeleni učili "nikad više rat", ali i "nikad više Aušvic". U maju te godine na partijskom kongresu Fišer je preko uha i vrata opaučen balonom crvene farbe, pa je sedeo obojen nečim što liči na krv.

"Jedan konkretan događaj bio je inicijalna kapisla za zaokret Zelenih: genocid u Srebrenici", podsetio je nedavno "Frankfurter algemajne cajtung". Pre toga zagovornici vojnih intervencija nisu činili ni deset odsto delegata partije – većina se, naprotiv, zalagala za ukidanje nemačke vojske. Osim Srebrenice, pomogla je, kako piše list, i želja za vlašću – Zeleni nikad ne bi ušli u vladu da su istrajavali na bezuslovnom pacifizmu.

Dve decenije kasnije može se reći da je Fišerova vizija Zelenih pobedila. Takozvani "realosi" (realisti) su u borbi frakcija potisnuli "fundije" (fundamentaliste). Dvojac na čelu stranke, Analena Berbok i Robert Habek, prvi je koji čine isključivo realisti. Oni su više u centru a manje na levici, oštri po pitanju zaštite klime, ali spremni na kompromise ne bi li došli na vlast. Pacifizam su odavno napustili.

U oktobru je Kragujevac o godišnjici masakra Vermahta posetila potpredsednica Bundestaga iz redova Zelenih Klaudija Rot. Ona je jedna od retkih teškašica te partije koja je opstala u vrhu, a da se broji u fundije i da je 1999. bila protiv bombardovanja. Kormilo stranke preuzela je novija generacija.

"U toj generaciji nema predrasuda ili antipatija prema Srbiji već jasne privrženosti međunarodnom pravu i pravosuđu i presudama Tribunala u Hagu gde nisu osuđivani samo Srbi. Istim aršinom se meri i vodi računa o suočavanju sa prošlošću i procesuiranju ratnih zločina. Srbija naprosto ima veoma rđav bilans u gonjenju ratnih zločinaca pred sudovima u Srbiji", kaže Simon Ilse.

PLANOVI ZA BALKAN

Pred savezne izbore krajem septembra, kada su udvostručili prethodni skor, ali ipak uzeli manje glasova nego što su se nadali (14,8 odsto), Zeleni su u izbornom programu posvetili Zapadnom Balkanu više redaka od svih ostalih partija zajedno. Jedini su pomenuli reč "proširenje". "Politika proširenja EU je uspešna priča koju hoćemo da nastavimo. Zato se zalažemo za konkretne napretke u evropskim integracijama zemalja Zapadnog Balkana."

Zeleni u svom programu nabrajaju reforme u pogledu demokratije, pravne države, borbe protiv korupcije, zaštite manjina (posebno Roma), pomirenje i procesuiranje ratnih zločina. Od konkretnih koraka, ali bez detalja kako misle da ih sprovedu, navode se vizna liberalizacija za Kosovo, napredak dijaloga Beograda i Prištine, početak pregovora EU sa Severnom Makedonijom i Albanijom, stvaranje građanskog društva u BiH... Zeleni odbacuju novo povlačenje granica po etničkim principima. Zato Simon Ilse iz Fondacije "Hajnrih Bel" ukazuje da kada pojedini Zeleni, poput Viole fon Kramon ili ranijeg poslanika Manuela Zaracina, oštrije istupaju prema Srbiji, to ima pokrića u programu stranke iako su oni sami daleko od vrha partijske hijerarhije.

Zeleni u novom sazivu Bundestaga imaju čak 118 poslanika, što znači mnogo novih imena, ali i priliku da se poslanici više specijalizuju za različite teme. Kako "Vreme" saznaje, za Zapadni Balkan bi mogao da bude zadužen novajlija Boris Mijatović (47) rođen u Kaselu, čiji otac potiče iz bivše Jugoslavije. "Srbija i Evropska unija treba da sarađuju bliže. Imamo zajedničke interese u Evropi, imamo i zajedničku istoriju", rekao je diplomatski Mijatović nedavno za portal B92.

ZELENA ŠARGAREPA

Od zelene spoljne politike valjalo bi očekivati jači pritisak da se napusti eksploatacija uglja, od kojeg Srbija dobija oko 70 odsto svoje struje. Zeleni nisu fanovi ni nuklearne energije, premda mnogi u Evropi jesu, recimo Mađari i Bugari sa kojima Vučić navodno pregovara o kupovini udela u nuklearkama.

No, šta vredi "angažman" ako je članstvo u EU, kao najubedljiviji mamac za države regiona, toliko daleko da se više i ne vidi? Već godinama se piše o "umoru od proširenja", a francuski predsednik Emanuel Makron je više puta rekao da proširenja neće biti dok ne bude reforme EU. Odlazeća kancelarka Merkel nikada nije založila svoj ogromni autoritet u Evropi i pred sopstvenim građanima da pogura Srbiju i komšiluk ka Uniji.

Da li će, pitamo Simona Ilsea, Zelenima biti teže da utiču na prilike u Srbiji ako u famoznoj igri štapa i šargarepe ta šargarepa više ne postoji? "Rekao bih da je šargarepa svakako tu", kaže on. "Kad samo pogledate silne milijarde iz fonda za obnovu ekonomije posle korone, to je ogromna šargarepa. Zeleni su na stanovištu da je cilj klimatski neutralna Evropa, a da to ne ide bez Srbije i regiona, i da moramo da sarađujemo." ¶

NEMANJA RUJEVIĆ

Kako Srbija može da smanji emisiju gasova

Relativno siromašno društvo (za evropske pojmove) kao naše, teško da može iz sopstvenih sredstava da obezbedi energetsku tranziciju, koja podrazumeva istovremeno gašenje termocentrala na ugalj i gasa, uz paralelno forsiranje obnovljivih izvora. Obnovljivi izvori su veoma skupe igračke

U Glazgovu je upravo završen grandiozno zamišljen samit UN COP-26, posvećen klimatskim promenama. Samit je trebalo da bude odlučujući korak ka ograničavanju "globalnog zagrevanja" na najviše 1,5 stepeni Celzijusa u odnosu na predindustrijsko doba, ali se u tome nije uspelo. Jedan od važnijih zaključaka tog skupa jeste da sve države treba da "ubrzaju napore kako bi smanjile klasičnu proizvodnju struje iz uglja i neefikasno subvencionisanje fosilnih goriva, svesne potrebe da se podrži pravedan prelazak" na "čistu proizvodnju energije".

Ovako rogobatna formulacija proizvod je mučnih pregovora; ona stvarno predstavlja "kapitulaciju" niza država koje su tražile da se ceo svet obaveže na ukidanje korišćenja uglja. Indija i Kina su (uz prećutnu podršku SAD) u teškim pregovorima "pobedile", pa je ubačena razvodnjena formulacija koja države potpisnice u suštini ne obavezuje ni na šta. To je izazvalo pravu histeriju, uz salvu optužbi za kapitulaciju od strane nevladinih organizacija i već famozne klimatske aktivistkinje Grete Turnberg, koja je besno prokomentarisala da je "sve to obično bla-bla-bla". Predsedavajući samita, Britanac Alok Šarma, čak je zaplakao na konferenciji za štampu zbog tog "trulog kompromisa".

Za Srbiju je, uslovno rečeno, to dobra vest, pošto se ne zahteva ubrzano napuštanje uglja kao energenta koji obezbeđuje najveći deo srpske proizvodnje struje. Istovremeno se predviđa podrška najbogatijih država za energetsku tranziciju (pitanje je da li će od toga išta biti, a dotle Srbija može sama da proceni šta joj je najpogodnije rešenje). Prema podacima EPS-a za 2020. godinu, iz uglja je proizvedeno 67,5 odsto, iz hidropotencijala 25,6 odsto, a od vetra 3,3 odsto struje (ostali izvori su gas, biomasa i sl.). Trenutno, Srbija pokriva svoje godišnje potrebe za električnom energijom iz sopstvenih izvora (s tim da povremeno, kada je hidrologija loša, struju mora da uvozi, a kada je dobra, ima viškove). Da bi u potpunosti zamenila elektrane na ugalj, Srbiji treba oko 4 GW "stabilnih izvora", na primer iz nuklearne energije; ako bismo se oslonili na obnovljive izvore, oni bi morali biti nekoliko puta većeg nominalnog kapaciteta, s obzirom na nedostatak sunca zimi (kada se i troši najviše struje) i nestalnost vetra. Za takvu tranziciju potrebne su enormne investicije, ali sámo gašenje termocentrala na ugalj ne rešava probleme zagađenog vazduha.

KLJUČNI PROBLEMI U PROIZVODNJI STRUJE IZ UGLJA

Čak i ako zanemarimo zaključke klimatskog samita UN, Srbija ne može dugoročno da računa na ugalj. Na raspolaganju su nam ograničene rezerve te sirovine, koje omogućavaju proizvodnju struje samo u narednih nekoliko decenija (iako neki tvrde da smo deseta zemlja u svetu po rezervama lignita, treba reći da se najveći deo rezervi nalazi na Kosovu i Metohiji, a to trenutno nije dostupno). Drugim rečima, Srbija će se osloboditi uglja ne (samo) zbog pritiska UN ili EU, već pre svega zbog iscrpljivanja rezervi.

To, naravno, ne znači da ne treba smanjivati korišćenje uglja i emisiju gasova. Proizvodnju struje iz lignita prati ne samo emisija ugljen-dioksida, koji je bez ukusa i mirisa (on ne smeta našem organizmu pošto je sastavni deo vazduha), već i sumpornih i drugih gasova koji drastično ugrožavaju kvalitet vazduha i predstavljaju opasnost po zdravlje. Problem emisije sumpornih gasova se rešava ugradnjom adekvatnih filtera, i taj postupak je u toku. Treba reći i da se gasovi iz termocentrala izbacuju na velike visine, i da mnogo veću ulogu u zagađenju česticama na zemlji igraju individualne kotlarnice na ugalj i drva.

Pored nedostatka filtera, glavni problem koji kod EPS-a uzrokuje mnogo veću potrošnje uglja od optimalne jesu stari i neefikasni kotlovi. Deo tih kotlova se može zameniti, tako da za istu količinu uglja proizvode i 50 odsto više struje; za najstarije elektrane, međutim, nema leka, pošto su potpuno tehnološki prevaziđene. Prvi kotlovi Termoelektrane "Kolubara" u Velikim Crljenima su pušteni u rad još pedesetih godina prošlog veka i

OBNOVLJIVI IZVORI:
Skupa rabota
Foto: Marija Janković

odavno su amortizovani. Pored proizvodnje struje, u Crljenima se nalazi i sušara za lignit, u kojoj se dobija ugalj "sušeni vreoci" koji omogućava znatno kvalitetnije grejanje od običnog lignita. Ta sušara je prava ekološka katastrofa, to može uočiti svako ko se vozi Ibarskom magistralom, jer se sušara nalazi neposredno uz put, pa se zbog sumpora izuzetno teško diše. Druga elektrana koja je predviđena za gašenje je TE "Morava" u Svilajncu. TE "Kolubara" ima snagu od 239 MW, dok je TE "Morava" snage 120 KW. Gašenje te dve manje elektrane naša država je već "obećala" Energetskoj zajednici. Međutim, i bez pritiska iz EU njih treba što pre ugasiti: em troše mnogo više uglja nego što je neophodno, em izuzetno zagađuju vazduh. EPS će moći da zameni te kapacitete kada se pusti u rad nova TE "Kostolac B3" snage 350 MW, koja je trenutno u izgradnji uz pomoć kineskog kredita.

Za utehu je da se trenutno remontuje ogroman blok snage 650 MW u TE "Nikola Tesla B" u Obrenovcu. Prema tvrdnjama iz EPS-a, do kraja 2027. godine obaviće se remont i preostalih kotlova u obe obrenovačke elektrane, čime bi se praktično eliminisala emisija sumpornih gasova i istovremeno znatno podigla energetska efikasnost; samim tim će se smanjiti i emisija ugljen-dioksida.

AERO-ZAGAĐENJE U VELIKIM GRADOVIMA

Ali, čak i ako bi se odmah ugasile sve termocentrale na ugalj, kako to razni "ekolozi" zagovaraju, to ne bi imalo značajnog uticaja na zagađenje vazduha koje svi osećamo. Glavni uzrok aero-zagađenja u gradovima su individualna ložišta. Najveća šteta nastaje od sagorevanja običnog lignita, koji uopšte ne bi trebalo koristiti, ali se on ipak koristi jer je jeftiniji od "sušenih vreoca" (loženje i tog uglja takođe zagađuje vazduh, ali manje).

Pored Beograda, posebno su pogođeni gradovi u kotlinama kao što su Užice i Valjevo. Primer Užica pokazuje da termocentrala ne može uzrokovati zagađenje, pošto je grad udaljen više od sto kilometara od najbliže termocentrale.

Kod izbora energenta, stanovništvo se ponaša racionalno i bira uvek ono što je najpovoljnije: prema podacima Agencije za energetiku, stanovništvu se za grejanje najviše isplati prirodni gas (ako je dostupan), pa onda ugalj, drva i pelet (u kalkulaciju nije ušlo grejanje na toplotnu pumpu, koje je najpovoljnije).

Procenjuje se da samo Beograd ima oko 300.000 individualnih ložišta. Deo njih ima mogućnost da se priključi na prirodni gas (koji omogućava dobijanje toplotne energije bez zagađenja vazduha), dok svi ostali koriste ugalj koji najviše zagađuje, ili drva. Nije naodmet pomenuti da EU traži i eliminisanje prirodnog gasa, koji kao i ugalj spada u fosilna goriva i doprinosi emisiji ugljen-dioksida. Emisiji ugljen-dioksida doprinose i drva (kao i pelet), ali EU smatra da se to "nadoknađuje" novim šumama, pa ih klasifikuje kao obnovljiv izvor; to je obmana kojoj EU pribegava da bi prikazala veće korišćenje obnovljivih izvora.

I jedno lično opažanje: autor ovog teksta živi u zgradi u centru Beograda, koja je nekada imala sopstvenu kotlarnicu na lignit. Sve dok početkom devedesetih godina prošlog veka zgrada nije priključena na toplanu, u danima kada je bio visok vazdušni pritisak prozori nisu mogli da se otvore od smrada koji se osećao zbog sagorevanja sumpora iz lignita. Toplifikacijom centralnog dela Beograda, koji se do tada grejao na ugalj i mazut iz individualnih kotlarnica, znatno je unapređen kvalitet vazduha.

GDE ULOŽITI NOVAC

Relativno siromašno društvo (za evropske pojmove) kao naše, teško da može iz sopstvenih sredstava da obezbedi energetsku tranziciju, koja podrazumeva istovremeno gašenje termocentrala na ugalj i gasa, uz paralelno forsiranje obnovljivih izvora (OI). OI su veoma skupe igračke. Srbija je "siromašna" vetrovima u odnosu na države kao što su Nemačka, Danska ili Velika Britanija, koje imaju neuporedivo više vetra zbog uticaja Severnog mora. Ali, čak i da imamo vetra u izobilju (kao što ga nemamo), to ne znači da bi Srbija od njega imala jeftinu struju. Kilovat-sat u Danskoj i Nemačkoj stanovništvo plaća 32 centa, dok je sa svim dažbinama u Srbiji cena svega 8 centi u proseku.

Odbacivanje uglja i prelazak na intenzivno korišćenje OI bacili bi stanovništvo u energetsko siromaštvo. Već danas su, zbog "podsticanja" OI, računi za potrošnju uvećani za skoro 10 odsto i stanovništvu i privredi, iako OI obezbeđuju samo »

NAJVEĆI UZROK ZAGAĐENJA: Individualna ložišta
Foto: Marija Janković

tri odsto ukupne potrošnje struje. Dalje forsiranje OI dovelo bi do još drastičnijeg povećanja cene struje; energija iz OI je skupa, a pošto je nestalna povlači ogromne troškove za balansiranja sistema.

Neuporedivo bi bilo svrsishodnije da se sredstva koja se daju za subvencionisanje OI (a ona će s vremenom biti sve veća), ulože u gašenje individualnih ložišta na ugalj i drva u gradovima. Time bi se smanjila emisija ugljen-dioksida, ali i svih drugih gasova, što bi dovelo do drastičnog poboljšanja kvaliteta vazduha.

Da bi se uklonila individualna ložišta, nije dovoljno samo proširiti gasovodnu mrežu po svim delovima grada gde to ima smisla. Stanovništvu treba omogućiti i subvencije za gasni priključak i instalaciju kotlova. Ako je gasovodna mreža dostupna, potrebno je uložiti i do 3000 evra za priključak na mrežu, nabavku gasnog kotla i eventualnu preradu instalacije; to nije izdatak koji će stanovnici tek tako moći da plate ako želimo brzu i masovnu gasifikaciju.

Tamo gde gasifikacija nije moguća ili isplativa, država bi mogla da subvencioniše uvođenje toplotnih pumpi (TP) za grejanje umesto kotlova na ugalj i drva (pa i na gas). TP je u suštini "veliki inverterski klima-uređaj", koji daje toplu vodu za grejanje u radijatorima (može da zagreva i bojler). Toplotne pumpe na vazduh su veoma efikasne sve dok je spoljna temperatura iznad -15°C, jedan kilovat struje daje preko četiri kilovata toplotne snage. Mana toplotnih pumpi su relativno visoki inicijalni troškovi: pumpa košta 5–10 hiljada evra, a loše izolovani objekti bi morali da povećaju i broj rebara na radijatorima. U eksploataciji, TP se pokazuju kao ubedljivo najkvalitetniji, najčistiji, najbezbedniji i najpovoljniji izbor za grejanje individualnih objekata.

DRŽAVA I DALJE "SRLJA" U OBNOVLJIVE IZVORE

Međutim, naša država se energetikom bavi na krajnje površan način, od kojeg imaju koristi samo razni lobiji, kojima je pre svega u interesu da dobiju pravo da grade OI, što im omogućava garantovan povratak investicije za manje od pet ili sedam godina. Za subvencije stanovništvu za energetsku tranziciju daju se simbolični iznosi – uz obrnuto proporcionalnu samopromociju ministarke Mihajlović – koji neće imati primetne efekte. Tako se ovih dana građani "mame" da se upuste u ugradnju solarnih panela, uz tvrdnje da će se investicija isplatiti za samo pet godina; tako nešto se može brzo isplatiti jedino domaćinstvima koja ulaze u "crvenu zonu" potrošnje. Pored toga, treba reći da postavljanje panela zahteva i radove na krovu, a da je s vremena na vreme potrebno te panele čistiti i održavati instalaciju. Ukratko, za najveći broj građana, solarni paneli su "skuplja dara nego mera".

Za ovu godinu država će za tu namenu izdvojiti 50 miliona dinara, uz uslov da i opštine daju isto toliko sredstava, odnosno ukupno tek nešto preko 800.000 evra. Ako znamo da je za instalaciju panela od 4 KW potrebno oko 5000 evra, država će ovako "bogatom" subvencijom omogućiti da se od sunca "ogreje" nešto manje od 350 domaćinstava! Veća korist za državu bi bila da je RTS prodao minutažu posvećenu ministarki Mihajlović i solarnim panelima, a taj novac uložio u narodne kuhinje.

Ni budžet za 2022. godinu ne pokazuje veće ambicije za unapređenje energetskog položaja stanovnika: za energetsku efikasnost planira se izdvajanje samo 15 miliona evra, koji će se transferisati na lokalni nivo. Ako se sav taj novac podeli građanima, to bi značilo da će 7500 građana dobiti po 2000 evra, što je potpuno beznačajno ako imamo u vidu da samo u Beogradu imamo 300.000 ložišta. Tih 15 miliona evra naročito treba uporediti sa oko 200 miliona evra, koliko će naredne godine biti isplaćeno za subvencionisanje proizvođačima struje iz OI.

Vlast, nažalost, planira da dozvoli dodatne vetroparkove. Do kraja godine će biti raspisana aukcije za proizvođače energije iz vetra ukupne snage 400 MW, čime bi se duplirali sadašnji kapaciteti. To povlači i dodatno povećanje sredstava za subvencionisanje OI; već za godinu-dve, izdvajanja za otkup struje iz OI dostići će i 400 miliona evra godišnje.

Uz malo pameti, država bi ta sredstva mogla da iskoristi za energetsku tranziciju domaćinstava, umesto za bogaćenje privatnih investitora u OI. Za novac koji će se bacati u vetar za par godina, kada se aktiviraju novi vetroparkovi, moglo bi se subvencionisati sa po 5000 evra uvođenje čak 80.000 toplotnih pumpi godišnje, ili subvencionisati sa po 2500 evra gasifikacija 160.000 objekata. Tim tempom, Srbija bi za manje od decenije u potpunosti eliminisala grejanje stanovništva na ugalj i drva u gradskim sredinama. Korist od te transformacije bila bi višestruka i izuzet-

no značajna. U relativno kratkom roku gradovi bi prodisali, a građani koji bi se priključili imali bi neuporedivo kvalitetnije grejanje od onog na ugalj i drva, da i ne govorimo o bezbednosti, odnosno o značajnom smanjenju rizika od požara. Ujedno bi se zadovoljile i preporuke EU, koja prepoznaje toplotne pumpe kao obnovljiv izvor energije.

TRI MILIJARDE IZ BUDŽETA ZA OBNOVLJIVE IZVORE

Energetska kriza, koja žestoko udara u celoj Evropi, trebalo bi da jasno ukaže našim vlastima da je ulaganje u OI u ovom trenutku nepotrebno i štetno. Srbija može da sačeka još neko vreme, sigurno bar pet, a možda i deset godina da bi se opredelila u šta treba da investira kao zamenu za ugalj. Već danas se naziru ozbiljni tehnološki proboji na polju nuklearne fuzije, koji će možda već naredne decenije dovesti do proizvodnje komercijalnih reaktora. Posebno ohrabruju vesti da je veliki privatni kapital počeo da investira u kompanije koje eksperimentišu sa fuzijom. Naravno, nije izvesno da li će ta tehnologija sazreti u narednih desetak godina, ali ako bi do toga došlo, to bi omogućilo novu tehnološku revoluciju. U procesu fuzije nema visokoradioaktivnog otpada, pa bi automatski otpale primedbe ekologa koje toliko opterećuju razvoj fisionih elektrana. Fuzija bi, recimo, potpuno prevazišla vetrenjače kao nepouzdane i glomazne izvore struje. Ne bi se dobro proveli ni automobili na struju, pošto bi fuzija omogućila veoma ekonomično dobijanje tečnog vodonika, koji je neuporedivo praktičniji kao gorivo za motorna vozila. Kod njega ne postoji problem sa reciklažom, niti je potrebno praviti novu električnu mrežu za punjenje; potrebno je da se promene tankovi na postojećim pumpama. Za naše ekološki zabrinute građane to bi bilo ništa manje zanimljivo, pošto bi odmah propala i investicija u rudnik Rio Tinta, jer više ne bi bilo ogromne potražnje za litijumskim baterijama.

Trenutno se zbog energetske krize posebna pažnja posvećuje i nuklearnoj fisiji. Vrlo su aktuelne manje modularne elektrane, o njihovoj nabavci se već intenzivno pregovara u Rumuniji i Bugarskoj. U Rusiji se iz malih nuklearki greju gradovi u polarnim oblastima. Takav način korišćenja reaktora je posebno efikasan, pošto se ne koristi para pod visokim pritiskom za dobijanje struje, već se topla voda iz reaktora šalje bez pretvaranja u toplovod. Više država EU, na čelu sa Francuskom, zahteva da se iz fondova Unije podrži izgradnja novih nuklearnih elektrana.

Racionalna vlast bi u ovom trenutku u Srbiji prikočila sa OI, i novac koji bi otišao u njihovo subvencionisanje plasirala u unapređenje energetske efikasnosti (zamena zastarele stolarije sa PVC i slično), u gasifikaciju i ugradnju toplotnih pumpi. Sve te mere bi direktno smanjile zagađenje vazduha i emisiju ugljen-dioksida. Subvencionisanje solarnih panela je potpuni promašaj; ko to hoće, može da radi, ali na svoj račun, bez državne subvencije. Dovoljno je što će EPS morati da preuzima višak te struje.

Međutim, interesi raznih lobija su očigledno prevagnuli. Bez ikakve javne rasprave ili usvojene strategije razvoja energetike, u predlogu budžeta za 2022. godinu ubačeno je zaduživanje države od skoro tri milijarde evra za izgradnju reverzibilne elektrane "Đerdap 3", solarne elektrane snage 1 GW i vetroparka od 0,8 do 1 GW. "Đerdap 3" bi trebalo da posluži kao "gigantska baterija" za OI, jer EPS sa postojećim kapacitetima teško može da izdrži potrebe za balansiranjem novih OI. Veliko je pitanje da li će predviđeni iznosi biti dovoljni, posebno za "Đerdap 3", koji može koštati i mnogo više od predviđenih 1,5 milijardi evra.

Ako bi se te tri milijarde evra iskoristile za subvencionisanje gasifikacije, uvođenje toplotnih pumpi ili zamenu stolarije, efekte bi odmah osetili svi građani. Za nekoliko godina bi vazduh bio neuporedivo kvalitetniji, uz nemerljive efekte po zdravlje stanovništva.

Država bi mogla u međuvremenu da sačeka da vidi šta je najoptimalnije rešenje za budućnost. Dosadašnje iskustvo sa OI govori da je mnogo mudrije sačekati gotovo siguran veliki pad cena; trenutno su, recimo, solarni paneli čak 10 puta jevtiniji nego početkom veka. Poređenje sa mobilnom telefonijom takođe nije naodmet. Ko je 90-ih godina hteo da ima mobilni (ciglu) telefon od Karića plaćao je to dvadeset hiljada maraka, dok je danas mobilni pristupačan po simboličnim cenama. Građani od novih OI neće imati nikakve koristi, ali će morati da plaćaju sve veće račune za struju, a jedinstvena prilika da se reši problem aero-zagađenja neće biti iskorišćena. ¶

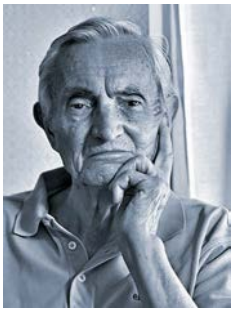
BOGDAN PETROVIĆ

Primer Krakova

Jedan od najlepših poljskih gradova, Krakov, preko zime je imao izuzetno zagađen vazduh sve dok pre desetak godina gradske vlasti nisu donele odluku da se zabrani korišćenje uglja i drva za grejanje. Stanovništvu je ostavljen prelazni period da pređu na druge energente; kontrola se vrši dronovima sa termovizijskim kamerama. Za gašenje kotlarnica Krakov je isplatio oko 80 miliona evra subvencija stanovništvu, a preduzeli su i čitav niz drugih mera, pre svega ograničavajući automobilski saobraćaj u strogom centru grada. Efekti su vrlo brzo postali vidljivi, iako Krakov nije mogao da utiče na zagađenje iz okolnih naselja koja nisu deo grada.

Hazardi restauracije pretenzija i akcija na planu srpskog ujedinjenja

Veliki problem sa nacionalizmom je u tome što se na toj otrovnoj podlozi mnogo može zaraditi. Raspaljujući nacionalističku ostrašćenost, političari osiguravaju beričetnu berbu glasova, a dežurni kvaziintelektualci laku i brzu promociju, nezavisno od kvaliteta onoga čime zasipaju javnost

Piše:
Ljubomir Madžar
Profesor emeritus Alfa BK univerziteta u Beogradu

Naša vlast nikako da se umori u lansiranju različitih ideja i pratećih igrokaza, kojima okupira našu pažnju i navodi nas na razmišljanja o manje sablažnjivim stvarima nego što su razne Sava-male, Jovanjice i Krušici. Najnovija takva razbibriga jeste ambiciozan plan ujedinjenja srpskog naroda, raštrkanog čak i šire nego u gotovo svim republikama bivše SFRJ, uključujući nipošto zanemarljivu autonomnu pokrajinu na jugu Republike. Mišljenja o tom novom grandioznom projektu predvidivo su podeljena i to, shodno obrascu koji je postao tipičan, na daleko preovlađujuću većinu onih koji taj rodoljubivi plan entuzijastično podržavaju i, s druge strane, gotovo neprimetnu manjinu onih koji taj novi zalet u nepoznato gledaju sa ozbiljnom skepsom i rezervom.

Kada bi broj podržavalaca mogli da prihvatimo kao merilo istinitosti, lako bi i smesta mogli da identifikujemo istinu da je taj plan izvanredno novo pregnuće. Ali, šta da radimo sa onim indikativnim istorijskim epizodama, kao što su one u slučaju Đordana Bruna i Jana Husa, kada je istina bila u posedu izolovanih pojedinaca, a oni, uz likovanje većine, život tragično okončali na lomači? Na pitanje gde spada politički, Ljuba Tadić, legendarni glumac, jednom je prilikom odgovorio: "Pripadam tamo gde ih je malo, jer tamo gde su retki, mogli bi da budu pametni, a tamo gde ih je mnogo – znam da nisu."

VELIKI I MALI

Spadam u manjinu koja na taj novi uzlet lokalnog rodoljupstva gleda sa zebnjom i nevericom. To ne znači da smatram da sam pametniji od impozantne množine onih koji o tom poduhvatu intenzivno razmišljaju i na njemu možda sistematski rade – bila bi to arogantna i ružna prepotencija – ali sam uveren da u tom planu mogu da otkrijem neke implikacije i aspekte koji će u brojne redove pristalica uneti izvesnu obzirnost i skepsu, a u nekom malo verovatnom, ali ne i nemogućem idealnom slučaju da tu većinu preokrene, pa da se od tog vratolomnog zaletanja u nepoznato možda i odustane.

Moja rezerva plod je neuobičajenih okolnosti – dugo, toplo i dokono leto kad se čovek laća čitanja koja su mu daleko izvan struke – koje su me čudno i neočekivano okrenule prelistavanju i bistrenju knjiga iz nacionalne istorije. Globalni utisak koji se oformio iz i nakon tih čitanja skoro je neverovatan: Srbija – ta, kako je Oskar Davičo efektno rekao, "buna među narodima" – toliko se zaletala u neke oslobodilačke bune, ustanke i ratove koji na prvi pogled deluju kao izraz plemenite žudnje za slobodom i odlučnosti da se nikad i nikome ne pristane na pokornost, a detaljnijom analizom otkriva se da su ti poduhvati bili, kao možda i ovaj najnoviji, nacionalno nadahnuti, ali i tragično skupi. Odnosili su desetine, a u nekim izuzetnim (ne)prilikama i stotine hiljada ljudskih života. U tim planetarnim avanturama redovno su i bezizuzetno bile uključene velike sile, čiji su sukobi i sporazumi opredeljivali ishode tih tragičnih sudara. Tim interakcijama velikih bile su opredeljene i sudbine malih, uglavnom nezavisno od toga kako su se u planetarnim vratolomijama oni sami postavljali. U tim geostrateškim lomovima, za male se redovno se ispostavljalo da su džaba krečili.

Malo je ljudi koji će poreći da bi ti ishodi bili isti sve i da se Srbija u te kobne koloplete nije ni uključivala. Postoji li iko ko bi posumnjao u tvrdnju da bi se dva svetska rata baš isto završila, sve da se Srbija u ta vrzina kola nije ni hvatala? A one mrtve stotine hiljada glava niko "ne diže iz groba"; one silne žrtve koje su u narodnoj pesmi bile inspiracija za izraz "grob do groba", ispostavljaju se i pokazuju kao cena koja baš i nije morala da bude plaćena. Posle svih žrtava i gubitaka ostajala je lapidarna, ali poražavajuće surova konstatacija da smo bili i ostajali pobednici u ratu, a gubitnici u miru (Dobrica Ćosić).

Istorijski nauk mogao bi da bude vrlo jednostavan: ako smo se u prošlosti toliko puta zaletali u poduhvate koji su tako krvavo bili plaćani, a istorija bi svetske sukobe i lomove na vrlo sličan način rešavala i bez nas, možda bi logičan zaključak trebalo da bude da se u slične avanture nikad više ne upuštamo. Drugi nauk je jednako prosvetljujući: ako su svi ti naši zaleti

u glavolomne pustolovine bili, ovako ili onako, u krajnjoj liniji nacionalno inspirisani, možda ne bi bilo loše da se konačno okanemo tog nacionalizma. Pored toga što je etički problematičan jer ljude vrednuje i rangira po rođenju i poreklu, a ne po njihovom doprinosu datoj zajednici, on je zbog visoke rizičnosti i krajnje opasan jer greške naplaćuje skupo – pravim dankom u krvi. Taj *adžami oglan* dosta smo i obilno plaćali, možda je vreme da se okrenemo nekoj drugoj vrednosnoj konstelaciji.

VELIKI TROŠKOVI, SKROMNI EFEKTI

Ova najnovija inicijativa, inspirisana namerom da Srpstvo još jednom krene u plemeniti pohod ka ujedinjenju, izaziva zebnju jer liči na slična stremljenja iz naše bliže i dalje prošlosti. Zebnja je neotklonjiva, pa makar da je reč "samo" o kulturnom, verskom, poslovnom i, uopšte, *nacionalnom* srastanju u jednu čvršću i kompaktniju celinu. Zebnju ne otklanjaju gromka uveravanja da bi sve to bilo realizovano na strogo miroljubiv način, bez pribegavanja sili, u obliku i uz sredstva koji nikoga ne bi ugrozila. Prethodno data posve nepotpuna i neizbežno aproksimativna skica epohalnih trendova i krupnih, opredeljujućih događaja, nije prezentirana sa svrhom da verno odslika razvojne trendove koji će pouzdano biti generisani programom izgradnje srpskog jedinstva, nego samo sa ciljem da pokaže da i ovaj nacionalno inspirisan program spada u širu klasu velikih, *takođe nacionalno nadahnutih*, pregnuća koja su mnogo koštala, pre svega u ljudskim životima, a donela daleko ispod srazmere sa tim tragičnim troškovima. Kvalitativna svojstva ovog najnovijeg pregnuća na planu nacionalnog konsolidovanja takva su, dakle, da podsećaju na skupe i bolne nacionalne akcije iz prošlosti, i stoga dovoljna da kod upućenih izazovu brigu i nespokoj. Ovaj plan srpskog ujedinjavanja može svakako da ima neku svoju posebnost – *differentia specifica* – ali nema sumnje da njegova generalna svojstva neizbežno asociraju tragične istorijske klanice iz srpske istorije, tj. da je, uzimajući te epizode kao celinu nacionalnih stradanja, *genus proximum* isti.

No, pored tih sekularnih i istorijski dimenzioniranih razloga, za krajnju obazrivost postoje i praktičniji, konkretniji i manje "epohalni" razlozi, zbog kojih bi ovaj novi nacionalno podstaknut poriv mogao da bude nepoželjan i da se, kao i toliki slični iz prošlosti, završi sa vrlo velikim troškovima, a više nego skromnim ili čak beznačajnim efektima. Naši odnosi sa susedstvom gde živi najveći broj naših vanmatičnih sunarodnika krajnje su roviti i puni neizvesnosti, te stoga i nepredvidivi i dovoljno napeti da smotreni pristup diktira maksimalnu opreznost. Ti odnosi su takvi da bilo kakvo opsežnije i značajnije uspostavljanje veza sa sunarodnicima u susednim novonastalim nezavisnim zemljama, mogu jedino da budu tumačeni kao mešanje u unutrašnje poslove tih zemalja. Kako drukčije protumačiti znatno intenzivirane veze sa Srbijom kao maticom, nego kao izraz diskriminatorne politike koja u zemljama sa srpskom manjinom izdvaja tu manjinu i tretira je na povlašćen, vanstandardno privilegovan način? Zabrana mešanja u unutrašnje odnose drugih zemalja jedno je od temeljnih, apsolutno nezaobilaznih pravila u međunarodnim odnosima. To znači da bi vidljivije uplitanje u poslove drugih zemalja, pa makar to bilo na liniji povezivanja sa Srbijom kao maticom, naišlo na vrlo neodobravajuće, doslovno odbojne reakcije međunarodne zajednice, a iskustvo nas je valjda naučilo koliko je to skupo i neprijatno.

NEPOVERENJE MEĐU SUSEDIMA

Izdvajanje Srba van mase ostalog građanstva u tim susednim republikama ne može da ne izazove idiosinkratične reakcije, neodobravanje, pa i neke vidove neprijateljstva. Teško je prognozirati šta sve može da proistekne iz tog privida ili pojave diskriminacije i rezultujuće napetosti, ali je očito da, kakvu god formu da uzme, mora da bude nepovoljno. Čak i u slučaju najispravnije i najkonstruktivnije politike sa naše strane, moralo bi se računati sa sličnim reakcijama neodobravanja i nepoverenja. Razlog tome je nepoverenje između Srbije i većine susednih država koje se akumuliralo decenijama, i koje po kratkom postupku i na brzu ruku ne može da bude otklonjeno. Sama ta činjenica nepoverenja dovoljna je da se zaključi da novolansirani program "ujedinjavanja" ne može da se realizuje bez velikih troškova, dovoljno masivnih da pod ozbiljan znak pitanja stave ceo ovaj poduhvat. Gore od svega, bilo kakve akcije Srbije prema Srbima koji su građani drugih zemalja stvaraju u tim zemljama utisak da se srpska manjina pretvara u agenturu Srbije kao matice, a ništa nepovoljnije ne može se učiniti za Srbe van matice nego generisanje široke i duboke mržnje prema srpskoj manjini.

Nacionalizam je dugo, decenijama a kadikad i vekovima, taložena kužna ostavština prošlih međunacionalnih nesporazuma, žestokih napetosti i otvorenih, često krvavih konflikata. On svoju tešku senku baca na političku sadašnjost, ali i na svekoliku budućnost. Nacionalizam je veliko endemično zlo za čije će otklanjanje biti potrebno mnogo mudrosti, puno vremena, političke sreće ali i čistog pristupa i visoke moralnosti.

Veliki problem sa nacionalizmom je u tome što se na toj otrovnoj podlozi mnogo može zaraditi. Raspaljujući nacionalističku ostrašćenost, političari osiguravaju berićetnu berbu glasova, a dežurni kvaziintelektualci laku i brzu promociju, nezavisno od kvaliteta onoga čime zasipaju javnost. Nacionalizam je rovito područje fundamentalnog i destruktivnog sukoba između autentičnih društvenih interesa i partikularnih interesa društvenih koterija, koje na njemu (o)lako ostvaruju svoje asocijalne interese. Na iskorenjivanju nacionalizma mnogo toga moraće da se učini.

Jedna od relevantnih promena biće jasno uočavanje, a potom i odlučno povlačenje demarkacione linije između apologetskog *rodoljupstva* i kritičkog *patriotizma.* Među koracima koji će morati da se učine jeste i konačno shvatanje da kritičke ocene nacionalnih pojava i ličnosti, čak i kad su krajnje radikalne, nisu antipatriotske. Da li je Ilarion Ruvarac bio cepljen protiv patriotizma? Da li su starozavetni proroci, čak i kad su najteže zamerke upućivali svom izrailjskom narodu, bili izdajnici? Krajnje je vreme da se u redovima ovdašnje elite nađu novi Ruvarci sa hrabrošću i odlučnošću da najširoj javnosti upute poruke koje bi kod nje mogle da izazovu žestoke, upravo vehementne reakcije. Nema sumnje da je to vreme velikih, preteće teških rizika, ali i vreme jakih ljudi koji će te rizike znati i smeti da prihvate. ¶

Šper ide u Holivud

Leto soula

Povratak u Rems

17. Slobodna zona

Slobodo, pevaj

Motiv slobode, koja i na osnovu toga što se moglo spoznati u pet filmova o kojima će ovde nešto pomnije biti reči ostaje prilično varljiv, možda i u biti neuhvatljiv koncept, ako ne i konstrukt večito pred vratima boljih i pravičnijih društava i svetova koji nikako da nastupe

Ako smo odgovorni gledaoci/posetioci bioskopa, pa na projekciju stižemo na vreme, čak nekoliko minuta pre početka projekcije umesto da u mraku podižemo pola reda i već u prvim minutima dekoncentrišemo te svoje "kino-saborce za jednokratnu upotrebu", vreme do gašenja svetala u sali možemo da prekratimo tako što ćemo pročitati nešto mudro. Evo, recimo u studiji *Knjiga u slikama i rečima o iskustvu stranih radnika u Evropi* Džona Berdžera i Žana Mora (prevela Slavica Miletić, objavila Fabrika knjiga) nalazimo i sledeće opažanje: "Ako zanemarimo apologete, istorija dva prethodna veka može se opisati samo kao paklena. Teško je poverovati da je upravo u tom periodu napušten pojam Zla kao sile. Uprkos svim mistifikacijama i predrasudama u školskim udžbenicima, svako školsko dete u razvijenoj Evropi uči ponešto o prethodnoj istoriji kapitalizma: trgovina robljem, zakoni o sirotinji, dečji rad, fabrički uslovi, armagedon 1914 1918. Suočen sa tim činjenicama, kapitalistički sistem tvrdi da je evoluirao i da se nečovečnosti iz ranijih vremena više ne mogu ponoviti. To tvrđenje je prećutno sadržano u svakom javnom govoru: mi živimo – tako nas uče – u demokratskom sistemu koji poštuje ljudska prava. Nedopustivi oblici ponašanja u prošlosti nisu suštinski povezani s pravom prirodom sistema."

MOTIV ELUZIVNE SLOBODE

Prateći u asocijativnom smislu upravo iskazano, možemo stići do eventualnog i dovoljno ilustrativnog i ubedljivog zajedničkog sadržatelja nekoliko lako uočljivo i po više osnova raznorodnih filmova sa programa 17. po redu Filmskog festivala Slobodna zona (većina filmova je sad u ponudi ovdašnje striming-platforme KinoKauch, te još nije prekasno da se uhvati priključak). Naravno, tu je kao iznimno važna kopča motiv slobode, koja i na osnovu toga što se moglo spoznati u pet filmova o kojima će ovde, u ovom zbirnom prikazu, nešto pomnije biti reči ostaje prilično varljiv, možda i u biti neuhvatljiv koncept, ako ne i konstrukt večito pred vratima boljih i pravičnijih društava i svetova koji nikako da nastupe. Krenemo li, recimo, od vrlo dobrog i veoma pitkog ostvarenja *Plesač sa Kube* (Cuban Dancer), koje nam je stiglo sa preporukom svetske premijere na ovogodišnjem izdanju Berlinskog filmskog festivala, s pričom o simpatičnom i veoma motivisanom mladiću koji samo želi da pleše i da nastavi da uči ples na rodnoj mu Kubi, a u, reklo bi se, prilično zdravom porodičnom okruženju, brzo stižemo do suštinske nemogućnosti izbora pri poretku stvari gde se kao već duboko uvređeni konstrukt poželjnog ponašanja nameće iseljenje u susednu Ameriku, gde će svi članovi porodice do te mere potonuti u mulj svrsishodnog i iznurujućeg rada da se gotovo neće ni viđati. Tu negde možemo da uvedemo motiv eluzivne slobode, i to na fonu priče o plesu/baletu, vidu umetnosti i umetničkog izražavanja gde je slobodarska devijacija u odnosu na međe i ograničenja izraza možda i najizraženija (muzika, pozorište, film, likovne umetnosti u svim pojavnim oblicima... naprosto, hteli to autori i/ili izvođači ili ne naprosto moraju da pristanu na kalupe očekivanog izraza i sa njim uvezanog pakovanja, dok balet/ples, ukorenjeni u nužnosti tela koje se u tom kolopletu pokreta često otvoreno i drsko opire nametima fizikusa, pružaju privid slobode čak i ako je suprostavimo doživljaju onoga što je ljudskom telu u smislu pokreta svojstveno i uobičajeno). *Plesač sa Kube*, ostvarenje reditelja Roberta Salinasa, kreće od jednostavne i već u samom zametku čvrste postavke sa dovoljno filmičnim i zanimljivim centralnim likom, ali brzo postaje jasno da na tom planu ovaj film ostaje na temelju tropa znanih iz sličnih priča, te najsnažniji utisak ostavlja u dodatno porivom za slobodom potcrtanim scenama u kojima naš borbeni mladi junak pleše u postojećim prostorima uz podosta improvizacije i u kontrastu sa onim što smo pratili na časovima formalne obuke. U par mahova ovaj film gubi fokus, a ostaje i žal što se film nijednog trenutka ne bavi očiglednim suprotnostima unutar te dihotomije kubanske škole baleta (u jasnoj vezi sa sovjetskim klasicističkim pristupom, koji, pak, ostaje u dovoljno snažnoj vezi sa narodnim plesovima) i, sa druge strane, hladne i kalkulantske svrsihodnosti američkog viđenja baleta, uvek na par koraka do odveć estradnog. I time se mogla naglasiti trusnost tla po kome se mladi Aleksis kreće, uz silnu želju da nastavi da pleše i postane što bolji u tome, negde u dubini kadra ipak potpuno svestan evidentnih žrtava (uključujući one intimne

Plesač sa Kube

Najlepši dečak na svetu

ako možeš!

ili identitetske) koje je položio na oltar životnih izbora ponajpre svojih bližnjih.

NAMUČENA DUŠA

Sa druge strane, u svojoj idejnoj arhitektonici motivskog i tematskog sadržaja vidno je složeniji švedski film *Najlepši dečak na svetu* (The Most Beautiful Boy in the World), koji u žiži ima neveselu sudbinu Bjorna Andersena, dugo ikonične pojave sedme umetnosti, znanog isključivo po roli oku ugodnog dečaka eterične pojave, Tađija, u čuvenoj Viskontijevoj ekranizaciji Manove *Smrti u Veneciji*. Mnogo godina kasnije u odnosu na te dane, kako će se brzo ispostaviti, instant-slave, autori Kristina Lindstrom i Kristijan Petri nam Bjorna predstavljaju kao usamljenika sa margine društva i u neku ruku i sa možda tamošnjeg socijalnog dna, što ovaj film dovodi u analogiju sa dokumentarcem o nekada takođe ponajpre po mladalačkoj lepoti i šarmu prepoznatljivog Helmuta Bergera. Tu se srodnost između ova dva ostvarenja i završava, jer *Najlepši dečak na svetu* hitro kreće put svog središta i te fokalne tačke dvoje pomenutih autora – istraživanja šta je sve sledilo nakon Viskontijevog izbora malodobnog Bjorna za naoko ne preterano zahtevan glumački zadatak u *Smrti u Veneciji*. Ipak, autori tu pokazuju prilično takta, te se iz Bjornovih blago kriptičnih iskaza može saznati da je ubrzo, u tim nežnim i nezgodnim godinama u vrtlogu puberteta, postao plen pedofila i docnije sponzora života na visokoj nozi iz tih viđenijih krugova. Bjorn je (u sadašnjem izdanju) prilično urušen čovek i namučena duša, sa tragovima bolesti ovisnosti, porodičnih tragedija i višedecenijske despresije, dok su prećutani akteri, pretpostavimo, već poodavno počivši, te otuda možda proizilazi naročena taktilnost. Ipak, uz podsećanje da Viskonti nije krio svoju gej orijentaciju, kao i da su ogroman deo muške ekipe filma činili takođe gejevi, pri čemu je Viskonti sa svojom mladom zvezdom imao i začudan ugovor koji se ticao sineastinog vlasništva nad Bjornovim licem i likom u trajanju od tri godine, sasvim je jasno o čemu je reč u ovom bezmalo pa odličnom ostvarenju, koje donosi obilje precizno odabrane i u celinu udenute arhivske građe, a kome možda manjka svedočenja Bjornove supruge i ostalih skandinavskih svedoka njegovih docnijih posrtanja. Međutim, i te zamerke gube na snazi u potresnim završnim scenama u kojima pratimo Bjorna kako pokušava da se snađe u Veneciji danas, kanda, u potrazi za nagoveštajima sugerisane slobode u životu filmske zvezde kakvom nikad zbilja nije postao.

POTENCIJAL POPULARNE KULTURE

Ovde možemo da se nekako prikladno nadovežemo pričom o dometima istinski odličnog američkog dokumentarca *Leto soula* (*Summer of Soul* ...Or, When Revolution Could Not Be Televised), iza koga stoji reditelj u esnafskim krugovima poznatiji kao Kvestlav (Questlove). Slično kao kod dva prethodna ostvarenja pokrivena ovim petokrakim prikazom, polazna ideja je i ovde krajnje jednostavna, sa možda i ponajviše vešto posejanih implikacija koje nam na onom uvek važnom značenjskom nivou ovo ostvarenje pruža – naime, u pitanju je film koji se ogromnim delom oslanja na decenijama zatomljeni, možda i ciljano u senku popkulturnog pamćenja i baštine izgurani snimak (četrdeset sati dug), kako su decenije odmicale, dalekosežno sve uticajnijeg koncerta crnačke muzike održanog na ulicama Harlema leta 1969. godine. Sam snimak je izvanrednog kvaliteta, sve se dešava tokom očigledno divnog letnjeg dana pred evidentno ushićenom publikom (oko 50 hiljada prisutnih) i sa nesporno nadahnutim izvođačima, sabranim iz svih tada prisutnih žanrova i rukavaca afroameričke muzike te ere, uključujući, recimo, i rubnije vidove unutar tog notnog galimatijasa, poput starostavnog gospela ili karipskih zvukova. Snimke nastupa sve samih glumačkih legendi diskretno prate svedočenja i dalje živih učesnika ili znalaca i eksperata iz domena popularne kulture i sociologije, a u pomenutom motivsko-tematskom aspektu priča se po tim implikacijskim, elegantno izvedenim šavovima grana, te se u smislu kinestetski superiornog i krajnje rečitog prikaza istorije tadašnjih i tamošnjih privatnih života dosta brzo stiže do ekonomično i odmereno postavljene priče o rasnoj segregaciji, brojnim primerima i pojavnim vidovima društvene krivde i neravnopravnosti, pri čemu u fokusu čitavim tokom gotovo dva sata trajanja ostaje i podsećanje na nikada pobeđeni i zauzdani, a samim tim onda i slobodarski ustrojen emancipatorski potencijal popularne kulture, ovde dodatno naglašen izrazito zanimljivim i uticajnim društvenim kontekstom prevratničke biti upravo tih godina unutar recentnije istorije SAD. Posebnu zanimljivost ovde predstavlja činjenica da se naročeni muzički spektakl odigravao istog dana kada i iskrcavanje američkih astronauta na Mesec, čime je mudro potcrtana ta važna podvojenost – tokom i dalje suštinski nepotrebnih misija na daleke adrese našeg univerzuma, drugi su se borili za ono bazično, suštinsko – identitetsku samobitnost i pravo na slobodu i javno proklamovanu i obećavanu jednakost, a sve to uz pomoć izvrsne i sa ove tačke gledišta dokazano vredne muzike.

Nešto naoko posve drugačije stiglo nam je između dve špice izraelskog ostvarenja Šper ide u Holivud autorke Vanese

»

Lape, koja se maestralno izborila sa sijaset mogućih pravaca u kojima je mogla da joj pobegne ova priča o poratnom, prilično bezbrižnom životu istoriji i istorijskom pamćenju dobro znanog Alberta Špera, vodećeg i najvoljenijeg Hitlerovog arhitekte. Naime, ovde je fokus na onome što je usledilo nakon Šperovog izlaska na slobodu, kada je svoja sećanja na period nacističke vladavine pretočio u bestseler koji se prodao u nekoliko miliona primeraka, a što je, između ostalog, dovelo do Kubrikove želje da ga pretoči i u holivudskim vazda skupim parama finansiran film. Film zapravo počiva na audio-snimcima razgovora koje je Endrju Birkin, Kubrikov štićenik i pomoćnik (ali i brat Džejn Birkin) vodio sa Šperom u pokušajima da se dođe do prihvatljive prve ruke scenarija po meri događaja koji su tu opisani, ali i po projektovanim potrebama samog Stenlija Kubrika, a tu su i savetodavni razgovori tada mladog Birkina sa čuvenim sineastom Kerolom Ridom. Sve to u filmu čujemo kroz naknadno snimljeni tekst (po ulogama, u audio-izvođenju glumaca), što donekle olakšava praćenje ove pritajeno mučne priče u čijem srcu jasno i glasno bije zapitanost autora nad onom čuvenom arentovskom postavkom o banalnosti zla. Šper je očigledno i u tom trenutku bio čovek vitalne energije, relaksiran ugodnim životnim okolnostima, uz to, kanda, i potpuno svestan svoje pozicije svojevrsnog superstara u viđenju brojnih sunarodnika, a za koga se, eto, sada i konkretno zanima Holivud, te ga kroz razgovore sa Birkinom pratimo i kao dobrohotnog saradnika koji ne bi da stoji na putu svojim budućim saradnicima, ali koji i dalje ima poprilično kontrolu nad vlastitim narativom, odnosno, narativom o vlastitoj zločinačkoj prošlosti (u tom pogledu, prilično jezivo zvuči suština Šperove odbrane pred optužbama za učešće u krvoločnom nacističkom "rešavanju jevrejskog pitanja" na prostorima na koje je šapu bacala Hitlerova Nemačka, kada Šper mirnim glasom pojašnjava da je on uvek insistirao da se zarobljeni koriste kao radna snaga u njegovim arhitektonskim i drugim poduhvatima, a ne da ih se drži u koncentracionim logorima). Naprosto, ovaj film Vanese Lape je izvrstan kako po osnovi onoga što nam jasno predočava i na šta nas mirnim i naglašeno preglednim izlaganjem podseća, tako i onim što je ostavljeno gledaocima da sami osveste nakon što film stigne do odjavne špice.

A vrlo dobar je francuski dokumentani film *Povratak u Rems* (*Retour a Reims* (Fragments)), proistekao iz memoarskog eseja, a neki kažu i romana iz pera znamenitog francuskog mislioca Didijea Eribona. Film je dat u dva čina, uz epilog u konačnici, kada se taj dijahronijski prikaz nepopravljive socijalne i ekonomske nepravde i brojnih dokaza izrabljivanja ekonomski u samom, možda i sudbinskom startu osujećenih od strane vlasnika kapitala, ali i države koja se gotovo nepogrešivo svija uz moćne i svoje izbore pravi imajući na umu najpre njih – povlašćene i mahom osione, susreće sa današnjim primerima i vidovima pobune i radikalno leve borbe za bolji svet. Uz pomoć glasa mlađe glumice Adel Enel na poziciji naratorke, scenarista i reditelj Žan-Gabrijel Perio razložno nas vodi kroz intelektualističkim valerima i iskrenim čovekoljubljem obogaćenu i protkanu Eribonovu prozu, dobrim delom uspevajući da izmakne zamke previše lake poente. Eribon, naime, kreće od svoje čukunbabe, a fatumska mustra ostaje nepromenjena do novijih kolena u toj porodičnoj istoriji, krcatoj žrtvama društvenog uslovljavanja i unapred dodeljenih i temeljno zacementiranih društvenih uloga pred kojima se metaforično oružje kad-tad jednostavno mora položiti (iz filma, na primer, saznajemo da na uzorku od 1000 dece iz radničkih porodica tek 34 njih nastavlja školovanje, čime se dodatno konsoliduju barikade na prelazima između jedne u drugu društvenu klasu). Donekle je šteta što je iz ove ekranizacije izostavljen osvrt na Eribonovo svojevrsno stradanje na konto homoseksualne orijentacije (a to je važan deo njegovog identiteta), koja je, gle čuda, naletala na neprobojni zid bigotizma, a koji je opet ogromnim delom uslovljen nasleđenim društvenim ulogama u tom klasno i drugačije strogo kodiranom društvu manje ili više uspešno zamaskirane nepravde. ¶

ZORAN JANKOVIĆ

O umornim

Pripisivanje drugome "želje za osvetom" itd. stari je, poznati, potvrđeni psihološki mehanizam, koji se zove projekcija (na drugog se projektuje ono što bi bila vlastita reakcija) i služi koliko ličnoj odbrani, toliko i pritisku na drugu stranu, u ovom slučaju blaćenju i klevetanju one koja se doživljava kao protivnik

Piše: **Drinka Gojković**

Dvadeset trećeg septembra ove godine dobila sam od urednice izdavačke kuće Kontrast predlog za saradnju: dve knjige s nemačkog, poezija i proza. U i-mejlu je, uz to, pisalo i: "Rado bismo se sreli s Vama i razgovarali o *Estetici otpora*, jer imamo dalje predloge za Vas".

Odgovorila sam (27. septembra) da zahvaljujem na predlogu, ali da pre bilo kakvih dogovora molim da se uzme u obzir činjenica da ću u pisanoj formi kritikovati srpski prevod Vajsove *Estetike otpora*, te da s obzirom na to izdavač treba da odluči hoće li da sarađuje sa svojom kritičarkom ili ne.

Na ovaj moj dopis nije bilo odgovora.

Kad je kritika ("Jesmo li izgubili *Estetiku otpora*") 4. novembra objavljena u nedeljniku "Vreme", smatrala sam osnovnom pristojnošću da tekst pošaljem urednici koja mi se svojevremeno obratila. Nije mi odgovorila ona, nego Vladimir Manigoda, osnivač izdavačke kuće Kontrast:

"Žao mi je što ste napisali ovaj tekst jer on ni na koji način nije usmeren ka eventualnom poboljšavanju prevoda ili rešenju mogućeg problema. Ovako ste samo postali deo još većeg problema. Lako ste ovakav tekst u formi mejla mogli da napišete i nama i da možda dogovorimo saradnju vezanu za korekturu ili čak i novi prevod. Činjenica da ste ime Kontrasta u tekstu pomenuli daleko više puta nego samog prevodioca dovoljno govori o vašim namerama. Ovako se bojim da ćemo ovaj

Jesmo li izgubili *Estetiku otpora?*

frazama i dimnim zavesama

razgovor nastaviti u sudnici gde ćete objasniti kako je moguće da je vama izdavač važniji od samog prevodioca koji je pomenutu knjigu i preveo." Naveo je i da je prevod imao "više pozitivnih kritika u novinama i dve vrlo posećene promocije", kao i to da "Slobodan Damnjanović nije bilo ko u svetu prevođenja već čovek koji u svojoj bogatoj prevodilačkoj karijeri koja traje već skoro pedeset godina ima daleko više prevoda nego vi. Samo sa nemačkog jezika preko dvadeset knjiga što dovoljno govori o našoj želji da prevod bude urađen na najbolji način."

Teško da bi se "taj i taj broj knjiga" mogao uzeti za merilo bilo čega osim kvantiteta, ali to je najmanje problematično mesto u dopisu izdavača Manigode.

Manigoda se služi retorikom studentskih pobuna iz vremena moje mladosti, od Nemačke do SAD: "Ako nisi deo rešenja, onda si deo problema". Ta lozinka značila je upravo suprotno onome što u nju učitava Manigoda. Značenje je, naime, nekada bilo: ako *javno* ne učestvuješ u pobuni, ti podržavaš rđavo postojeće stanje i *zbog toga* si deo problema. *Javna* kritika bila je deo pobune; ćutanje ili šuškanje iza zavese – njena negacija (i, implicite, afirmacija rđavog stanja).

Izdavaču Manigodi javna kritika ne godi. U četiri oka – kako da ne, sve zajedno s mogućnošću "korekture" objavljenog prevoda ili čak s prevođenjem nanovo . Ali javno? E, to nikako!

"Činjenica da ste ime Kontrasta u tekstu pomenuli daleko više puta nego samog prevodioca dovoljno govori o vašim namerama". Zbog tih pretpostavljenih namera, čiju sadržinu, doduše, ne otkriva, poseže Manigoda za sredstvom odavno oprobanim u srpskoj javnosti: preti sudom. Čemu bi tu trebalo suditi? Tome što je u kritici prevoda izdavač kritikovane knjige uopšte pomenut ili tome što je pominjan nedopušteno često? Koliko je puta dopušteno? Koga da pitamo za limit? I još, ako nije dozvoljeno javno pomenuti izdavača, znači li to da se on, u stvari, svog izdanja odriče? Ko, po mišljenju izdavača Manigode, ima završnu reč kad je štampanje knjige u pitanju? Preciznije, ko daje odobrenje za štampu? I da li je u izdavačkoj praksi kako je vidi izdavač Manigoda odobrenje za štampu još uopšte od značaja? Pitanje odgovornosti za izdato delo uopšte se više ne postavlja? Zaista, kakva udobna pozicija.

Kako izdavač Manigoda, tako i prevodilac Damnjanović sluti da kritičarka kritikuje njegov prevod ne zato što prevod ne valja, nego iz sasvim drugih, skrivenih, mračnih razloga. I kaže: "Gospođu Gojković nikada nisam sreo u životu pa joj samim tim nisam mogao učiniti nikakvu nepravdu i probuditi u njoj želju za osvetom, pa mi nije strana pretpostavka da je njena kritika možda uperena protiv jednog mladog, uspešnog i izuzetno perspektivnog izdavača".

Predmetom kritike se, dakle, ne smatra prevod objavljene knjige, nego naprotiv nadređena instanca – u ovom slučaju, izdavačka kuća. Kako bi lepo bilo da u toj reakciji ima bar malo originalnosti! I izdavač i prevodilac toliko zdušno prigrljuju praksu savremenog političkog govora, prema kojoj je svaka kritika samo i jedino izraz zakulisnih namera, zlobe i omraze, osvetništva, da čitaocu ostaje samo da se čudi što tu duboko destruktivnu praksu neguje upravo onaj koji je svoju IK nazvao *Kontrast*. Kontrast čemu kad se preuzima ono što je u javnom govoru (i ponašanju) najgore?

Inače, pripisivanje drugome "želje za osvetom" itd. stari je, poznati, potvrđeni psihološki mehanizam, koji se zove projekcija (na drugog se projektuje ono što bi bila vlastita reakcija) i služi koliko ličnoj odbrani, toliko i pritisku na drugu stranu, u ovom slučaju blaćenju i klevetanju one koja se doživljava kao protivnik (= kritičarka).

U svojoj "kritici" moje kritike prevoda *Estetike* prevodilac Damnjanović ni jednom rečju se ne osvrće na svoje, sa moje strane pokazane i dokazane belodane greške svih vrsta (od pogrešnih značenja do ogrešenja o stil, da sad ne idem nanovo u detalje), nego lovi tobožnje kritičarkine greške u "alternativnom prevodu". Što se njih tiče, korisno je da u vezi s rečima koje ga zbunjuju ("paska", "okrastali") pogleda i šestotomni Rečnik srpskog i hrvatskog književnog jezika u izdanju Matice srpske, a u vezi s pridevom "mogućan" da, pored Rečnika, obrati pažnju i na gramatički fenomen koji se zove pridevski vid.

Što se pak njegovih opažanja "o veštini i zadatku prevodioca" tiče, srećniji bismo bili bez njih. "Prevod nije mehaničko preslikavanje stranog teksta, prevod je umetnost. Kada je u pitanju književnost, ne prevode se reči, prevode se slike; ne čuva se doslovni red reči i dužina rečenice, čuva se lepota izraza i snaga doživljaja... Moj prevod je tumačenje, prenošenje sadržaja dela iz jedne u drugu kulturu". Ove umorne fraze pre su dimna zavesa iza koje nema ničega, nego bilo kakvo objašnjenje veštine prevođenja, o umetnosti da i ne govorimo. Između preslikavanja teksta i nalaženja adekvatnog, autoru srodnog rešenja u drugom jeziku puca ogroman prostor. Ne čuva se "lepota izraza" (Vajs bi se tri puta okrenuo oko sebe kad bi čuo ovakvu karakterizaciju svoje proze), niti se autorov tekst "tumači" tako što mu se oduzimaju njegova osnovna i bitna svojstva. Ponoviću citiranu rečenicu Džordža Štajnera (valjda ne treba objašnjavati ko je on): "Prevođenje je egzaktna umetnost". Prevodilac Damnjanović je nju u mojoj kritici prevoda *Estetike* previdео ili je nije razumeo. Da, u pitanju je oksimoron, spoj protivrečnih pojmova koji tvore novi pojam, i poenta je upravo u tome: spoji znalački ono egzaktno (precizno, tačno, merljivo) i ono umetničko (imaginativno, neortodoskno, slobodno) i prići ćeš onome što se zove umetnički prevod. "Sloboda" ni u prevođenju ne znači raspojasanost i proizvoljnost. Ne treba studirati filozofiju da bi se znalo: sloboda koja sebi ne ume da postavi ograničenja nije sloboda nego haos. A kome treba još haosa, u književnosti i inače?

I, da, za sam kraj, jedna gramatička napomena: genitiv množine imenice prevodilac nije "prevodioca" (to je genitiv jednine), nego "prevodilaca". Damnjanović na jednom mestu kaže: "Nikad sebi ne bih dozvolio da idem za tuđim tragovima, da lovim greške svojih kolega prevodioca". Pa, jasno je i zašto. ¶

Julija u Jugosferi

August Strindberg: *Gospođica Julija*; režija Haris Pašović; Madlenianum, Zemun

U Madlenianumu je reditelj Haris Pašović postavio Strindbergovu *Gospođicu Juliju*. Ovaj komad je za istoriju evropske drame i pozorišta značajan iz bar dva razloga – to je jedan od prvih naturalističkih komada, a drugi je taj što je pisac najavio tzv. krizu drame svesno ostavivši nerazjašnjenom motivaciju glavne junakinje. Nije jasno zašto je gospođica Julija sišla u kuhinju, imala seksualnu avanturu sa slugom Žanom i zatim se ubila. Pored toga, drama *Gospođica Julija* se bavi i sukobom polova i sukobom društvenih klasa.

Haris Pašović je odlučio da *Gospođicu Juliju* postavi kroz prizmu klasnog sukoba jer je, kako piše u programu predstave, smatrao da je to goruć problem današnjice. Komad je stavio u novi kontekst – dešava se u bogatoj slovenačkoj porodici u Sloveniji, a sluge su predstavnici naroda bivše nam domovine – Žan (Strahinja Blažić) je Srbin iz Lazarevca, a njegova verenica Kristina (Mina Pavlica) je Hrvatica iz Like. U Strindbergovom komadu postoje seljani koji pevaju pesme vezane za Ivanjdansku noć tokom koje se i dešava komad. Ovde je ta indikacija upotrebljena da bi se u priču uveli i drugi predstavnici naroda i narodnosti bivše Jugoslavije: Snježana (Katarina Bradonjić), Rijad (Nikola Knežević), Goci (Jovan Veljković), Nemanja (Filip Stankovski), Jelena (Sofija Kovačević) i Anđela (Ksenija Repić). Oni prave razuzdanu žurku koja, kao i mnoge ovdašnje žurke, počinje nekakvim urbanim zvukom (muzika Marko Grubić), a na vrhuncu se peva i igra uz narodnjake. Između koreografskih scena (koreograf Igor Pastor) ovi junaci pričaju o savremenom odnosu gospodara i radnika i problemima savremene ekonomske emigracije. Time je napravljen savremeni okvir za komad, no ostaje ključno pitanje – zašto je gospođica Julija uradila to što je uradila?

Pašovićeva gospođica Julija (Sara Dirnbek) ima očigledan problem sa viškom kilograma. To je veoma interesantno rešenje, a objasnićemo i zašto. U savremenom razvijenom svetu problem gojaznosti se često tiče nižih društvenih slojeva koji se hrane skrobom, jeftinim ugljenim hidratima, mastima i džank fudom. Nasuprot njima, bogati imaju niz mogućnosti kako da izbegnu gojaznost – proteinska ishrana, lični trener, estetska hirurgija... Insistiranje na vitkosti je naročito karakteristično za devojke. Ako imućna i zdrava devojka i pored svih mogućnosti koje su joj na raspolaganju ipak ima znatan višak kilograma, to ukazuje na ozbiljan psihološki i zdravstveni problem. To za sobom povlači i socijalni problem – takva devojka nije poželjna i verovatno je nesigurna i frustrirana. Ako je takva devojka u poziciji gospodarice onima koji su vitkiji i time poželjniji od nje, a susret se dogodi u noći punoj alkohola, kokaina i glasne muzike, eto plodnog tla za svakovrsna nerazumna ponašanja. Haris Pašović je u biografiju svoje gospođice Julije dodao da je ona ćerka iz braka aristokrate Slovenca i Srpkinje koja je verovala u pravdu i jednakost. To se dobro nadovezalo na biografiju lika kako ju je dao pisac, ali i dodalo mogućnost da se stvori igra dominacije jezikom. Kada gospođica Julija nastupa kao gospodarica, obraća se Žanu i Katarini na slovenačkom, kada želi da se približi Žanu, onda govori na lošem srpskom. Žan (Strahinja Blažić) je, nasuprot gospođici Juliji, atraktivan i veoma frustriran zbog svoje pozicije sluge, tako da je i sa te strane Haris Pašović otvorio mogućnost da svi oni potezi koji su u komadu naizgled teško objašnjivi u ovoj postavci postanu verovatni. Sasvim je moguće da bi jedna nesigurna osoba (pod dejstvom alkohola i kokaina) iskoristila svoju poziciju gospodarice da dođe do atraktivnog partnera i sasvim je verovatno da bi atraktivan muškarac zamenio atraktivnu partnerku za neatraktivnu ako bi mu ova obezbedila uspinjanje na socijalnoj lestvici. Međutim, ono gde nastaju problemi je kako je režiran naturalizam. Naime, u svojoj rediteljskoj eksplikaciji reditelj piše o naturalizmu ovog komada i naturalizam jeste generalna linija ove postavke, s tim što ga reditelj svojom postavkom često "izdaje".

Navešću samo nekoliko primera: scenograf Aleksandar Denić je napravio modernu, izuzetno hladnu hiperrealističku kuhinju sa dve naspramne radne površine koje su metafora dva klasna tabora i istovremeno uspešno omeđuju prostor igre. Reditelj u mizanscenu napravi da Žan, kada se naljuti, besno lupi u zadnji zid i mi po zvuku prepoznamo da je u pitanju obična kulisa. Dalje, koreograf Igor Pastor na muziku Marka Grubića napravi koreografiju koju mladi glumci sa posvećenošću nauče. Međutim, kada na vrhuncu žurke zaigraju kolo, oni izgledaju kao dobro uvežbano kulturno-umetničko društvo, a ne kao gomila pijanih i drogiranih koji nesvesni sebe i prostora veselo đipaju. Ima i materijalnih grešaka – grupa mladih koji predstavljaju sluge govore o putevima koje su kao ekonomske izbeglice prošli pa spominju i more. Tragično putovanje morem je obeležilo talase emigranata iz npr. Sirije. Međutim, ako su to jugoslovenski emigranti, onda oni

Fotografije: Zoran Škrbić

nisu putovali morem već kopnom do Slovenije. No, najveći problem postoji u glumačkim scenama – reditelj i glumci nisu uspeli da nam sasvim objasne kako i zašto Žan i Julija prelaze iz jedne vrste odnosa u drugu – iz strasti u agresiju ili iz dominacije Julije u dominaciju Žana. Reditelj je glumce kada govore duže pasaže intimne ispovesti, stavio na proscenijum iako u Strindbergovom tekstu koji je objavljen u programskoj knjižici lepo piše: "... želim od sveg srca da se odlučujuća scena ne igra pokraj suflernice". Tako je, na primer, reditelj glumcu koji igra Žana naložio da za lik veoma važan tekst o tome kako je Žan u detinjstvu video Juliju u bašti pa se zaljubio, govori na proscenijumu gledajući u pravcu balkona. U toj sceni Žan, u stvari, izmišlja čitavu priču da bi zaveo Juliju; ako je zavodi, zašto njoj ne govori? Takvi propusti u režiji glumačkih scena čine da se povremeno stiče utisak kako radnja tapka u mestu i da nam skoro promaknu neke veoma dobre ideje vezane za motivaciju lika gospođice Julije. Ona je prišla Žanu zato što je htela da je voli bilo ko, pa makar i sluga, ali pošto ona nije u stanju da voli sebe takvu kakva je, upada u niz opasnih i ponižavajućih situacija koje dovedu do toga da to mlado i nesigurno biće odluči da se ubije. Završna scena je urađena nevešto – gospođica Julija teatralno odlazi nekuda sa nožem, a Žan u *real time-u* kuva kafu koju će odneti njenom ocu. Publika razume da Žan kuva kafu u nadi da će se vratiti normalnom životu sluge, ali teško da je iko mogao da razume kuda je sa nožem otišla Julija. Naturalističko prikazivanje pojedinih scena (seks, peting, kuvanje kafe...) je u direktnoj stilskoj suprotnosti sa nekim drugim scenama (npr. goli Žan sa električnom gitarom uključenom u pojačalo svira stojeći na kuhinjskoj radnoj površini, govorenja prema publici) i stvara nepotreban šum. No, to su problemi koji bi se dali rešiti ako ima volje (a svi mladi glumci su pokazali izuzetnu posvećenost) i želje da se nelogičnosti razreše i problematične scene prerežiraju. Glavno je pitanje da li reditelj Haris Pašović i producent Madlenianum imaju volje i želje za takvim promenama nakon premijere. ¶

MARINA MILIVOJEVIĆ MAĐAREV

Košmarni san, neosvešćenost

***Balkan Bordello*, Jeton Neziraj, režija Bljerta Neziraj, koprodukcija: *La MaMa Theatre* Njujork, *Atelje 212* Beograd, Ćendra Multimedia Priština, *Moj Balkan* Njujork i Beograd**

Foto: Ferdi Limani

ČISTAČICA:
Kažem vam ja
Ovoj zemlji nema spasa
Otišla je bestraga
Znate li zašto?
Dlake, dlake su tome dokaz
Nikada nisam videla više dlaka
Nego što vidim sada, u ovom motelu
Nalazim ih svuda
Pod jastucima u sobama
Na lavabou, na podu
Pod krevetom, na krevetu
Pod stolom gde se pije rakija
Na rubovima čaša,
na kutijama njihovih cigareta
Svuda, svuda ih ima

U podnaslovu drame *Balkan Bordello* stoji da je to saga o jednoj balkanskoj porodici, a komad je transponovana Eshilova *Orestija*.

Scena predstavlja motel u kojem žive Klitemnestra i Agamemnon. Transpozicija se svodi na Agamemnonov povratak iz rata u trenutku kada Klitemnestra već živi sa ljubavnikom Egistom. Motel je u zagasitocrvenim tonovima koji neodoljivo podsećaju na bordel. Ako ste gledali *Edipa u Korintu*, komad Ive Svetine, ne možete se oteti gotovo sličnom asocijativnom sledu slika. Kao i na dvoru u Korintu iz doba Edipove mladosti, a pre nego što će ga zadesiti zla kob, nazirem da će se kreativnim radom umetnika i kroz ovu predstavu po ko zna koji put postaviti pitanje kako prekinuti začarani krug nasilja, krvnik–žrtva–osveta, na koji način ćemo biti suočeni sa izborima unutar prastare matrice nasilja i osvete, i koje ćemo izbore načiniti u sebi kao gledaoci, koje će izbore načiniti izvođači, a koji se ponavljaju kroz generacije.

Kao u *Orestiji*: Klitemnestra ubija supruga Agamemnona, nju će ubiti sin Orest da bi osvetio oca, a Elektra, kćerka Agamemnona i Klitemnestre, mrziće majku i obožavati oca... Komad »

Foto: Ferdi Limani

Jetona Neziraja *Balkan bordello* vodi nas kroz krizu porodice, društva i pojedinca, koji po ko zna koji put u svom postojanju nastavlja sa lancem nasilja iz generacije u generaciju.

Klitemnestra će kroz svoj osvetnički čin na trenutak poravnati tasove na terazijama i postati svesna da je točak nasilja pokrenut, da će je sustići sudbina istovetna Agamemnonovoj. Uloge muškarca i žene su polarizovane do ekstrema i prikazuju svu brutalnost svake polarizovanosti, bez obzira na to da li ona je polna ili društvena i politička, odslikavajući strast zagrljaja Tanatosa i Erosa u večnom poništenju.

Pristup u scenskom radu (scenografija Marija Kalabić, dizajner svetla i vizuelni koncept predstave Niko de Roj) je naturalistički. Rediteljka Bljerta Neziraj likove i njihove postupke obrađuje kroz upotrebu groteske i boji ih brutalnošću.

Glumci Oni Džonson, Svetozar Cvetković, Džordž Drens, Judžin d Pudžin, Valoa Mikens, Džon Gutjerez, Mati Barber-Bokelman, Ivan Mihailović, Met Naser i Verona Kodža doslovce slede princip naturalističkog pristupa rediteljke, verno reprezentujući sirovost sila u pozadini radnje.

Dramaturški iskaz (dramaturzi su Dimitrije Kokanov i Zišan Ugurlu) oslanja se na etnomoralne zabrane i norme koje krutom i slepom neumitnošću likove na sceni stavljaju čas u uloge krvnika, čas u uloge žrtve, verno slikajući nemoć neosvešćenih likova da te uloge ukinu.

Rediteljka dramatizuje strahotu lica sudbine unutar date društvene i porodične strukture. Klitemnestra će praktično zauzeti Agamemnonovo mesto kada ga ubije, no Neziraj se odlučuje da pokrene pitanje uloge mučitelja i žrtve unutar konteksta "morala" tradicionalnih uloga koje se kroz generacije prenose neizmenjene.

Povod nasilju je seksualni i polni moralizam. Uspostavljen na osnovu prastarih koncepata, uglavnom prevaziđenih. Moralistički kodovi tipični za Balkan, preslikani na likove u komadu, jasno ukazuju na mehanizam sprege agresije i seksa koji neke aktere abolira u primeni nasilja, a druge osuđuje kroz žrtvu, sve to krijući pod plaštom pravednosti. U svim kulturama princip je isti. Ako ste u moralističkom kodu u poziciji "pravednog" krvnika ili žrtve sudbina ide istim tokom, bilo da ste u staroj Grčkoj, na Balkanu ili u Vijetnamu...

Zašto se ne menjaju moralne kategorije (koje dolaze iz običajnih i tradicionalnih kodova)? Dok god je čovekov um u neprestanom ratu sa sobom i svetom, krugovi nasilja neće biti prekinuti. Zato Bljerta Neziraj predstavu režira kao košmarni polusan, neosvešćenost. Ukazuje na to da je na svakom pojedincu izbor da začarani krug prekine, sopstvenom odlukom. Kada društvena norma zadire duboko u biološko funkcionisanje, nastaje konflikt, a taj se konflikt može rešiti promenom normi ili nasiljem, ratom. Ova predstava nas poziva da razmislimo i sami načinimo izbor, da postanemo svesni te mogućnosti, kao i činjenice da je moć isto što i odgovornost, a da je teške odluke i u nepodnošljivim okolnostima ipak moguće doneti i zaustaviti nasilje. ¶

NATAŠA GVOZDENOVIĆ

Nova ploča: Aimee Mann *Queens*

Nežna ko

Svoje interesovanje za psihičku deranžiranost – kod takozvanih običnih ljudi, ali i umetničkih persona (vidi pesmu *Robert Lowell and Sylvia Plath*) – Ejmi Men dovela je na poslednjem albumu do perfekcije

You come in here, looking like
some hippie chick
Some Bolshevik
It doesn't even faze me
Cause there's a couple boxes
Self-appointed foxes
Put the chickens in
You're feminine
You're crazy
(Aimee Mann, *Give Me Fifteen*)

Dolaziš, kao neka hipi cica
Neka boljševica
To me čak i ne uznemirava
Jer ima par kutija
Gde samozvane lisice
Stavljaju piliće
Ti si žensko
Luda si
(Ejmi Men, *Give Me Fifteen*)

Ako albume popularne muzike shvatimo kao svojevrsna umetnička dela, primetićemo da i nije bilo previše onih koja su se bavila problemima mentalnog zdravlja – za razliku od književnosti ili filma, na primer. Reklo bi se, takođe, da je od pop stvaralaštva, naročito u početcima, većina konzumenata i ljudi iz diskografske industrije očekivala i u izvesnom smislu čak zahtevala da *ne opterećuje*. Na sreću – još od Bili Holidej i njenog brutalnog klasika *Strange Fruit* (1939) – mnogi nisu poslušali takvu preporuku. Štaviše, muzika je, baš naprotiv, često prekorno ukazivala na to kako društvo odbija da gleda u određenom pravcu, te da u njemu postoje nepravde koje se jednostavno ne mogu prećutati. Tim

ža univerzuma

je čudnije što se upravo oduvek prisutne teme psihičkih poremećaja malo ko od kompozitora do sada latio.

Na ovom mestu, uvodimo u priču Ejmi Men – ženu koja već više od trideset leta stvara izazovan nezavisni rok, melodijama i refrenima bogat, još od dana svog originalnog benda 'Til Tuesday iz 1980-ih. Uvek cenjena u krugovima kritičara i muzičara, ova američka alternativna mini diva zadužila je svet svojim odvažnim autorskim iskazima, za koje je malo ko od njenih kolega bio spreman.

Nakon prethodne, devete ploče, signifikativnog imena *Mental Illness* iz 2017, ovenčane i nagradom *Gremi* za najbolji folk album, Ejmi Men nastavlja istim tragom. Njeno aktuelno ostvarenje *Queens of the Summer Hotel* ispituje različite pojavne oblike narušenog duševnog zdravlja, pre svega kod žena, na delikatan i duboko misaon način. Započeto nekoliko godina ranije kao muzika za pozorišnu postavku slavne memoarske knjige Suzane Kejsen *Girl, Interrupted* – što je poslužila i kao predložak za istoimeni film iz 1999. (kod nas preveden kao *Neprilagođena*), sa čuvenom podelom u kojoj su Vinona Rajder, Anđelina Džoli (*Oskar* za sporednu ulogu!), Britani Marfi, Elizabet Mos, Džared Leto, Vanesa Redgrejv i Vupi Goldberg, između ostalih – ovo delo, sticajem okolnosti vezanim za kovid 19, preraslo je u novo samostalno izdanje naše glavne junakinje, ostavljajući predstavu za neka bolja vremena.

Svoje interesovanje za psihičku deranžiranost – kod takozvanih običnih ljudi, ali i umetničkih persona (vidi pesmu *Robert Lowell and Sylvia Plath*) – Ejmi Men dovela je na poslednjem albumu do perfekcije. Na prvi pogled ujednačenog, šansonjerskog raspoloženja, premda detaljima i ispovednim tančinama neiscrpno bogat, muzički jezik Menove nadomešten je stihovima razorne autentičnosti. Boreći se i sama sa unutrašnjim demonima, autorka odlazi direktno u *srce tame* svakoga od nas, ispisujući rime toliko bolne da se zgranete kao pred prizorom masakra. Kad Menova zapeva: "There is a girl out with the tide / Empty as the sky / I see you / Dead to the world, frozen inside / Drier than an eye / I see you" (Tamo je devojka koju je izbacila plima / Prazna kao nebo / Vidim te / Mrtva za svet, smrznuta iznutra / Suvlja od oka), srce vam se stegne u pesnicu i okameni.

Postoji sećanje u jednoj od pesama (*At the Frick Museum*) na čuveno Vermerovo platno *Devojka prekinuta u muziciranju* (*Girl Interrupted at Her Music*), čiji je naziv upotrebljen za naslov već pomenutih memoara Suzane Kejsen. Taj uznemirujući susret sa delom velikana u njujorškoj kolekciji Henrija Kleja Frika, svačiji je *déjà vu* u verziji Menove, unutar kojeg sablasni vokali bez reči izbezumljuju možda i više od ma kog jasno saopštenog stiha.

Uvodna *You Fall* pulsira zato klavirom ispod čarobnih ženskih glasova što se umnogostručuju. To je hor razmnoženih duša od kojeg počinjete da zebete, dok vam u pozdrav dovikuje: "And that's the last thing holding you in / The universe's delicate skin" (I to je poslednja stvar koja te zadržava / Nežna koža univerzuma). Tema bezosećajnih psihijatrijskih tretmana u *Give Me Fifteen* grabi vas perfektnom bitlsovskom dramatikom od koje zastaje dah, da bi priča o devojčici ulovljenoj u zamku uvrnute očeve ljubavi u *Home by Now*, kroz naizgled spokojnu domaću atmosferu, zapravo uputila šifrovanu poruku o užasu svakodnevice kojim krhko biće pripovedačice neprekidno prolazi.

Checks je apsolutno jezivo, mehaničko uputstvo za postupanje, koje se urezuje u svest kao tužna mantra derealizovane osobe, a u sebi zapitana *Little Chameleon* ("Who knows how it feels? / Or if even it does / Or if you ever were / Or it ever was") ili *You Don't Have the Room* – emaniraju čisto očajanje, u čudnovatoj praznini bez prostora za išta od onog što osobu čini njom lično.

Suicide Is Murder je, međutim, ključna tačka albuma *Queens of the Summer Hotel*. Pučina klavira što vas blago gurka ka ivici nervnog rastrojstva, počinje (da li namerno?) onim: "Picture yourself", kao iz *Lucy in the Sky with Diamonds*, ukazujući na paradoksalno spokojan pejzaž ove numere naspram njene strašne teme: "If suicide is murder / You've got to have the stomach for a heartless killing spree / Suicide is murder / Premeditated, rehearsed tragedy". Niko nije tako neuvijeno razobličio šta samoubistvo čini bližnjima, naslikavši pakao koji za njih tim činom počinje.

No, ni posle toga nema predaha – kada nam Ejmi Men u *You Could Have Been a Roosevelt* ljupko dobaci: "This could be us but those were not the cards that we were dealt / You're doomed to be a Kennedy / When you could have been a Roosevelt", oduzmete se od tuge što vam odjednom zgužva svaku mrvicu nade.

Album *Queens of the Summer Hotel* okončava se nizom minijatura zapanjujuće krasote, iza čijih se elegantnih eksterijera i pažljivo dekorisane instrumentacije, nalik nekoj neprekinutoj *Eleanor Rigby*, ukazuju ruine bića bez ulepšavanja – sve one preispituju podrivenu životnu veru direktnim prikazom strahota koje se odigravaju u čovekovom umu. Ili, pre umu žene. Ali, protagonistkinje ovih komada, što ih Ejmi Men dočarava za nas, bez obzira na sve i dalje gaje uzdanje u dobar ishod. Ta dirljiva finesa patnju ovih neodoljivih stvorenja čini definitivno vrednom truda da se u nju upustite. Iako jedna od njih svejedno zaključuje: "Every Eden / Has its price... But there's snakes in every Paradise". Cela istina. ¶

ZORICA KOJIĆ

Kolumnisti na mukama

Predrag Crnković: *Čuvari javnog mnjenja*; Presing, Mladenovac 2021.

Stan Feđe i Lele bi mogao da posluži za nastavak sitkoma "Pozorište u kući". Jeste neprirodno veliki "za naše uslove", zahvaljujući tastu, ali to je nepogrešivo jugoslovenski ugođaj jazbine u kojoj žive ljudi koji još pamte Tita. Josipa Broza. Feđa šmugne najpre u svoju "radnu sobu", da skemba ranac. Sa fotografija na zidu gledaju ga Buca Pavlović i Sid Višiz.

Počnimo s jednim ekskluzivnim priznanjem: razmišljam da bi možda trebalo da se izuzmem iz učestvovanja u ovogodišnjem radu NIN-ovog žirija za roman jer sam, ne čineći ništa (svesno) da tome doprinesem, kanda upao u prilično bizaran sukob interesa: može li, naime, romaneskni junak da se nepristrasno izjašnjava o vrednosti romana u kojima se zatekao, mada nije hteo? O romanima treba da sude oni koji ih razgledaju spolja, a ne njihovi stanovnici!

A ove godine već sam se obreo i prepoznao u dvama romanima, i ko zna hoće li se na tome stati?! Prvo sam u jednom, doduše, sasvim ovlašno, pasivno i anonimno (osim za poznavaoce) prisutan, u samo jednoj, ali važnoj rečenici, kao tajanstveni zli moćnik koji našoj nedužnoj junakinji mrsi konce i kvari životnu radost i samoostvarenje (jer mu se prohtelo i jer mu se može), ali to je još mila majka, jer sam u međuvremenu, avaj, avanzovao do jednog od glavnih protagonista drugog jednog romana...

Dobro, možda nije u redu da počnem prikaz od sebe. Zato, počinjemo ovako. Predrag Crnković napisao je roman *Čuvari javnog mnjenja* sa znakovitim podnaslovom: "roman o novinarima". Čuj, da je o novinarima ni po jada, nego je o kolumnistima...

Čuvari javnog mnjenja su, moguće, nekovrsni pokušaj romaneskne društvenomentalitetske hronike, ili pak persiflaže te vrste hroničarenja, s Crnkovićem oko toga – i koječega drugog – nikada nisi načisto. Radnja je smeštena u Beograd u proleće 2012., neposredno pred izbore na kojima će prvo Boris Tadić, a onda i demokrate, te ceo onaj dvanaestogodišnji kompleks "Petooktobarske republike", izgubiti vlast. Vreme je to velike živosti i previranja, intenzivnog nadgornjavanja oko "belih listića", poslednje srpsko vreme u kojem je politika još nekako bila slobodna javna stvar svima na raspolaganju, a novine i novinari se doimali mnogo bitnijim i moćnijim nego što su stvarno bili – a pogotovo nego što su to danas. A onda će sve to nekako početi da se transformiše i da u izvesnom smislu nestaje kada "Toma" dođe na vlast; da, "Toma", jer "Vučića" u tom trenutku (i u ovom romanu) još kao da nigde nema, mada zapravo već vreba iza ćoška, i te kako spreman da zaskoči i zatoči sve, počevši od samog "Tome".

Enivej, u bifeu-restoranu *Mornar* manje-više stalno ordinira "beogradski kvartet" razvikanih kolumnista: Feđa, Nikolas, Vladimir i Krsman. A kolumnisti kao kolumnisti, o svemu imaju mišljenje, a kada to mišljenje iz bilo kog razloga ne upali, imaju i drugo... Crnkoviću stvarno-fikcionalni *Mornar* služi kao pozornica kojom defiluje određena vrsta "javnih likova", ponajviše spisateljskih i medijskih, od ocvalih veterana državnog radija i dnevno-novinskih mastodonata, do nove kaste "političkih analitičara", na čelu sa izvesnim Vlah-Alijom koji vazda glođe kolenicu i pije pivo. Dobro, znam, naravno da ste prepoznali tzv. stvarnosni predložak za lik Vlah-Alije! Pisac će se, uostalom, potruditi da oko stvarnosnih parnjaka mnogih njegovih likova nemate mnogo nedoumica. No, u fokusu pažnje je živopisni "kolumnistički sto". Od njihovih kafanskih filozofiranja pa do, odmicanjem romana, sve bizarnijih zapleta i nevolja u koje kolumnisti i njihovi bližnji upadaju u spoljnom svetu, *Čuvari javnog mnjenja* izrastaju u komediju ljudskog tkiva u kojoj niko ne biva pošteđen od satiričke obrade do i preko granice poruge. Pa dobro, nije to osobito novo ni originalno, ne rade li to i neki drugi, a najčešće i najbolje Basara?

Naravno, nego... kad smo već tu; u maniru možda ne sasvim dosledno sprovedenog romana sa ključem, Crnković i svoje kolumniste zapravo krade iz stvarnosti, a onda ih remodelira onako i onoliko kako odgovara njegovim namerama i potrebama. Okej, šta ga briga, na teritoriji svog romana on je apsolutistički vladar, kao svaki pisac! Ipak, hajde da otključamo tu bravu, onoliko koliko se može: za likove Nikolasa i Feđe nisam sasvim siguran ko su "modeli", i da li je uopšte po jedan model u pitanju, ili je to, hm, izvesna mozaička slika, pa zato neću javno da nagađam (nego da, je li, ćućorim za stolom u Mornaru; baš šteta što ne idem u Mornar...). Ali je lik Vladimira Kadijevića (sic!) nedvosmisleno modeliran po dolepotpisanom; pazite ovo: kolumnista i kritičar Vremena, odrastao u Zagrebu, stan u Zemunu... Hoćete još? Ima još, koliko volite, sve do dočaravanja mog izgleda postupkom, kako se ono zove, ironijske inverzije: mršav, kratke kose, uvek upicanjen, odelce, kravatica i to... Predložak za lik Krsmana se, pak, u stvarnosti zove Svetislav Basara, i Crnković i tu, kao i za "mene", toliko *telefonira* o kome se radi da bi to već pre 300. strane postalo jasno valjda i Aleksandru Gatalici.

E sad, šta nama, kolumnistima, radi Crnković, kad mu se već može? Trista čuda i pokora, i bez obzira na izvesne proseve toksične zlobe, "ja" sam još i odlično prošao kad pogledam šta se dogodilo drugima; Krsman je najurnebesnije postradao, ne bi bilo u redu da vam otkijem kako, samo ću vam reći da je Desanka Maksimović u potpunosti osvećena! U čemu je aktivnu ulogu imao "kapetan Ćulibrk" povratnik sa haške robije, takođe lako odgonetljiv.

Dobro, ali "čemu sve to"? Ako vam puko, samosvrhovito urnebesanje nije dovoljno, možda bi se moglo reći da je, u uspelijim trenucima, Crnković tačno uhvatio izvesni veltšmerc jednog prelomnog novoisto-

rijskog trenutka, čiju prelomnost je tada malo ko shvatao (pa se malo ko i brinuo).

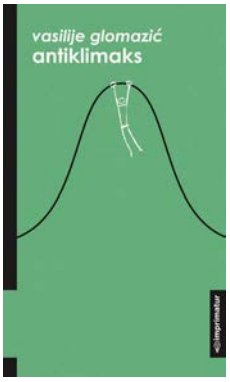
A da li je sve ovo, naposletku, dobro, i koliko? Ne znam šta bih vam rekao, meni je svakako držalo pažnju, ali i vama bi držalo pažnju da ste unutra! Mislim da se relativno pouzdano može reći da nije pisano bez dara, duha i "bez nekog vraga", a manje je izvesno da li je ovo umereno glomazno, ali lako prohodno štivo "rođeno" sa ili bez nekog smisla, šta god to značilo kada je jedan roman u pitanju. I svakako je pušteno u svet u *craft* verziji, nefiltrirano, bez dobrog, ili ikakvog, urednika, što je možda šteta. Mada, možda bi mu ozbiljniji urednički glajhšaltung kolateralno naškodio, frizirajući mu očnjake, ko zna? Verujem da bi tako o tome dumao i Vladimir Kadijević, mada ne smem da tvrdim, jer on i ja naposletku nismo isto, pošto sam ja samo jedan obični:

TEOFIL PANČIĆ

Roman... o piscu

Zagrizao i sažvakao

Vasilije Glomazić, *Antiklimaks*; Imprimatur, Banjaluka, 2021.

"Da bih napisao najbolju knjigu koju je svet ikad pročitao, moram prvo da napišem bar jedno poglavlje koje će me katapultirati iz stolice. U letu ću napraviti trostruki salto sa dve cele torzije, pri doskoku se okliznuti o uglačan parket jer sam u sintetičkim čarapama i tresnuću leđima tako da potpuno izgubim vazduh. I ne treba mi."

Možda je nekada strah od praznog papira kod *štosekaže* poslenika pisane reči bio veći, utoliko što je hartija bila opipljiva, možda se potom strah lakše razbijao jer su papir doslovno lupala slova pisaće mašine. Kako god, ni sa kursorom što treperi na belom ekranu nije baš lako, nema mastila, ali ima piksela i večitog užasa pred belinom koju ko zna da li ćemo ispuniti smislenim tekstom.

Baš se tako oseća i Slobodan Karl, beogradski pisac *inteligentnih trilera* (sam je sebe tako prozvao), toliko osrednji da na njemu kritičari naoštrenih zuba praktikuju čas anatomije.

Kod Karla nije to tek *kreativna blokada* zbog koje se pisci jadaju jedni drugima na književnim večerima, to jest makar u pauzi međusobnih ogovaranja. Ne, za njega je beli papir sada već ponor sa tankom žicom zategnutom preko i tek bi se pokoji hazarder opkladio da će pisac preći na drugu stranu.

Tako je Vasilije Glomazić (rođen 1983, rastao u Ljigu, a već dugo živi u Beogradu) u debitantskom romanu *Antiklimaks*, pišući o Slobodanu Karlu, istovremeno pisao o samom pisanju. Uz ta dva koloseka idu i dve, kasnije tri vremenske paralele, pa je pošteno reći da je Glomazić zagrizao toliko da je lako mogao da se zagrcne ili sam padne u figurativnu provaliju.

Njegov junak okružen je mrtvim roditeljima, bivšom ženom, osebujnim prijateljima, ali oni su više kao trolovi, demoni i dobri duhovi koji mu pomažu ili odmažu, ali u kojima se nadasve ogleda i vidi sebe. On je zapravo sam, i pokušava da preživi, ne samo kao pisac nego i doslovno.

Skelet Glomazićevog teksta poduprt je dijalozima dobro razrađenim i punim humora, u čemu pisac ima iskustva. Napisao je stotine tekstova za portal "Tarzanija", pa potom i pokoji scenario za skeč-emisiju "Dnevnjak" koja se davala na vojvođanskom javnom servisu, i to jesu dve adrese koje su definisale humor jedne generacije u Srbiji pre nego što su svi postali uslovno vickasti na Tviteru.

I tu je, čini se uspešno, Glomazić prikočio ponekad pubertetski humor sa pomenutih adresa, ostavljajući ga u romanu tačno na meri koja će prijati široj publici. A prijaće i radnja, to jest, za početak, samo njeno postojanje. Naime, u ovom romanu ima *radnje* za koju bi čitalac, prateći domaću književnu produkciju prethodnih godina, mogao pomisliti da je nepoželjna i prognana iz literature koja pretenduje na ozbiljnost. Mada o temama ozbiljnim, znamo, ne mora i čak ne sme se pisati dosadno.

Zato u život Slobodana Karla, tamo potkraj prve trećine romana, ulazi misteriozni mecena za kojeg do kraja neće biti jasno da li spada u anđele ili je Karl ušao u pakt sa đavolom. Samo je jasno da se mecena broji u one retke hazardere koji bi se kladili na propalog pisca.

Tu *Antiklimaks* postaje pravi triler, tmuran, crnohumoran, sve ide brže, jače, bolje premda Glomazić ostaje dosledan formi u kojoj svako (kratko) poglavlje govori o jednoj fazi pisanja, stvaranja, mučenja, sahranjenim idejama i klopkama koje pisca vrebaju, e da bi onda prešlo na događovštine Slobodana Karla koje odgovaraju toj fazi.

Nižu se scene bizarne i komične poput tuče sa drugim piscem, znatno talentovanijim, Karl od sebe tera svakog osim najupornijih, tako da mu u jednom trenutku ostaje samo da iskonski plače na ramenu čuvara groblja. Pošto radnja ne popušta, stranice se nižu, usledиće obrti i katarza, jedno planirano pa odgođeno ubistvo i slučajni susret kao poenta da se, čak i propalim piscima, čak i kad teturaju nad ništavilom, ipak neka vrata otvore kad se sva druga zatvore. Prvo treba preživeti, podseća nas Karl, da bi se, možda, živelo.

Roman u izdanju banjalučke kuće Imprimatur, koja je i proteklih godina izdala zapažene knjige što su dogurale do užeg izbora za NIN-ovu nagradu, ovih dana stiže u *bolje opremljene knjižare* pa će i Glomazić biti izložen seciranju kao njegov junak Karl.

"Objavljeno valja kritikovati, inače će da obogalji nedužnog", kaže Karlov najoštriji kritičar, ali Glomazić nikoga neće obogaljiti, naprotiv, čitalac sklapa knjigu želeći debitantu da nastavi da piše, još izvežba ruku i izbaci pokoji suvišan pridev, i bude, kako kaže fraza, *osveženje književne scene*. Koliko je *Antiklimaksom* zagrizao, Glomazić je sasvim dobro sažvakao. ¶

NEMANJA RUJEVIĆ

JEŠČE POLJSKA

Dok Evropa polako zatvara krug progresa od rušenja Berlinskog zida do izgradnje kilometara i kilometara ograda od bodljikave žice, kličući pritom slobodi i ljudskim pravima, "odbrana evropskih vrednosti" na poljsko-beloruskoj granici miriše na militarizam, jaku ksenofobiju "novih Evropljana", cinizam stare Evrope, nacionalizam i rusofobiju, uz malo zarazne britanske nostalgije za Krimskim ratom 1855. Kao da su ti migranti hibridno oružje, a ne ljudi kojima je potrebna pomoć. Međusobno prebacivanje krivice za novonastalu krizu u tome ništa ne menja

U istočnoj Evropi se migraciona kriza pogoršava. Nakon Litvanije i Letonije na izgradnji tri metra visoke bodljikave ograde na granici sa Belorusijom istakla se i Poljska. Razlog je oštar porast protoka arapskih i avganistanskih izbeglica. Poljski ministar odbrane Marijuš Blažak nazvao je ono što se dešava "prljavom Lukašenkovom igrom", a neki i "hibridnim ratom", što su Evropljani u Briselu, koji su do juče govorili o mogućem "polegzitu" (izlasku Poljske iz EU), solidarno prihvatili.

Migraciona kriza na granici Belorusije sa Poljskom, Letonijom i Litvanijom, prema kojima su migranti sa Bliskog istoka nadirali od početka godine, drastično je pogoršana 8. novembra, kada je nekoliko hiljada migranata napravilo kilometar dug improvizovani logor u šumskom pojasu u pograničnoj zonu beloruske strane poljske granice kod prelaza koji se u Belorusiji zove Brugza, a u Poljskoj Kuznica Bjelostokskaja. Grupa migranata, među kojima i žene sa decom, probila se 12. novembra kroz ogradu na granici uklanjajući golim rukama bodljikavu žicu koju je razvukla poljska vojska nakon što je rasporedila oko 12.000 vojnika i zatvorila pograničnu zonu u dubini od tri kilometra. Ministarstvo odbrane Poljske objavilo je da će na 241 kilometar dugoj granici sa Belorusijom izgraditi ogradu dugu 180–190 kilometara. Od pedesetak izbeglica, koliko ih se probilo na teritoriju Poljske, njih 22 su bili zatvoreni.

NEMA POVRATKA

Oko dve hiljade migranata boravilo je danima u kilometar dugom improvizovanom logoru uz granicu, pod malim šatorima, na goloj zemlji, za hladnih noći paleći vatre drvima iz obližnje šume koje su u naramcima veselo donosila deca očigledno nesvesna težine situacije. Do kraja sedmice na mestu mladih tankih borova i breza ostali su samo kosi šiljci. Beloruske lokalne vlasti su počele da dovoze drva u logor, vodu i nešto hrane za žene i decu.

NE ZGINULA

LJUDSKA PRAVA:
Migranti pred oborom EU
Fotografije: BelTA via AP

Tridesetdvogodišnja Name Arza je sa četvoro dece stigla iz iračkog Kurdistana. Na licu je nosila masku – ne zbog kovida, već zbog hladnoće. Jedno dete je kašljalo. Kada su joj neki novinari predložili da ga vodi u bolnicu, ona je odbila, jer je razumela da bi dete moralo da bude u bolnici samo, bez roditelja. Arza nije pristala na takav tretman. Kaže da dok joj deca spavaju, stalno "proverava da li su živa, da se nisu smrzla...".

Izveštaču "Komersanta" jedan Kurd je pričao zašto neće da se vrati kući u Irak. Pokazuje ranu od metka na stomaku. Kaže da će ga "oni tamo ubiti". Kaže i da je živeti u Iraku toliko loše da je bolje da se smrzne na granici Poljske. A i niko više nema novca za povratnu kartu.

Jedan migrant priča da je reklamu za putovanje u Belorusiji video na Fejsbuku, da je vizu zajedno sa kartom kupio u Iraku. Put preko Dubaija i Turske do Minska koštao ga je hiljadu dolara. Još sto dolara je platio taksisti da ga preveze od Minska do Grodna na poljskoj granici. Reporter "Komersanta" primećuje da hiljadu dolara za vizu i avionsku kartu za tamošnje standarde spada u normalne tržišne cene, a da je sa sto dolara za taksi iz Minska do grada Grodno Kurd dobro prošao. Jedan beloruski vozač je tvrdio da ta vožnja ne košta manje od 150 dolara. Migranti sa Bliskog istoka umeju da se pogađaju.

Halad, dvadesetdvogodišnji Kurd koji je stigao iz Libana, pričao je izveštaču ruske "Izvestije" da deo njegovih rođaka živi u Nemačkoj od 1980. godine. Pokušao je da tamo ode zvanično sa nemačkom vizom, ali je odbijen. "Oni nisu budale, shvataju da ako vizu traži stanovnik Libana, najverovatnije se neće vratiti." Zato je odlučio da ode u Evropu ilegalno. "Išao sam sâm stotine kilometara. Kako mogu da se vratim nazad? Belorusija je dobra za Beloruse, a Nemačka je dobra za Nemce i izbeglice..."

EVROPSKI POZDRAV

Svi u izbegličkom kampu su ponavljali da žele da uđu u Poljsku, ali da zapravo žele da odu u Nemačku, Englesku ili Finsku. Žele da rade tamo. Malo njih (možda svaki stoti) zna engleski ili ruski, sporazumevaju se pomoću Gugl prevodioca ili im pomažu vođe grupa.

Izbeglice su od novinara na beloruskoj strani (sa poljske strane novinarima nije dozvoljen pristup, jedna ekipa francuskog izdanja RT je uhapšena) nudeći novac tražili da im kupe cigarete, punjače za telefon, ili da ih odvedu do obližnje benzinske pumpe ili prodavnice da kupe hranu. Beloruski vojnici su prema migrantima pokazivali malo empatije, a malo sumnje. Opominjali su jedni druge da čuvaju novčanike i žalili se da je jedan migrant ukrao nekom vojniku ranac, pa toplu odeću obukao, a ostalo pobacao.

U tom šumskom naselju migranata nikada nije mrak – ni kada sunce zađe. Poljaci uključuju ogromne reflektore, kao na fudbalskim terenima. Posle ponoći uključivali su i jake zvučnike.

Jednog trenutka masa od oko 2000 ljudi preselila se na asfalt u blizini tog graničnog prelaza i tu provela hladnu noć, tačno preko puta vodenog topa, ograde od bodljikave žice i pretećeg kordona poljskih policajaca. Ulaz u tvrđavu Evropa je izgledao nemoguć. Sedeli su i ležali na golom betonu čitavu noć, pod reflektorima i uz preteći "pozdrav iz Evrope": "*Attention, attention*!", koji je dolazio s jakih zvučnika.

Jednog trenutka u utorak 16. novembra ujutru migranti su počeli da bacaju motke i kamenje prema poljskim snagama bezbednosti, koje su odgovorile šmrkovima i suzavcem. Kao i prethodnih dana, okolo je zlokobno kružio poljski helikopter. Nastala je duga bitka.

"Naši vojnici i oficiri su savršeno ispunili zadatak. Prvi talas napada na granicu je zaustavljen", istakao je slavodobitno pres sekretar ministra koji je koordinisao aktivnost poljskih službi Stanislav Žarin. Pokazao je snimak na kojem je bilo jasno da je situacija na graničnom prelazu Kuznica – Bruzgi "normalizovana", dok su grupe migranata raštrkane po zadimljenoj poljani pored granice nastavljale bitku iz očaja.

U poljskom pograničnom selu Hebtovc kelnerica Joana iz lokalnog kafea je s dopisnicom Tasa delila emocije od prošlog dana: "Bilo je mnogo automobila s rotirajućim svetlima. Zastrašujuće. Osećate se kao u ratu." Došlo je, kaže, i do toga da su "dva migranta, stranca došla u ovaj kafić... Naručili su supu, s nestrpljenjem jeli hleb, kupili sve slatkiše, vodu, cigarete, napunili telefon i otišli", prepričala je kelnerica svoj "ratni doživljaj".

Beloruski graničari se za to vreme nisu mešali. »

"HIBRIDNI MIGRANTI"

Zemlje Evropske unije optužuju Minsk za namernu eskalaciju krize i pozivale su na uvođenje sankcija Belorusiji. Neki od baltičkih političara su ovim povodom tražili uvođenje sankcija i Rusiji, pa i isključenje iz međunarodnih sportskih takmičenja. Evropska komisija, koja u ovoj krizi sve više liči na Predsedništvo SFRJ 1989, na to složno usvaja kriterijume za uvođenje još jednog talasa sankcija Lukašenku.

Evropljani tvrde da je Belorusija organizovala krijumčarenje migranata u U pod pokroviteljstvom države. Poljaci kažu da su njihove službe zabeležile 40 letova od Bagdada do Minska, da je oko 10.000 Iračana prevezeno u Belorusiju poslednjih nedelja i da oni čine glavnu grupu izbeglica na granici. Značajan deo migranata stizao je iz Turske i nedavno iz Libana. Neki izveštaji pominju i Abu Dabi, neki Moskvu, mada Aeroflot tvrdi da je prevezao samo 19 migranata jer je u Rusiji potrebna tranzitna viza.

Kriza u odnosima Poljske i Belorusije pogoršala se nakon predsedničkih izbora u Belorusiji u avgustu prošle godine. Poljska je tada odbila da prizna pobedu Lukašenka i podržala opoziciju. Preko kanala u Varšavi su koordinisani opozicioni protesti u Minsku. Jedan od lidera opozicije, bivši ministar kulture Belorusije Pavel Latuško, nastanio se u Varšavi. Bivši poljski premijer Mateuš Mureżetski sastao se s kandidatom za predsednika Belorusije Svetlanom Tihanovskom pod belo-crvenom zastavom i nazvao je "*Pani Prezydent*".

U martu su u Brestu poljske diplomate učestvovale u događaju posvećenom sećanju na antisovjetske borce. Nakon toga, Belorusija je proglasila poljske konzule u Brestu i gradu Grodno nepoželjnim, a Varšava je zauzvrat proterala dva beloruska konzula. U junu je Aleksandar Lukašenko potpisao uredbu o uspostavljanju novog praznika u zemlji – Dana nacionalnog jedinstva 17. septembra, što je dan kada su 1939. sovjetske trupe ušle na teritoriju zapadne Belorusije koja je tada bila deo Poljske. U Varšavi su izjavili da će uspostavljanje tog praznika "sprečiti Belorusiju u dijalogu i međusobnom razumevanju sa susednim zemljama".

Kriza je eskalirala u junu 2021. nakon zapadne reakcije zbog prinudnog sletanja putničkog aviona Rajanera u Minsku u maju, kojom prilikom je uhapšen beloruski opozicionar Roman Protasevič, urednik u Poljskoj lociranog opozicionog telegramskog kanala Nexta. Poljska je tada obustavila letove preko teritorije Belorusije i zatvorila nebo za beloruske vazdušne prevoznike. Varšava je takođe lobirala za uvođenje novih sankcija i tražila da EU stvori fond za pomoć beloruskim opozicionarima. Minsk tvrdi da je Poljska uložila znatna sredstva za promenu režima u Belorusiji uz pomoć tzv. meke moći.

MIGRANTI NE SMEJU PROĆI

Kriza na granici EU i Belorusije eskalirala je ove godine kada su desetine hiljada ljudi stigle u zemlju i pokušale da pređu u evropski blok. Evropljani tvrde da je Lukašenko organizovao čarter letove i unutrašnja putovanja kako bi olakšao tranzit migranata prvo u Litvaniju, a zatim u Letoniju i Poljsku. Većina su irački državljani. Tvrdi se da je u Litvaniju 2021. za više od pedeset puta veći broj dolazaka migranata nego 2020, a da su Poljska i Letonija takođe registrovale znatno povećan broj neregularnih graničnih prelaza iz Belorusije, kaže se u izveštaju Evropske komisije. Bi-Bi-Si javlja da je tokom proteklog meseca bilo oko 5000 pokušaja migranata da pređu poljsku granicu, za razliku od samo 88 prošle godine.

Britanska ministarka spoljnih poslova je obećala podršku Londona za "prijatelje na Baltiku i u Ukrajini", kao i Poljskoj, Mađarskoj, Slovačkoj i Češkoj. Poslednje četiri države su već godinama, a naročito u krizi 2015, odbile pozive zapadnoevropskih nacija da prihvate azilante na njihovom tlu.

Prema istraživanju istraživačkog centra Ibris, objavljenom u lista "Reč postpolita", većina građana Poljske ne bi želela da vidi migrante na svojoj teritoriji, a 82 odsto smatra da EU treba da pomogne u rešavanju ove krize i podeli moralnu odgovornost za ono što se događa. Istovreme-

ISTA META, DRUGA GRANICA: Centar novog sukoba Belorusije i EU

no, 54,5 odsto ispitanika veruje da poljske specijalne službe odmah treba da pošalju ilegalne migrante nazad. Nešto manji procenat (51 odsto) povoljno ocenjuje postupanje poljski službi. Istovremeno, 60 odsto Poljaka se zalaže da se migrantima pruži mogućnost da zatraže azil – ali, po svoj prilici, ne u Poljskoj. "U istraživanju koje se odnosi na humanitarnu pomoć, učesnici su se složili de je treba pružiti migrantima, mada su u isto vreme bili protiv toga da se puste u Poljsku", piše "Reč postpolita".

PREBACIVANJE KRIVICE

Belorusija je negirala sve optužbe navodeći da zbog ekonomskih sankcija koje su joj nametnute nakon protesta opozicije prošle godine nema resurse da se bavi zaustavljanjem migranata na njihovom putu za Evropu, a ni da se suoči sa pretnjama poput trgovine drogom. Lukašenko je zapretio da u slučaju da mu budu uvedene sankcije on može zatvoriti gasovod Jamal. Iz Kremlja su poručili da bi to pogoršalo odnose Minska sa Moskvom, koja želi da se dokaže kao siguran snabdevač Evrope gasom, a ne kao zemlja koja koristi gas kao oružje. Iz Londona je stigla poruka da britanski "prijatelji u Evropi" moraju da udružuju snage sa Londonom "u suprotstavljanju izgradnji gasovoda" (Severni tok 2, koji je završen, ali još čeka na dozvolu regulatora, dok cene gasa divljaju). Čule su se i optužbe da "Rusija ima jasnu odgovornost" za nastalu krizu.

Portparolka ruskog ministarstva spoljnih poslova Marija Zaharova je na to podsetila na "pažljivo izrađenu" invaziju NATO-a u Iraku 2003. kojoj je Britanija doprinela sa hiljadama vojnika", te da "Britanija ima jasnu istorijsku odgovornost za sve što se dogodilo od tada u regionu, uključujući smrt Iračana, uništavanje iračke državnosti, beskrajne tokove izbeglica, pojavu terorističke grupe ISIS, humanitarne katastrofe u tom delu sveta, i da dok London ne odgovara za svoje zločine, njegovi zvaničnici nemaju pravo da ikoga za bilo šta optužuju.

Neki ruski komentatori su u tom kontekstu bacili svetlo i na podatak da je tokom ove godine povećan broj izbeglica i na granicama Ujedinjenog Kraljevstva, pa su karikirali tvrdeći da će Britanija tražiti uvođenje sankcija Francuskoj, sa kojom je inače na ivici ribarskog rata.

MIGRANTSKE RUTE

Do septembra 2021. evidentirano je 13.500 ilegalnih migranata koji su prešli preko Lamanša iz EU u Ujedinjeno Kraljevstvo – u poređenju sa 8500 čitave 2020. U Belorusiji se navodno nalazi oko 12.000 migranata. Na granici ih je oko 2000.

Beloruska ruta jeste otvorena zahvaljujući olakšavanju viznog režima Belorusije sa Irakom, verovatno i kao pokušaj Lukašenka da odgovori na sankcije i poljsku politiku promene režima u Minsku, ali beloruska migrantska ruta je samo jedan od ponovo aktiviranih migracionih kanala posle zastoja zbog kovida 2020. Sudeći prema izveštaju Evropske komisije Evropskom parlamentu o ključnim dešavanjima u oblasti politike migracija i azila, u poslednjih godinu i po dana ukupan broj, briselskim birokratskim jezikom rečeno, "neregularnih migranata" na svim rutama je 2021. bio znatno manji nego pre krize 2015, ali veći u odnosu na 2020. kada je zbog pandemije zabeležen pad broja zahteva za vize u celom svetu. To se osetilo i u EU gde je izdato 2,9 miliona viza za kratkoročni boravak, što je bilo za 83 odsto manje nego 2019.

U zemljama U+6 u 2020. je podneto 485.000 zahteva za međunarodnu zaštitu, što je za oko trećinu manje nego u 2019.

Prema podacima Fronteksa, od tri glavna migraciona pravca tokom 2021. najveći porast (+82 odsto) neregularnih graničnih prelaza zabeležen je na inače po život migranata najrizičnijem centralnom Mediteranu. Zabeležen je nagli porast dolazaka u Italiju na preko 41.000, od čega je skoro polovina došla iz Libije. Povećan je broj onih koji su stizali direktno u Italiju, u odnosu na broj onih koji su pokupljeni na moru u akcijama potrage i spasavanja. Migracija iz Tunisa takođe ostaje visoka »

GRANICU NEĆETE PROĆI: Vodeni top sa poljske strane
Foto: AP

u poređenju sa prethodnim godinama, čineći skoro 40 odsto neredovnih migranata koji su ove godine već stigli u Italiju.

Za 208 odsto je povećan broj dolazaka iz Turske u Italiju – 6.175 ove, 2021. godine, u poređenju sa 2007 u 2020. Ukupan broj dolazaka na Maltu 2021. bio je smanjen za 78 odsto u odnosu na isti period 2020. godine. Ukupan broj dolazaka u Španiju u 2021. godini je 25.852 (od 19. septembra 2021), što je 54 odsto više nego u istom periodu 2020. To je prvenstveno zbog toga što se više nego udvostručio broj dolazaka na Kanarska ostrva iz Maroka, Mauritanije i Senegala.

Najviše migranata je u kontinentalnu Španiju dolazilo iz Alžira, zatim iz Maroka preko zapadnog Mediterana.

Na istočnomediteranskoj ruti ukupan broj u 2021. je niži nego prošle godine, sa do sada značajnim smanjenjem od 58 odsto dolazaka u Grčku u 2021. Za razliku od toga, 2021. je za 47 odsto povećan broj dolazaka iz Libana, Sirije ili Turske na Kipar. Nešto više je bilo onih koji su dolazili direktno čamcem nego onih koji su došli preko Zelene linije koja razdvaja turski od grčkog dela Kipra.

Evropska komisija procenjuje da je posle dramatičnih događaja u Avganistanu politička i bezbednosna situacija nestabilna. Samo ove godine interno je raseljeno oko 635.000 Avganistanaca, dok je više od 2 miliona izbeglica registrovano u regionu, a procene govore o 3 miliona neregistrovanih izbeglica.

BEZ POMOĆI ZA LUKAŠENKOVE MIGRANTE

U junu 2021. Evropski savet se složio da nastavi podršku sirijskim i drugim izbeglicama sa 5,7 milijardi evra, od toga preko 3,5 milijardi evra namenjeno je izbeglicama u Turskoj, i 2,2 milijarde evra izbeglicama u Siriji, Libanu, Jordanu i Iraku. U slučaju Belorusije, koju Evropljani smatraju parijom, za sada nije bilo nagoveštaja da bi se mogla primeniti neka takva fleksibilna "zagranična" migraciona politika.

Predstavnici međunarodnih organizacija nudili su migrantima u Belorusiji dve mogućnosti: da zatraže azil u Belorusiji ili da se vrate kući, što migrantima ne pada na pamet. Lukašenko tvrdi da je Belorusija spremna da ih preveze nazad, ali da su to ljudi uporni i da to odbijaju. Bi-Bi-Si javlja da je Irak saopštio da će vratiti 200 svojih državljana, ali da je većina migranata odlučna da ostane i da pokuša da uđe u EU.

Mučne scene pokušaja migranata da savladaju žičane ograde viđene su više puta do sada i na granici Mađarske, i na granici Hrvatske, i na tursko-grčkoj granici na reci Marici.

Dok Evropa polako zatvara krug progresa od rušenja Berlinskog zida do izgradnje kilometara i kilometara ograda od bodljikave žice, kličući slobodi i ljudskim pravima, "odbrana evropskih vrednosti" na poljsko-beloruskoj granici miriše na militarizam, jaku ksenofobiju "novih Evropljana", cinizam stare Evrope, nacionalizam i rusofobiju, uz malo zarazne britanske nostalgije za Krimskim ratom 1855. ¶

MILAN MILOŠEVIĆ

Veliki

Nedavno predstavljena Rezolucija o istoriji KP Kine je osnova za ideološku orijentaciju partije u narednom periodu. Kineska komunistička partija ima više od 95 miliona članova. Od članstva će se tražiti da dobro prouči ovaj partijski dokument i da ga se pridržava. Tu, pored ostalog, piše: "Neophodno je odlučno podržati centralnu poziciju druga Si Đinpinga u Partiji, autoritet Centralnog komiteta i jedinstvo rukovodstva kako bi se obezbedilo da svi partijski članovi deluju kao jedan"

Predstavljajući Rezoluciju o glavnim uspesima i iskustvima kineske Komunističke partije tokom poslednjih sto godina, koja je usvojena na prošlonedeljnom partijskom plenumu u Pekingu, iskusni političar Điang Đinguan je, u nameri da ukaže na posebnu ulogu Si Đinpinga, nazvao svog partijskog lidera "veliki kormilar" i "narodni vladar", što je bio naziv rezervisan samo za Mao Cetunga, i to u jeku kulta njegove ličnosti.

Da li je političara ponelo opšte raspoloženje ili ne, teško je iz daljine proceniti. Kinezi su poznati po tome što pažljivo i detaljno planiraju javna izlaganja, kao i po tome što takvi govori sadrže aluzije i nijanse koje posmatračima sa strane nije uvek lako odgonetati. Neki su požurili da zaključe kako se, eto, pojavio "novi Mao", ali to su ipak bili samo stari epiteti. Mao je umro pre 45 godina, a s njim i njegova ruralna Kina. Si Đinping predvodi drugu po jačini svetsku eknomsku silu čija snaga i uticaj prevazilaze kineske granice. Za

kormilar

GLASANJE ZA NAREDNIH STO GODINA: Centralni komitet KP Kine
Fotografije: Xinhua via AP Photo

njega bi se moglo reći da je iskusan kormilar za nemirno more, po kome plovi ne samo kineski brod, već i svetska flotila.

PRAVILO O DVA MANDATA

Malo ko sumnja da će Si Đinping na kongresu Partije iduće godine dobiti i treći mandat, kasnije možda i četvrti. Na narednom kongresu, koji bira generalnog sekretara, Si će imati 69 godina, a na sledećem 74. Zato se kaže da je i zvanično nastupila "era Si Đinpinga". Eventualnog naslednika niko ne pominje.

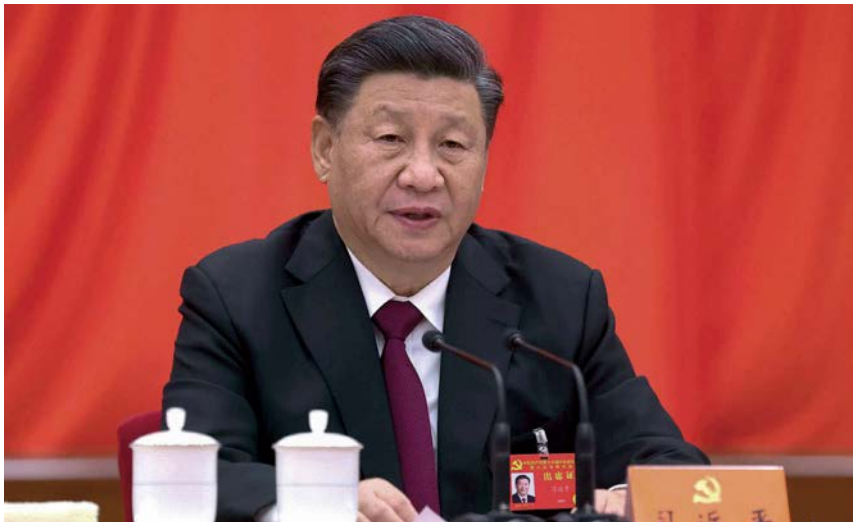
Kod njegovih prethodnika nije bilo tako: kada je Đang Cemin, posle Denga, ulazio u drugi mandat, znalo se da će ga zameniti Hu Đintao, a kada je ovaj bio u drugom mandatu, svi su već videli Si Đinpinga kao novog lidera. Tada je na snazi bilo pravilo o najviše dva mandata na čelu partije i države. Sada takvog ograničenja više nema, proceduralna prepreka je uklonjena, što je objašnjeno potrebama ostvarivanja grandioznih ciljeva koji stoje pred Kinom.

Na partijskom plenumu, na kome je učestvovalo oko četiri stotine članova CK i kandidata za CK, ali i veliki broj značajnih političkih ličnosti, usvojena je Rezolucija o dostignućima i istorijskim iskustvima Komunističke partije tokom sto godina koliko postoji. Pun tekst Rezolucije još nije objavljen, ali su u kominikeu naglašene glavne stvari. Vidi se da je to manje istorijsko štivo, a više smernice za "dalji razvoj socijalizma sa kineskim karakteristikama u novoj eri", kako se sadašnji politički pravac naziva.

KURS ZA NAREDNE DECENIJE

Ovo je tek treća tako ambiciozna rezolucija koja sumira istorijska iskustva Partije. Prva je izglasana 1945. godine kada se Mao Cetung pripremao da osvoji vlast. Druga je usvojena 1981. godine, a glavni kreator bio je Deng Sjaoping. Deng je napravio veliki zaokret u kineskoj politici i kritikovao je Mao Cetunga. On je odao priznanje njegovom radu tokom revolucije i neposredno nakon nje, ali je kritikovao ultralevičarske ideje i političke greške posle 1958. godine: politiku partijskih obračuna sa tzv. desničarima, neostvarivi industrijski "Veliki skok", uvođenje narodnih komuna, što je dovelo do masovne gladi i smrti desetina miliona ljudi. Posebna kritika je upućena Kulturnoj revoluciji, u kojoj je život izgubilo najmanje tri miliona, a stradalo još sto miliona ljudi.

U Rezoluciji usvojenoj prošle nedelje takva kritika je izostala, pa bi se moglo zaključiti da Rezolucija predstavlja novo viđenje ili verziju kineske istorije u kojoj aktuelni vođa vidi samo svetle strane, a ne propuste i greške partijske politike. S druge strane, i sam Si je, zajedno sa svojim ocem, visoko rangiranim političkim rukovodiocem, lično iskusio Kulturnu revoluciju na svojoj koži. Si je sedam godina proveo na "preodgajanju" na selu, a njegov otac je sa ministarskog položaja »

NEPRIKOSNOVENI LIDER ZA NOVI VEK: Si Đinping

poslat u fabriku na "prevaspitavanje", gde je proveo više od deset godina.

U Rezoluciji nema ružnih reči o prethodnim liderima, samo pohvalnih. Ipak, postoje određene razlike u broju referenci – da li i gradaciji – kineskih lidera. Tako se "ime i misao Mao Cetunga" pominje 6 puta, Denga 5 puta, Đanga i Hua po jednom. A Si Đinpinga – 14 puta.

Iako se bavi istorijom, ovaj partijski dokument zapravo usmerava kurs Kine u narednih nekoliko decenija. Istorija je tu potrebna zbog budućnosti, ili kao što je Džordž Orvel svojevremeno precizirao: "Ko kontroliše prošlost, kontroliše sadašnjost. Ko kontroliše sadašnjost, kontroliše budućnost".

IZUČAVANJE MARKSOVOG

Si je danas taj koji sve kontroliše. Rezolucija to izričito naglašava: "Neophodno je odlučno podržati centralnu poziciju druga Si Đinpinga u Partiji, autoritet Centralnog komiteta i jedinstvo rukovodstva kako bi se obezbedilo da svi partijski članovi deluju kao jedan".

Rezolucija o istoriji KP Kine je osnova za ideološku orijentaciju partije u narednom periodu. Kineska komunistička partija ima više od 95 miliona članova, više nego što Nemačka ima stanovnika. Od članstva će se narednih meseci, možda i godina, tražiti da dobro prouči ovaj partijski dokument i da ga se pridržava. Cilj je da osnaži poverenje u partiju i njeno rukovodstvo. Naglašava se da ova istorijska rezolucija predstavlja "štit za partiju i narod od nihilizma i negativnih ideja", što znači da takvih pojava ipak ima, uprkos partijskoj propagandi i tvrdnjama da ih nema. Na više mesta snažno je istaknuta lična uloga Si Đinpinga. On je zaslužan za "niz originalnih ideja i strategiju osnovnih pitanja našeg vremena: za strategiju socijalizma sa kineskim karakteristikama u novoj eri. To je savremeni marksizam za Kinu i za 21. vek".

Prvi "stogodišnji cilj" KP Kine uspešno je realizovan – da zemlja postane umereno razvijeno društvo u svim aspektima i da se iskoreni veliko siromaštvo. Cilj je ostvaren godinu dana pre roka. Za stotu godišnjicu formiranja NR Kine 2049. godine predviđeno je ostvarenje "drugog stogodišnjeg cilja" – da Kina postane moderna socijalistička zemlja, napredna, snažna, ujedinjena, demokratska, kulturna i harmonična. To je "kineski san" kome se teži

Iako su se uvek pozivali na marksizam-lenjinizam, ranije i na staljinizam – kineski komunisti su uvek dodavali i "Maovu misao", kasnije Dengovu, sada Si Đinpingovu. Time su želeli da pokažu da njihov socijalizam i marksizam nisu kao u drugim zemljama, da su posebni i da odgovaraju kineskim uslovima. Istina, Mao je priznao da je sasvim malo proučavao marksizam, više je čitao kineske filozofe i knjige o dinastičkim borbama. Deng Sjaoping je govorio da se ne razume dovoljno u ekonomiju i da ne zna tačno šta je to socijalizam. Đang Cemin je tvrdio da će za izgradnju osnovne baze socijalizma biti potrebno desetak kineskih generacija. A Hu Đintao se o teoriji marksizma nije ni izjašnjavao. Ali, zato je kineska štampa ovih dana pisala da je Si Đinping "tri puta pročitao Marksov *Kapital*" i da ima "dvadesetak beležnica sa mislima inspirisanih tim delom".

KINESKI SAN

Si Đinping je već obeležio siloviti razvoj Kine. Uspešno je izvršen prvi "stogodišnji cilj" – da zemlja postane umereno razvijeno društvo u svim aspektima i da se iskoreni teško siromaštvo. To je bila partijska obaveza za stogodišnjicu osnivanja, a cilj je ostvaren godinu dana pre roka. Za stotu godišnjicu formiranja NR Kine – 2049. godine predviđeno je ostvarenje "drugog stogodišnjeg cilja" – da Kina postane moderna socijalistička zemlja, napredna, snažna, ujedinjena, demokratska, kulturna i harmonična. To je taj "kineski san" kome se teži.

Prema kineskim analitičarima, Rezolucija potvrđuje vodeću ulogu Komunističke partija na putu nacije u budućnost, potvrđuje da je jedinstvena i da potpuno podržava generalnog sekretara partije, šefa države i vrhovnog komandanta Si Đinpinga. Si zauzima vodeću poziciju u velikoj nacionalnoj obnovi

koja zahteva savremeni privredni model, drugačiji od onog koji je postavio Deng pre 40 godina.

Sijev model koncipiran je tako da više odgovara "potrebama naroda", dok privredni rast i modernizacija treba tome da budu podređeni. Glavna protivrečnost u kineskom društvu definisana je sada kao protivrečnost između privredne snage i sve većih želja i potreba ljudi da imaju bogatiji i kvalitetniji život. Izvoz iz Kine više neće počivati na jeftinoj radnoj snazi i eksploataciji prirodnih bogatstava, ali će otvaranje prema svetu biti nastavljeno. Istovremeno, privreda Kine više će se oslanjati na domaće tržište, što zahteva preraspodelu radi podizanja kupovne moći stanovništva. Modernizacija se neće bazirati na "presađivanju" zapadnih sistema upravljanja, već u skladu sa kineskom tradicijom, jer ni demokratija, tvrde, nije patent Zapada.

OGROMNI ZADACI

Razvoj je apsolutni princip i reforma će biti nastavljena. Vodeća snaga unutrašnjih privrednih promena je tehnološka i naučna inovacija. Javnu svojinu treba jačati, ali i podržati privatnu. Treba smanjiti ogromnu nejednakost u materijalnom bogatstvu pojedinaca.

Orijentacija će u budućnosti biti na privredni razvoj uz održavanje društvene i političke stabilnosti. Zaštita suvereniteta zemlje je nepromenjen zadatak, zato armija mora da bude spremna. Separatizam ni po koju cenu nije dozvoljen. Bez kineskog razvoja nema ni svetskog razvoja, ali i bez razvoja i mira u svetu nema ni razvoja Kine.

To su ogromni zadaci koje je preuzelo kinesko rukovodstvo, a posebno Si Đinping. Sada se svi uspesi vezuju za njegovo ime. Ali, to je mač sa dve oštrice jer će i za neuspehe, ako i kada ih bude, kriviti njega lično. Si je, međutim, iskusan lider, politički morski vuk koji odlučno upravlja ogromnim brodom i kad su valovi veliki. Ima podršku i u partiji i u kineskom društvu. Budućnost je, kako je govorio Mao, svetla – samo je put do nje dug i trnovit. Na tom putu u bolju budućnost Si Đinping se može osloniti i na bolju prošlost, opisanu u sadašnjoj partijskoj Rezoluciji. Sve tri poluge su čvrsto u njegovim rukama. ¶

ALEKSANDAR NOVAČIĆ

Istorija kao opasno zanimanje

Kineski vladari imaju opsesiju da pišu i prepravljaju istoriju. To traje još od imperijalnih vremena, već dve i po hiljade godina. Svaki vladar nove dinastije pisao je o prethodnoj najgore što je mogao. Imperatore iz svoje dinastije nije dirao. Pored toga, svaki imperator imao je i ličnog istoričara koji je svakodnevno opisivao sve šta car radi i kako razmišlja. Bio je to na prvi pogled miran ali opasan posao. Najpoznatiji kineski istoričar starog doba Suma Ćien jednom je zapisao nešto što se nije svidelo caru, pa mu je naređeno da bira – ili da izvrši samoubistvo, ili da plati deset hiljada zlatnika carskoj blagajni, ili da bude kastriran. Izabrao je treću mogućnost. Izgleda da mu, kao istoričaru, kastracija nije mnogo smetala. Naprotiv. Napisao je nakon toga desetine knjiga koje se i danas proučavaju.

Žene

Digla se kuka

Dvanaest naučnica i umetnica nije bilo podobno za SANU. Nije bila ni Isidora Sekulić. Nećemo žene u Akademiji, opisala je reakciju uvaženih akademika kad je predložena za člana

PRVA U AKADEMIJI: Isidora Sekulić
Foto: Wikipedia

Od 55 kandidata, pre dve nedelje uslove za izbor novih članova Srpske akademije nauka i umetnosti ispunilo je njih 30. Tom prilikom, od 12 žena nije izabrana nijedna. SANU trenutno ima 132 člana (bez inostranih) među kojima je 15 žena. Ovakav rezultat najnovijih izbora je loša poruka rukovodstva SANU, ocenila je Zorana Mihajlović, potpredsednica Vlade i predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost. Izvršni odbor SANU je uzvratio saopštenjem da i sam smatra takav ishod izbora krajnje nezadovoljavajućim, objasnio da su za sve odgovorni članovi Skupštine SANU koji biraju nove članove, i ukazao da su kandidatkinje za članstvo SANU tokom poslednjih faza procesa kandidovanja "bile predmet najžešćih napada uz apsolutno neprihvatljivo nipodaštavanje od strane, doduše malobrojnih ali upornih, dežurnih kritičara izvan SANU, verovatno zbog procene da žene predstavljaju najlakše mete za takve napade."

Književnica Isidora Sekulić je prva žena akademik u našoj istoriji. Primljena je februara 1939. godine, nakon velikog nipodaštavanja. Tu epizodu iz svog života Isidora je opisala rečima "digla se kuka i motika".

Predložio ju je Bogdan Popović, književni kritičar i esejista. Smatrao je da je Isidori Sekulić mesto među akademicima zato što njeno delo predstavlja preokret u našoj književnosti. Bogdan Popović je bio autoritet i njegovo mišljenje o Isidorinom delu nije bilo sporno, ali akademi-

i motika

cima nije bilo po volji da u svoje članstvo prime ženu. Laura Barna, autorka romana Moja poslednja glavobolja (Zavod za udžbenike, 2008), romansirane biografije Isidore Sekulić, kaže da se "ne zna poimence ko je bio protiv Popovićevog predloga, zato što se raspravljalo na zatvorenim sednicama. Ona i njeno delo nisu bili upitni, ali je akademici nisu hteli samo zato što nije ženino da misli već da rađa i o kući brine. Zna se i da je Popović bio nepokolebljiv, bez obzira na sopstveni rizik."

Na kraju, izabrana je tesnom većinom, i to samo za dopisnog člana. "Ja sam skromna, siva figura, nisam bolja od drugih; ne volim značke i povorku koja ide napred. Meni je, dakle, Akademija priredila zbunjenost veliku", napisala je u pismu piscu i filozofu Vasi Stajiću. Novembra 1950. godine izabrana je za redovnog člana Srpske akademije nauka i umetnosti. Prokomentarisala je: "Neki mi sad kažu: Postali ste član Akademije pod komunistima! Kažu, a ne znaju ili neće da znaju da sam pre ulaska u Akademiju tri puta bila odbijena! (....) Mene je, sećam se, prvi put još pre rata predložio estetičar Bogdan Popović. Da samo znate koliko su tada uvaženi akademici ogorčeno udarali pesnicama o sto na sednici i vikali: Nećemo žene u Akademiji! Ipak, ponosim se što sam prva žena u srpskoj Akademiji koja je tamo probila led."

Osporavanje Isidorinog dela zato što nije po uzusima važećeg svetonazora, pratilo ju je od početka književne karijere (istini za volju, još i mnogo pre toga). Prva knjiga Isidore Sekulić, Saputnici, bila je povod za sledeću opasku tada neprikosnovenog Jovana Skerlića: "Žena u književnosti uvek je pokazivala većma osobine svog pola nego osobine svog ličnog talenta, i to čini da njihove knjige neminovno liče jedna na drugu. Izuzetka ima tako malo kao da ih i nema. Zato, ili čitali stihove koje su žene napisale, ili gledati slike koje su one naslikale, sve te umetničke stvari imaju jednu opštu zajednicu: nemaju mere u emocijama, ni reda u impresijama; posmatranje više minuciozno nego duboko; mnogo dekorativnosti; više dosetljivosti nego duhovnosti; puno perverzije u bojama; mnogo lukavstva u sredstvima koja često nisu dozvoljena ni umetnički poštena; previše verbalizma; češće enfaza nego ekstaza; mnogo krupnije suze nego bolovi; u slikarstvu odveć cveća, nameštaja, luksuza, poretka; svugde više udvaranja čitaocu koji će čitati, nego obzira prema onom o kome se peva ili kojeg slikaju; česte zamišljenosti nad besmislicama i udubljivanja u plitke stvari..." Isidora je bila jeres u Skerlićevoj književnoj veri, prokomentarisao je Velibor Gligorić 1956. godine.

Godinu dana nakon što je Isidora primljena u SANU, 1951. godine, objavljena je njena knjiga Njegošu knjiga duboke odanosti. U poglavlju Izgled i lik Vladike Rada komentarisala je, na mnogo mesta tada prisutnu, figuru Njegoša, poprsje koje je napravio Ivan Meštrović još 1930. godine u vreme ideje o podizanju reprezentativnog spomenika u Beogradu, pošto je zamisao o mauzoleju na Lovćenu propala. "To nije suštinski Njegoš", napisala je u svojoj knjizi, njegova glava u Meštrovićevoj verziji je "ne samo netačno, nego bezmalo neprijatno pognuta", pa je zato, ocenila je, "neadekvatna biću Vladičinu, neadekvatna istini." Meštrović je Njegoša, obrazložila je, "u dva sasvim pogrešna pravca retuširao": dodao mu je "gospodstvenosti u smislu evropski aristokratskom, ili egzotičnom, a Vladika je bio dinarski rasan i domaćinski otmen", pritom ga je i "intelektualizovao kako se na već vrlo stereotipan način prikazuju mislioci" iako vladika nije bio "svetski stilizovan nego sasvim osobeno, lično i vrlo crnogorski usklađen". Nekoliko meseci nakon objavljivanja ove Isidorine knjige, krajem marta 1952, pojavila se knjiga Legenda o Njegošu Milovana Đilasa, tada jednog od najmoćnijih ljudi političkog establišmenta FNRJ. Isidora "Njegoševim pesimizmom obrazlaže svoj reakcionarni idealizam", ocenio je Milovan Đilas, opisao da su mnogi intelektualci posle Prvog svetskog rata "potonuli u opšti kapitalistički vrtlog sinekura, priznanja, počasti i svakojakih karijera". U takvoj atmosferi, po njemu, Isidora je samo vrh ledenog brega, a Njegoš samo paravan. Takve nestvarne ideologije treba raskrinkati zato što ih odlikuju reakcionarnost i pristanak na kolonijalnu potčinjenost.

Drugu knjigu o Njegošu je, kako je izjavila u jednom intervjuu 1957. godine, posle Đilasove knjige spalila, i objasnila: "Prepala sam se da me ne uhapse. Ubeđena sam da je hteo da me uhapsi. To je bio direktan napad policije na mene. Bila sam pripremila sve da se obesim ako dođu da me hapse. Ja, ako imam metafizička gledišta, ne izlazim na ulicu da ih iznosim i propovedam. Do tih gledišta sam došla učeći. Pre rata sam stalno čitala dva časopisa čisto filozofska, jedan engleski, a drugi francuski. I danas čitam engleski, za francuski nemam para. Tako ja svakog meseca progutam jedan časopis čiste filozofije, sem ostalog. Ispalo je da ja ne smem imati drukčije mišljenje."

Milovanu Đilasu se nije dopao ni njen esej Problem siromaštva u čoveku i književnosti koji je napisala pred kraj života, označio ga je kao "najbanalniju popovsku propoved". Isidoru je to pogodilo, prestala je da izlazi iz kuće. Jara Ribnikar je o tome napisala: "Gospodin Đilas je uzeo sekiru i ubio jednu staricu."

O njenoj idejnoj podobnosti, navedimo samo da je 1941. godine odbila da potpiše podršku nemačkom okupatoru "Apel srpskom narodu", što je učinilo mnogo izuzetno viđenih ljudi. Inače, Isidora Sekulić je bila jedina žena od osnivača srpskog ogranka PEN centra, bila je predsednik te organizacije, predsednik Udruženja književnika Jugoslavije i prvi predsednik Udruženja književnika Srbije, počasni član Srpske književne zadruge i Matice srpske, bila je urednik "Srpskog književnog glasnika", saradnik mnogobrojnih novina i časopisa, članica brojnih ženskih organizacija, izabrana je za sekretara Upravnog odbora Međunarodnog saveta žena održanog u Kristijaniji 1920. godine, bila je jedna od osnivača Udruženja učitelja srednjih stručnih škola...

Umrla je 5. aprila 1958. godine u Beogradu. Spomenik joj je podignut tek 2005. Nalazi se na Topčideru, gde je živela. ¶

SONJA ĆIRIĆ

Ovamo i tamo

Da li smo sposobni za ličnu transformaciju, prihvatanje i razumevanje ičega sa čime se pre nismo upoznali

Čarls Lutvidž Dodžston (1832–1898), u svetu književnosti poznatiji pod pseudonimom Luis Kerol, bio je jedan od najboljih pisaca za decu. Njegovo najpoznatije književno delo *Alisa u zemlji čuda* i danas razbuktava dečju maštu, odrasle čitaoce, zbog svojih skrivenih značenja, nagoni na dublja tumačenja i analize, a umetnike provocira da, inspirisani Alisinim naizgled apsurdnim avanturama, stvaraju slike, filmove, balete, čak i kompjuterske igrice.

Svoj inspirativni odjek Kerolov roman pronašao je i u ovom našem, srpskom modernom dobu, u baletu *Alisa* beogradskog Narodnog pozorišta, u koreografiji i režiji Dejana Kolarova. Kolarov je, prvenstveno, potvrđeni baletski umetnik najvišeg ranga u Baletu Narodnog pozorišta u Beogradu. On je, takođe, impresivan igrač savremenog plesnog profila. Kao koreograf (u nastajanju), očigledno je da se u svojoj prvoj celovečernjoj savremenoj plesnoj produkciji oslanja na sopstveno bogato i raznovrsno scensko iskustvo. Za realizaciju svoje *Alise* odabrao je validne i pouzdane saradnike, moglo bi se reći istomišljenike: asistentkinju za koreografiju i režiju Aleksandru Bibić Kolarov čije se bitne intervencije mogu uočiti u predstavi; Anu Krstajić, kompozitorku raskošnog talenta za autorsku muziku koja je, bajkovitom i povremeno adekvatno uznemirujućom harmonijom ostavila snažan utisak na publiku; višestruko korisnu dramaturškinju Minu Ćirić, tako neophodne ličnosti u produkciji savremenih plesnih predstava, koja je znalački pratila tok Kerolovog romana ali i koreografove namere; kostimografa Srđana Perića, koji je jednostavnim, a efektnim kostimskim rešenjima ukazao na osobenosti likova ističući njihove vodeće karakterne osobine; i dizajnera svetla Milana Kolarevića, čija su svetlosna rešenja adekvatna dešavanjima na pozornici, mada su u pojedinim scenama morala biti pažljivije promišljena.

Kolarov nije imao nameru da plesnim pokretom reprodukuje roman. Niti da ga prepričava. Za svoju *Alisu*, u kojoj je imao potrebu da iskaže sopstveno mišljenje i tumačenje ovog modernog doba u koje smo svi upali kao Alisa u zečiju rupu, pozajmio je od Kerola samo nekoliko karakterističnih likova (motiva) – Alisu, Kraljicu, Gusenicu, Kuvara, Blizance i Mačka, u maestralnoj govornoj i plesnoj interpretaciji fascinantnog glumca-igrača Slobodna Beštića. Zašto ne koleričnog Zeca i Ludog Šeširdžiju, pitala bih koreografa.

Da bi postigao fluidni i auditorijumu lako razumljiv tok dramske radnje (u funkciji koreografske postavke), Kolarov je konceptualno u plesnu predstavu uveo glasove glumaca Drame Narodnog pozorišta – Vanje Ejdus, Nenada Stojmenovića, Nikole Vujovića, Bojane Stefanović i Miloša Đorđevića, koji su glasove pozajmili Alisi, Gusenici, Kuvaru i Blizancima, i već pomenutog Beštića koji je svoj glas dao Mačku.

Metafizika susretanja, sukobi, nadigravanja, nadmudrivanja, začikavanja, zabavljanja samo zabave radi i još toliko drugih apsurdnih dešavanja nagoveštenih u govornim tekstovima, u predstavi su dobili koreografisani telesni scenski ekvivalent. Igrači su pokretom reprodukovali reč, što je od njih zahtevalo veliku preciznost izvođenja i maksimalnu angažovanost u svakom segmentu, tokom cele predstave. Zbog ovakvog rešenja, moglo bi se zaključiti da je Kolarov (u dosluhu sa asistentkinjom i dramaturškinjom) bio pod uticajem genijalne koreografkinje Kristal Pite (Crystal Pite) i njene predstave *Izjava* (*Statement*). Ako i jeste tako, onda i neka je. Od najboljih se najbolje uči.

Vrata nekog drugog i sasvim drugačijeg sveta otvoriće Milica Jević Drndarević u naslovnoj ulozi Alise, i uroniće u fantastični svet apsurda dejstvom iznenadne pojave Mačka na podu njenog dnevnog boravka, dok ona, otupela za svet oko sebe, odsutno gricka jabuku pred TV ekranom sa koga je zasipaju informacije koje joj ispiraju mozak – rasprodaja nameštaja, horoskop za taj dan, izveštačeni saveti kako je (uopšte) moguće pasterizovati tegle ili kako vežbom za pet minuta steći novo telo. Ukratko, Miličina Alisa iskoračiće, na provokativni Mačkov poziv, iz realnosti sveta koji čini njenu stvarnost a koja je guši i ponižava kao ljudsko biće. Osetiće potrebu da promeni takvo okruženje istovremeno menjajući sebe samu. U "zemlji čuda" Milica će pažljivo, postupno, prostudirano i gradacijski formirati plesni lik Alise, u čemu će joj najveća podrška biti njena odlična izvođačka savremena plesna tehnika, ali i aktivno lice, tako retko viđeno na našoj plesnoj sceni, što je bila odlika i drugih igrača u predstavi.

DETALJI IZ ZEMLJE ČUDA: Milica Jević Drndarević i Slobodan Beštić i scena čajanke
Fotografije: Jelena Janković

U duetu Alise i Kraljice karata (multidisciplinarna umetnica Aleksandra Bibić Kolarov), obe plesne umetnice na dvoboj će izazvati Kraljičin grub poljubac nametnut Alisi protiv njene volje. Biće to koreografisana demonstracija sile i moći onoga koji vlada. Precizno postavljen duet posle koga se tok predstave ubrzava, Milica i Aleksandra realizuju precizno, poštujući zadatu dinamiku duetne kontakt igre i oštrinu koreografskog jezika, na čemu im treba čestitati.

Promućurna Gusenica Nikole Bjanka lenjo će i samoljubivo okupiti družinu

oko sebe u sceni kojoj se mogu zameriti predugačko trajanje i izvesne grube nedorečenosti i zbunjujuća nejasna rešenja u postupanjima koreografa i dramaturškinje. Kuvar Olge Olćan naizgled lakomisleno će sve događaje "zakuvati" kako se to samo njemu dopada. Nažalost, profilisanje lika Kuvara, nekako stavljenog u drugi plan, zablistaće na sceni samo u duetu sa Alisom, što nipošto nije propust Olge Olćan, koja bi i mnogo kompleksnije koreografske zahteve s lakoćom izvođački realizovala na zadovoljstvo prisutnih posmatrača.

U Blizance, devojčicu i dečaka koji uopšte ne liče jedno na drugo, sa mnogo ličnog zadovoljstva transformisaće se Sanja Ninković i Miloš Kecman. Neodoljivo, duhovito i izvođački maestralno oni će lucidnim događajima i čudnim nelogičnim interakcijama ponuditi epilog predstave, neku vrstu završne reči, dok svim i svačim rastrzanu Alisu vode "tamo i ovamo" u prostoru izgubljenog pravca kretanja pojedinaca (i društva) zbunjenih začudnim i nelogičnim pojavama u ogledalu i iza njega, u sopstvenom biću i van njega, u snu ili na javi, u nekom međuprostoru u kome je najteže boraviti. I živeti. Na prvoj reprizi, Sanju Ninković je zamenila Sonja Milovanov, mlada plesna umetnica, koja je zablistala u ulozi Bliznakinje i to se ovde mora istaći.

Koreografskom rukopisu Dejana Kolarova i načinima njegove scenske realizacije nije uputno dodeljivati stilske etikete, čemu smo često vrlo naklonjeni. Pogotovo ne sada, na samom početku njegove, nadamo se, ozbiljne i podržane profesionalne koreografske karijere. Zaključimo zato da iz sazvežđa savremenih plesnih tehnika (sa osvrtom na koreodramski stil), Kolarov preuzima ono što odgovara senzibilitetu njega kao bića i kao plesnog umetnika. On mudro poseže za alatkama koje će mu omogućiti da, bez podizanja ličnih kreativnih barijera, na sceni iskaže sopstvenu ideju, emociju, zaključak o nečemu ili analizu neke pojave. U nekoliko scena Kolarov je dozvolio igračima da se opasno približe ličnoj improvizaciji, ali posmatrano u celini, kontrolisani koreografski proces ipak preovladava, mada bi, istini za volju, on morao biti postavljen i u čvršći ram i sa preciznijim i publici jasnijim koreografskim, reditelj-skim i dramaturškim vezama između pojedinačnih scena i prikaza.

Alisa Dejana Kolarova i njegovih saradnika je apsurdna metafora nekog začudnog međuprostora kojim se svi mi već duže vreme krećemo, čas smo tamo, čas ovamo. Upadamo u bunare sopstvenih života i društva (tamo), pa iz njih izlazimo (ovamo). Zaboravljamo da umemo da maštamo. Da imamo pravo da iskoračimo iz zadatog okvira. Ne umemo da se osećamo dobro. Nije fer ako ne budemo slobodni, ludi i veseli ljudi, poručuje nam koreograf. Nekoliko pitanja ispratilo me je sa premijere. Na šta ćemo se osloniti kada se susrećemo sa pojavama koje u prethodnom iskustvu nikada nismo imali? Da li smo sposobni za ličnu transformaciju, prihvatanje i razumevanje bilo čega sa čime se nikada pre nismo upoznali?

Na početku predstave Alisi je dosadno. Ona je posivelo ljudsko biće, obamrlo i isključeno iz životnih tokova i sokova. Potpuno transformisana novim saznanjima i stečenim iskustvima, ustaće Alisa sa troseda, odlučno. I zakoračiće. Negde. Pitam se gde je otišla. Rado bih je sledila. ¶

IVANA MILOVANOVIĆ

O meni, tebi i nama

Ono što eufemizam i mrak ne mogu da sakriju, objektiv će izvući na videlo i pokazati unutrašnji život autora, grada, događaja... O tome govore fotografi iz sveta i Srbije na ovogodišnjem Vizualizatoru

Devetu godinu zaredom Festival fotografije Vizualizator predstavlja najbolje fotografe sveta, opstajući kao jedini festival profesionalne fotografije međunarodnog karaktera u Srbiji. Od 18. novembra do 10. decembra na nekoliko lokacija u Beogradu biće prikazane izložbe fotografija nekih od najboljih autora današnjice iz Norveške, Belgije, Austrije, Italije i Srbije.

Priče učesnika ovogodišnjeg Vizualizatora vode kroz unutrašnji čovekov život i odnose koje čovek gradi sa svetom oko sebe: prema životinjama, prema školovanju, prema istraživanju sopstvene seksualnosti i prema najaktuelnijim političkim pitanjima današnjice. Osim čovekovih refleksija o sebi, ovogodišnji festival predstavlja i unutrašnji život gradova, estetiku ulice, mračne tajne, priviđenja, stvarne ljude i utvare grada. Za otvaranje, u UK Parobrod, izabrana je izložba "Wind, sand and stars" Linde Bournane Engelberth, norveške fotografkinje alžirskog porekla. Ona je član upravnog odbora prestižne Agencije VII i dobitnica brojnih međunarodnih nagrada. Najznačajniji segment u njenoj karijeri predstavljaju dugoročni projekti u kojima je iznela intrigantnu sliku svoje porodice, potragu za poreklom i kulturom koju je upoznala radeći upravo ovu fotografsku priču. Njenoj izložbi prethodi tribina o ženskoj strani fotografske priče koja, prvi put na festivalu, preispituje razliku između muškog i ženskog pogleda na svet kroz fotografiju.

Na fotografijama austrijske autorke Ursule Rock, u Galeriji "Nikola Radošević", publika ulazi u svet sado-mazohizma, palmi i pingvina. Ona kaže da tabu donosi čari zadovoljstva onda kada premašuje lične i društvene granice: "Pre ovoga nisam imala predstavu o tome ko, kako, gde i sa kim voli da se igra, maskiran u različite kostime. Psi, svinje, kavezi za ptice i mnoge druge transformacije – kakvo su ostvarenje sna jednog fotografa svi ti kostimi, prostorije i rekviziti! Raznobojno, razigrano i fascinantno! Duhovito, ne ozbilj-

Jean Marc Caimi & Valentina Piccinni

Carin Van Gerven

Ursula Rock

Foto Savez Srbije – Ivana Lukić

Linda Bournane Engelberth

Nemanja Ledenski

Mihovil Nakić

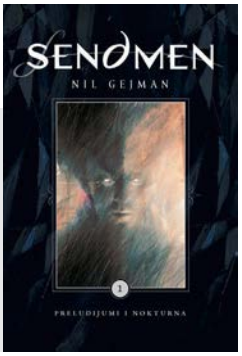
no!" Belgijanka Carine Van Gerven, čiji se radovi opisuju kao "inscenirana prošlost sa savremenim karakterima", predstavlja priču o Angeli – "In the footsteps of Angela", u Kući Đure Jakšića. Reč je o projektu o školstvu nastalom na osnovu događaja iz 1920. godine, kada je sestrinstvo u Overpeltu osnovalo prvu srednju školu za devojčice u Belgiji. Kako su se žene školovale kroz istoriju, belgijska autorka predstavlja na dosad neviđen način. Tradicionalno, tu su i gosti iz Italije. Izložbom "Rhome" u Galeriji "Progres", duo Jean-Marc Caimi i Valentina Piccinni predstaviće unutrašnji život Rima, putovanje kroz njegov višestruki mikrokosmos, daleko od stereotipne i turističke slike, otkrivajući najintimnije i iznenađujuće strane tog grada.

U antičkoj filozofiji, nauci i medicini, voda, zemlja, vatra i vazduh su predstavljali elemente kosmosa pomoću kojih se ostvaruje pojavna ili suštinska egzistencija svih postojećih stvari i od kojih se te stvari sastoje. Foto-savez Srbije četvrtom izložbom "Vazduh", u Božidarcu, priča o tome na antički način. Srpski autori, učesnici ovogodišnjeg Vizualizatora su Ana Batrićević, Nemanja Ledenski i Mihovil Nakić. Projektom "Little Saturday" u Mađarskom kulturnom centru, mladi autor Nemanja Ledenski predstavlja život ljudi i pasa na gradskim površinama Subotice. Najviše ga intrigira igra svetlosti i senke. Ana Batrićević svojim fotografijama pita se zašto ljudi napuste ispravan put i kako im pomoći da se na njega vrate. "Kakva osećanja životinje bude kod ljudi koji su zbog različitih životnih okolnosti isključeni iz društva, zatvoreni, lišeni, prepušteni sopstvenim mislima i savesti, čija je svakodnevica sumorna, a budućnost neizvesna." Mihovil Nakić se bavi Beogradom budućnosti – Beogradom na vodi. "Vođen radoznalošću i željom da objektivnije sagledam razloge za i protiv, našao sam se usred rušenja i gradnje meni do tada nepoznatih razmera. Proteklih pet godina fotografisao sam dešavanja na gradilištu i oko njega u nadi da ću kroz fotografiju shvatiti šta se tamo zapravo dešava." Tradicionalno, festival zatvara izložba najboljih radova nacionalnog konkursa "Press Photo Srbija" koji nagrađuje najveće domete i visoke profesionalne i etičke standarde srpske dokumentarne fotografije. ¶

VESNA DEVRNJA

Elegija peščanog čoveka

Sendmen Nila Gejmana, osim novog luksuznog domaćeg izdanja, uskoro dolazi i kao serija na Netfliksu. Kasting je neuobičajen, ali – videćemo

Kada je pre 25 godina britanski strip scenarista i književnik Nil Gejman predstavio ideju o *Sendmenu* uredništvu DC-jevog Vertiga, zainteresovao ih je neobičnim konceptom. Do tada su britanski umetnici uzimali opskurnije ili manje uspešne likove iz superherojskog sveta i nadograđivali ih u novi mitos, koji je i pored inovacija ostao mahom superherojski. Gejman je pak pošao od ideje koja načelno može da potekne iz superherojskog stripa, i koja će u začetku imati labave veze sa DC-jevim mejnstrimom, ali će se razvijati u neočekivanom i paralelnom smeru.

Gejmanovi junaci *Sendmena*, njegova osnovna postavka, nisu ljudi čak ni u širem smislu te reči, već "porodica" sedam personifikacija postojanja – San, Smrt, Sudbina, Sila, Strast, Sumornost i Sumanutost (nekada Slast). Svaki od njih upravlja određenim istoimenim aspektom stvarnosti kao čuvar i gospodar. Dokle se god bića u kosmosu rađaju i umiru, Smrt će postojati. Dokle god ta ista bića tonu u san, postojaće i njen brat San. Isto važi i za svu ostalu braću i sestre Večnih.

Svet *Sendmena* ujedno je i univerzum u kome postoje Raj, Pakao, svetovi nordijskih bogova, egipatskih božanstava, gde su arturijanske legende stvarne koliko i tlo po kome hodamo. Kompleksna je to tvorevina uma koja se proteže na deset knjiga (uz naknadno dopisane *Beskrajne noći* i *Uvertiru*), i koja prati Sna od magijskog zatočeništva početkom 20. veka, do srži i svrhe same neophodnosti postojanja Sna kao personifikacije postojanja. Na tom putu će se Sendmen boriti sa sopstvenim tvorevinama sna, sa članovima svoje porodice, dobiće na poklon ključeve Pakla, a moraće i da se uhvati u koštac sa sopstvenim greškama. Uzbudljiva je i bogata to priča, kitnjasta detaljima i mitološkim motivima, prožeta dubokom i promišljenom setom, kao i spoznajom da čak i večna bića nisu savršena i bez mana. U suštini, Gejman nikada više nije napisao nešto toliko iskonski duboko i detaljno.

Sendmen je jedan od najprevođenijih naslova američkog stripa. I svako novo izdanje nadilazi prethodno u raskošnosti opreme i formatu. U Srbiji je prvo izlazio kao piratsko izdanje 90-ih, potom u vidu mekokoričenih knjiga u izdanju Belog puta koje je nastavio Darkwood. Hrvatska Fibra je ceo serijal objavila u šest glomaznih i impresivnih tomova. Najnovije domaće izdanje Čarobne knjige je u velikim, tvrdokoričenim i luksuznim knjigama, a biblioteka će obuhvatati 12 takvih tomova. *Sendmen* i Gejman su dobili svaku nagradu koja se zamisliti može, pa čak i pokoju nestripsku – Svetsku nagradu fantastike 1991. godine za 19. svesku *Sendmena*. Slično kao što su u evropskom stripu Hugo Prat i *Korto Malteze*, *Sendmen* i Gejman su argument da je strip ozbiljna forma umetnosti.

Nasuprot svom prijatelju i kolegi Alanu Muru, koji se gnuša ekranizacija svog rada, Gejman im se ne protivi. Dokaz su adaptacije *Američkih bogova*, *Koraline* ili *Zvezdane prašine*. Međutim, *Sendmen* je ostao neosvojiva tvrđava za sve koji su želeli da ga prenesu na ekran. "Nemoguće ga je adaptirati, jer prevazilazi formu kakvu film ili televizijska serija pružaju", govorio je Gejman sve do skora. Onda je nakon četvrt veka "pogazio" svoje reči i uzeo učešća u istoimenoj Netfliksovoj seriji, koja je planirana za kraj ove ili početak sledeće godine.

Kao i kod svih Netfliksovih serija baziranih na čuvenom stripskom predlošku, mogućnost da bude potpuni hit ili promašaj potpuno su jednake. Jedno je sigurno – Netfliks nije štedeo ni novca niti drugih resursa da snimi seriju. Ali, Netfliks ne bi bio Netfliks da nije doneo i nekoliko sumnjivih odluka u pogledu kastinga u svrhu rodne i rasne ravnopravnosti. Na prvom mestu tu je angažovanje talentovane glumice Gvendolin Kristi (*Igra prestola* i apokrifna abominacija poslednjih *Zvezdanih ratova*) u ulozi – ni manje ni više nego – Lucifera Jutarnje Zvezde, gospodara Pakla. Dok niko ne tvrdi da Đavo ne može biti androgen ili čak ženskog roda, svakako je ovo odluka koja je naterala brojne fanove da u čuđenju podignu obrvu. A kada je obznanjeno da će Afroamerikanka Kirbi Hauel-Baptist glumiti Sendmenovu sestru Smrt, reakcije su uglavnom bile u stilu "evo ga opet Netfliks". Činjenica je da su ovde glavni likovi entiteti i personifikacije, i da ne zavise od pola i rase. Čak je i sam Sendmen u nekim pričama koje se odvijaju u dalekoj prošlosti crn, cvet, pa čak i mačka. Što opet ne menja njegov kanonski izgled u glavnini serijala. Dakle, Smrt može biti i crna i bela, i muško i žensko, i to sve ne menja činjenicu da je izvorna Gejmanova verzija avetinjski blede emo/pank devojke sa razbarušenom crnom kosom i vrcavim karakterom do te mere prirasla uz srce fanovima, da je to trenutak gde će se koplja masovno lomiti i gde je Netfliks uzeo na sebe možda i više slobode nego što je smeo da priušti. Jer, potcenjivati fanatičnost stripovske zajednice je mač sa dve oštrice. Ostatak kastinga je sasvim dobar, uz nekoliko veteranskih imena poput Čarlsa Densa, Stivena Fraja ili Petona Osvalta. Uostalom, Tom Staridž u naslovnoj ulozi Sna je potencijalno perfektan izbor ako uspe da iznese karakter glavnog lika kakvog je osmislio Gejman.

Ali, ne bi trebalo ukrštati koplja pre vremena. Prvi trejler i fotografije sa seta *Sendmena* zaista ostavljaju bez daha i doslovno oživljavaju Gejmanove stranice. Vreme, koje se meri nedeljama, najviše sledećim mesecima, pokazaće da li su Netfliks i Gejman podbacili ili opravdali očekivanja. U najgorem slučaju, ostaće nam da se opet okrenemo stripu, onom istom mestu na kome smo se nalazili i poslednje dve decenije. ¶

NIKOLA DRAGOMIROVIĆ

Floki, Dafiment za Britance

Transport Londona, tamošnje gradsko saobraćajno, dobilo je ovih dana naredbu da ukloni jednu reklamu iz metroa. Reklama je prethodne tri nedelje putnike pozivala da se upuste u novu kripto avanturu, da kupe kriptovalutu Floki, nazvanu po psu Ilona Maska. Njihova glavna meta smo mi koji smo propustili da se popnemo u voz dodžkoina i gotovo ni od čega napravimo lepe pare. Ništa zato, evo nove prilike, a ako i nju propustite, sledeća stiže kao po redu vožnje.

Neki od političara koji su ukazali na problem bili su frapirani činjenicom da je takva reklama prošla kontrolu reklama u gradskom prevozu gde se, recimo, ne može objaviti poziv da jedete nezdravu hranu. Oni smatraju da slobodna objava ovakve reklame u javnom prevozu sugeriše da se radi o nečem ispravnom i bezbednom, što za Floki teško da važi. Iako nema dokaza da je reč o prevari, građani se pozivaju da ulože u nešto vrlo nestabilno i rizično, dok im se obećava velika zarada.

Same po sebi kriptovalute nisu rđave, imaju čak i neke velike prednosti u odnosu na novac. Ne mogu se falsifikovati, praktično ih je nemoguće ukrasti, ne ostavljaju "trag novca". To znači da vaši lični podaci ne mogu biti otkriveni prilikom transakcije jer ih niko i ne traži, a sama transakcija je trenutna i apsolutno bezbedna. S druge strane, velika je verovatnoća da se koriste za ilegalne aktivnosti, ukoliko napravite grešku i uplatite na pogrešan račun nema nikakve šanse da vam se novac vrati, vrednost im je vrlo nestabilna, možete se u vrlo kratkom roku obogatiti ili ostati bez ušteđevine, a da niste mrdnuli prstom.

Rudarenje kriptovaluta je s poskupljenjem cene električne energije postalo neisplativo, odnosno zahteva stalni i vrtoglavi rast vrednosti ili stabilan izvor obnovljive energije koju ne plaćate. Takvu aktivnost bolje je obavljati u nekoj tranzicionoj nego u uređenoj zemlji, pa će se trgovci kriptovalutama radije bazirati u zemljama koje ne pitaju mnogo investitore, samo da bi ih privukli. Trenutno je Ukrajina hit, piše "Njujork tajms", kombinacija dogovornog pravnog sistema i gladi za investicijama pokazala se vrlo povoljnom.

Uz toliko mešetara i sanjara o digitalnom zlatu, koje treba kupiti jeftino i onda se strpeti nekoliko meseci dok mu vrednost naraste u milione dolara, kao da su kriptovalute čista prevara za lakoverne i mamac za kockare. Te je normalno da odgovorna javnost reaguje i traži zabranu reklamiranja. Ili, barem, uvođenje stroge kontrole takvog marketinga kako niko ne bi bio doveden u zabludu. To jeste istina, ali je daleko od cele istine.

Dobre strane kriptovaluta suviše su dobre da bismo ih jednostavno odbacili, počev od blokčejna, sistema koji omogućuje da se vrši savršeno bezbedan promet takvog novca. Osnovni problem kriptovaluta je što nisu vezane za realan društveni proizvod, poput novca koji država emituje. Ako se nađe neko dovoljno pametan da osmisli matematički model koji će to rešiti, sve što znamo o finansijama iz korena će se promeniti, mogli bismo zauvek da se oprostimo sa inflacijom, recimo. Ili s kamatama. Zamislite novac koji ne gubi vrednost s vremenom, jer ga matematička formula usklađuje sa realnom ekonomijom.

Do tog ekonomskog savršenstva mnogo će se kriptovaluta "iskovati" sa ciljem da zarade na našoj pohlepi i lakovernosti. Ništa drugačije od Dafimenta i Jugoskandika, samo na internetu; ko prvi uloži i rano izađe, zaradiće na račun ostalih. Što se reklamiranja tiče, da li je reklamiranje kriptovaluta etički prihvatljivo, to je pogrešno pitanje. I stabilne valute mogu vas odvesti u propast kada se stave u odgovarajući poslovni model. Švajcarski franak, na primer. ¶

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	kurirom [Beograd]	poštom [Srbija]	običnom poštom [Evropa]	avionom [ceo svet]
6 meseci / 26 brojeva	5800 RSD	5500 RSD	110 EUR	170 EUR
12 meseci / 52 broja	11.600 RSD	11.000 RSD	210 EUR	325 EUR

INTERNET IZDANJE

	iz Srbije uplatnicom	iz sveta karticom
1 broj sa PDF-om	—	2,00 EUR
1 mesec / 4 broja sa PDF-om	720 RSD	7,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva bez PDF-a	3250 RSD	29,00 EUR
6 meseci / 26 brojeva sa PDF-om	4500 RSD	38,00 EUR
12 meseci / 52 broja bez PDF-a	5375 RSD	46,00 EUR
12 meseci / 52 broja sa PDF-om	7250 RSD	63,00 EUR

Opcija **PDF** podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. **ZABRANJENO JE DA VIŠE LICA UPOTREBLJAVA ISTI NALOG.** PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Uplatu možete izvršiti lično u prostorijama redakcije, radnim danima od 9.30 do 14.30h.

Ako ne možete doći u redakciju, potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite e-mailom na adresu **prodaja@vreme.com**, faksom na broj 011/3238-662 ili poštom na Vreme, Kosovska 17, Beograd, sa naznakom za šta je uplata izvršena. Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt. Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Dinarske uplate izvršite u korist NP VREME na račun broj **160-302538-91**.

Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se vrši uplatom odgovarajućeg iznosa na naš dinarski račun, u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS na dan uplate. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja pomoću kreditne kartice na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** ili direktno na naš devizni račun (za detalje obratiti se službi prodaje). Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski do isteka poslednjeg dana pred izlazak broja za koji pretplata više ne važi.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU www.novinarnica.net

Usluge internet pretplate na Vreme vrši i *www.novinarnica.net* prema svom cenovniku.

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 10 do 14h: 011/3234-774 ili e-mailom na *prodaja@vreme.com*

Utapanje griže savesti

Osamnaestog novembra tačno u ponoć, kao svakog trećeg petka u godini, počinje prodaja francuskog vina božole. Bolji restorani i vinarije oglasiće da je "stigao novi božole". Ove godine je najavljen u 110 država, među njima je i Srbija. Boca božolea će se kod nas prodavati već od 799,99 dinara.

Ako ćemo pravo, božole i nije naročito dobro vino, u najboljem slučaju osrednje. Nekada su ga pili kočijaši u francuskoj provinciji, jer je svake pozne jeseni bilo prvo sezonsko vino, a bilo je i jeftino. Tako je kod nas u Banatu rakija dudovača nekada bila sirotinjska uteha, ali recite mi gde danas mogu da nađem dudovaču, neću pitati za cenu.

Foto: wikipedia

Vino božole se proizvodi od loze game na 6250 hektara u provinciji Božole severno od Liona. Francuski zakoni o vinu su veoma strogi. Vinogradari iz tog kraja su 1951. dobili dozvolu da od 18. novembra iznesu vina pred žedne kupce. U Vučićevoj Srbiji se to čini već od 15. novembra. I u tom pogledu mora se biti napredniji od ostatka sveta, nećemo se valjda držati tamo neke francuske tradicije.

Austrijanci su se setili nečeg sličnog. Car Josip II – onaj isti koji je sponzorisao i uzdigao Mocarta – 1784. godine izvoleo je svojim dekretom da dozvoli vinogradarima da u svojim gostionicama služe isključivo sopstvena nova vina i širu i za tu delatnost ih oslobodio poreza. Mlada vina su nazvali "ovogodišnjim" – na nemačkom hojriger (*heuriger*). S vremenom se takva striktna odrednica izvitoperila, danas se tako zovu specijalizovani restorani u kojima se sedi na neudobnim klupama, piju svakojaka, ne samo sopstvena vina, gost može da ode do bifea, natovari na tanjir preskupe salatice, bajate šniclice ili kobasice, uglavnom sve što za desetinu cene može da kupi u samoposluzi preko puta.

Francuzi su, kao što je poznato, svojim kraljevima revolucijom 1789. – pet godina pošto je austrijski car dozvolio prodaju mladog vina – odsekli glave, pa je jedan običan vinogradar morao da se doseti trika kako da zaradi novac mimo dvora. Zvao se Žozef Dibef. On je uz veliku reklamu trećeg petka u novembru tačno u ponoć pustio u prodaju božole kao *primeur* (prvo) ili *nouveaux* (novo) vino. Pred krčmama koje su prihvatile njegovu ideju stvorili su se redovi, kakvi se danas stvaraju pred prodavnicama kada se, na primer, u prodaju pusti najnoviji model nekog pametnog telefona. Dibef je uspeo – stvorio je kod ljudi veštačku potrebu da nešto moraju da imaju čim se pojavi, čemu danas teži čitava marketinška industrija. I ja ću biti srećan ako i ove, kao i svih ranijih godina, dobijem nekoliko boca božolea. Šta ti je navika.

Božole je tamnocrveno, lako vino koje se pije hladno. Ako ne dođem do novog božolea, mogu da se utešim "božoleom vilaž" – "seoskim božoleom", koji se u prodaju pušta nešto kasnije.

Neću da pominjem određene sorte vina ako me neka vinarija ne podmiti sa stotinak boca, ali ću reći da sam u romanu o caru Dioklecijanu ispričao kako je car Prob, rođen u Sirmijumu, današnjoj Sremskoj Mitrovici, prvi doneo lozu u naše krajeve, posadio vinograde, pokušao da natera svoje legionare da ih obrađuju, pa su ga zbog toga ubili. Na istom terenu – vinolozi bi rekli teroaru da bi se pravili važni – od sredine 18. veka opet se nude vina i to odlična.

Ja volim banatska vina, vina iz Bačke, naročito ona oko Palića. Tamo sad prave vino Kadarku. Kažu da je to tipično mađarsko vino. Nije. Nekada se zvala Skadarka. Pogodili ste, autohtono potiče iz okoline Skadra. Tamo su zapustili vinogradarstvo, pa su Mađari preuzeli ovu lozu brišući samo slovo S, a mi smo preuzeli od njih. Nezgodno je samo što su srpska vina dosta skuplja od dobrih, a slavnih, francuskih, španskih i italijanskih vina koja nalazimo u boljim samoposlugama.

Kad je već reč o nestalim skadarskim vinima, veoma mi nedostaju metohijska vina. U neka lepša vremena jednom sam Francuzima podmetnuo kosovski burgundac ne rekavši o kom je vinu reč. Nepogrešivo su rekli da je burgundac, razume se francuski. Metohijska vina, koja, makar je to logična pretpostavka, Srbi i danas prave u tom kraju, mogla bi, dakle, da se takmiče sa vrhunskim francuskim vinima, ali ih u užoj Srbiji nema u ponudi. Da li kosovski Srbi ne smeju da ih prodaju kupcima u ostatku Srbije jer su prinuđeni da na etiketama napišu da su proizvedena u "republici Kosovo"? Pa, ako je to tako, zar nije moguće da se postigne dogovor da se kod nas ta rečenica prelepi nekom hartijicom, kao što se to čini na registarskim tablama automobila?

Neko će čitajući ovaj tekst s pravom pomisliti: "Zar taj starkelja nema drugih briga nego da piše o vinima?" Za cenu boce pristojnog vina mnoge porodice mogu i nekoliko dana da prehrane porodicu. Naravno da sam svestan toga. Ali potisnem grižu savesti uz izgovor da sam bio u Aušvicu i da sam zaslužio još pokoju čašu dobrog vina ili bogovske šljivovice, kojom me snabdeva Momir Turudić. Jer, čulo mirisa i ukusa još funkcioniše, ostala čula su mi zakržljala. Lehajim, kažu Jevreji. Prost. Skol. Čirs. Živeli vi meni! ¶

IVAN IVANJI

СИНХРОНИЗОВАНО
СЛАТКИЦА И ЗВЕР
МОЈЕ СЛАТКО ЧУДОВИШТЕ
У БИОСКОПИМА ОД 11. НОВЕМБРА
CF CINEMA FUND
CTB Film Company
LUMINESCENCE presents MY SWEET MONSTER
LUMINESCENCE
MCF

Uskoro...

...nešto novo.

nedeljnik
VREME
www.vreme.com